Міжнародний фонд «Відродження»

ERA – ЄВРОПЕЙСЬКА ДОСЛІДНИЦЬКА АСОЦІАЦІЯ

ДІАГНОСТИКА СЕКТОРУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Звіт за результатами комплексного дослідження

Січень 2013

ПОДЯКА

Проведення діагностики сектору дошкільної освіти в Україні стало можливим завдяки співробітництву багатьох осіб та організацій. ГО «Європейська дослідницька асоціація» висловлює подяку співвиконавцям проекту – ГО «Товариство Лева», ГО АЦ «Бюро соціальних та економічних експертиз» та дослідницькій компанії InMind, а також всім тим, хто долучився до дослідження, зокрема, Вадиму Штефану, Кирилу Рубановському. Марині Соболевській, Олені Крючковій, Оксані Чабан, Олені Поповій.

Завдяки участі іноземних експертів наше дослідження включає найновішу інформацію щодо розвитку дошкільної освіти у Литві, Росії, Білорусі та Казахстані. Всі експерти щедро поділилися своїм практичним досвідом та надали цінні поради. Серед них:

- Laimutė Jankauskienė, старший спеціаліст відділу дошкільної та початкової освіти департаменту загальної освіти та професійної підготовки Міністерства освіти і науки Литовської Республіки
- Audrone Bukmanaite керівник департаменту дошкільної освіти міського управління м.Каунас, Литовська Республіка
- Ніна Федіна, керівник Центру дошкільної освіти Інституту стратегічних досліджень в освіті Російської Академії Освіти, кандидат педагогічних наук
- Тамара Немцева, заступник голови Департаменту дошкільної освіти м. Ліпецька, Російська Федерація
- Діна Дубініна, завідувач кафедри методик дошкільної освіти факультету дошкільної освіти Білоруського державного педагогічного університету ім.Максима Танка, кандидат педагогічних наук
- Сергій Мусієнко, президент Мінського дослідницького центру ЕКООМ

Особлива подяка експертам нашого проекту з дошкільної освіти – доктору психологічних наук **Олені Леонтіївні Кононко** та директору дошкільного закладу «Clever Kids» **Аліні Зайченко**.

Здійснення цього дослідження було б неможливим без підтримки освітньої програми Міжнародного фонду «Відродження».

Зміст

ПОДЯКА **2**

ВСТУП **6**

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ **7**

РОЗДІЛ І. ОГЛЯД СТАНУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ : ОСНОВНІ АСПЕКТИ **9**

1. Нормативно-правове регулювання дошкільної освіти **9**
1.1. Склад законодавства України про дошкільну освіту 9
1.1.2. Право на дошкільну освіту 10
1.1.3. Дошкільна освіта в контексті міжнародного права 11
1.1.4.Поняття та місце дошкільної освіти в системі освіти 12
1.1.5. Принципи та завдання дошкільної освіти 12
1.1.6. Система дошкільної освіти 13
1.1.7 . Дошкільні навчальні заклади 14
1.1.8.Форми власності дошкільних навчальних закладів. Створення, реорганізація та ліквідація 16
1.1.9. Управління та громадське самоврядування дошкільного навчального закладу 17
1.1.10. Учасники навчально-виховного процесу. Діти та батьки (особи, що їх замінюють) 18
1.1.11. Педагогічні працівники 19
1.1.12. Організація харчування дітей 21
1.1.13. Медичне обслуговування дітей 22
1.1.14. Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність дошкільного навчального закладу 23
1.1.15. Державний контроль за діяльністю дошкільних навчальних закладів 24
1.1.16. Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти 24
1.2. Огляд законодавчих ініціатив 26
1.3. Висновки та рекомендації 27
Рекомендації 28

2. Фінансування дошкільної освіти **29**
2. 1. Планування видатків на дошкільну освіту 29
2.2. Фінансування дошкільної освіти 34
2.3. Показники фінансування освіти 38
2.4. Фінансування дошкільної освіти : місцевий аспект 39
2.5 Висновки та рекомендації 46
Рекомендації 46

3. ПОТОЧНИЙ СТАН ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА **48**
3.1 Забезпеченість дитячими дошкільними закладами та доступність дошкільної освіти 48
3.2.Типологія закладів дошкільної освіти за формами власності та видами послуг 53
3.3.Рівень кадрової забезпеченості дошкільної освіти 57
3.4.Забезпеченість закладами дошкільної освіти у місті та сільській місцевості 58
3.5.Шляхи реформування дошкільної освіти 61
3.6. Проблеми дошкільної освіти 63

4. Концептуальні та науково-методичні аспекти організації освітнього процесу в дошкільних закладах України (1997 – 2012 рр.) **66**

4.1. До історії питання 66
4.2. Характеристика основних положень Базового компонента дошкільної освіти України 2012 р. 67
4.3. Аналіз програм, рекомендованих МОН України для використання дошкільними закладами України у 2012/2013 роках 68
4.3. 1. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я У СВІТІ " 69
4.3.2. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «ВПЕВНЕНИЙ СТАРТ» 71
4.3.3. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «ДИТИНА» 72
4.3. 5. Програма виховання і навчання дошкільників «УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ» 73
4.4. Відповідність програм стандарту дошкільної освіти (Базовому компоненту) 75
ВИСНОВКИ 75

РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИКА І ДОСВІД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 77

1. Експертна думка вихователів- методистів 77
1.1. Освітньо-виховні програми 77
1.2. Способи впровадження програм та бар'єри на шляху їх реалізації 79
1.3. Перспективи використання 80
1.4. Впровадження інформаційних технологій у дошкільних закладах 81
1.5. Ставлення до обов'язковості дошкільної освіти 82
1.6. Взаємодія із батьками 82
1.7. Інші методики дошкільного виховання та їх впровадження у практику 83
1.8. Розвиток приватної дошкільної освіти в Україні та її перспективи 84
ВИСНОВКИ 84

2. Вивчення думки директорів дошкільних навчальних закладів і батьків дошкільнят 86
2.1.Сприйняття дошкільної освіти 86
2.2. Оцінка дошкільної освіти 87
2.2.1 Доступність 87
2.2.2. Фінансування 89
2.2.3. Задоволеність послугами 89
2.3. Реформування дошкільної освіти 95
ВИСНОВКИ 98

3. Дошкільна освіта на селі 99
3.1. Організація дошкільної освіти у сільській місцевості 99
3.2. Умови функціонування дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості 102
ВИСНОВКИ 108

РОЗДІЛ ІІІ. ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РЕФОРМУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ 109

1. Дошкільна освіта у Литовській Республіці 109
1.1. Реформування дошкільної освіти: історія питання 109
1.2. Законодавча база 110
1.3. Фінансування дошкільної освіти 111
1.4. Рівень охоплення дошкільною освітою 112
1.5. Структура дошкільних закладів 113
1.6. Організація роботи дошкільних закладів у Литві 115
1.7. Зміст освіти та кадрове забезпечення 115
1.8. Проблеми литовської дошкільної освіти 116
1.9. Рекомендації для України 117

2. Дошкільна освіта у Російській Федерації 118
2.1. Реформування дошкільної освіти у Російській Федерації 118
2.2. Законодавча база 118

2.3.Фінансування дошкільної освіти 119
2.4. Рівень охоплення дошкільною освітою 121
2.5. Структура дошкільних закладів 122
2.6.Організація роботи дошкільних закладів у РФ 122
2.7. Зміст освіти 124
2.8. Проблеми дошкільної освіти РФ 125

3. Дошкільна освіта у Республіці Білорусь 127
3.1. Законодавча база 127
3.2. Фінансування дошкільної освіти 128
3.3. Рівень охоплення дошкільною освітою 128
3.4. Структура дошкільних закладів 129
3.5. Організація роботи дошкільних закладів у Білорусі 131
3.6. Зміст освіти та кадрове забезпечення 132
3.7. Проблеми дошкільної освіти 134

4. Дошкільна освіта у Республіці Казахстан 136
4.1. Кроки реформування дошкільної освіти 136
4.2.Законодавча база 136
4.3. Фінансування дошкільної освіти 137
4.4. Рівень охоплення дошкільною освітою 138
4.5. Види дошкільних закладів, організація роботи 140
4.6. Зміст освіти та кадрове забезпечення 141
4.7. Проблеми дошкільної освіти 142

ДОДАТКИ 144
Додаток 1. Перелік показників оцінки результативності програм дошкільної освіти для окремих завдань 144
Додаток 2. Дошкільні навчальні заклади по містах та районах Полтавської області на кінець 2011 року 145

ВСТУП

Соціальні та економічні зміни в українському суспільстві у 90-і роки призвели до падіння народжуваності, а демографічна яма «сприяла» зменшенню кількості дитячих дошкільних закладів і поступовій депрофесіоналізації кадрів. Сьогодні *брак дошкільних закладів* для дітей породжує різні соціальні наслідки: негативні, а саме черги на влаштування у дитячий садочок і корупцію, яка супроводжує процес; *зниження відповідальності персоналу* за зміст та якість послуг, серед яких і страшні випадки отруєння та каліцтва дітей; *соціальну занедбаність дітей*, коли дитячий садочок є недоступним, а батьки не приділяють уваги розвитку своїх нащадків.

67,2% населення України проживає у сільські місцевості. І якщо у містах нові форми і зміст дошкільної освіти конкурують з тим, що може запропонувати традиційний дитячий садочок, (хоча вартість цих послуг не завжди доступна родинам із середнім рівнем забезпеченості), у селах ситуація драматичніша – *фінансова неспроможність сільських громад утримувати дитячі садочки* і *«знелюднення» сіл залишають сільських дітей поза межами дошкільної освіти*.

Позитивом «дефіциту» державних дитячих садочків *є бурхливий розвиток приватних дитячих закладів та інших форм освіти дітей дошкільного віку*. Педагоги з дошкільної освіти у приватних садках *розробляють моделі дошкільного виховання, які більше відповідають викликам сучасного світу, та використовують методики, які мають світове визнання*. Проте і тут існує невизначеність – *чи не шкодить мода на ранній розвиток реальному фізичному та психічному здоров'ю дітей,* оскільки відомою є печальна статистика із зростанням рівнів захворюваності дитячого населення України. Небезпечною ознакою є і те, що зростання ринку послуг освіти для дошкільнят та їхніх батьків і бюрократична тяганина, пов'язана з ліцензування цієї діяльності, супроводжується *зростанням частки послуг з дошкільної освіти, які надаються напівлегально*.

Держава не стоїть осторонь проблеми дошкільної освіти, робить певні кроки до змін, розробила Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, і в цьому є ознаки усвідомлення того, що здорові і освічені діти і є майбутнє України, її людський потенціал, в розвиток якого треба вкладати сьогодні, аби завтра збирати плоди.

Все наведене вище в загальних рисах окреслює проблему, на вирішення якої було спрямоване дослідження – *відтворення об'єктивної картини сучасного стану української дошкільної освіти з точки зору її основних стейкхолдерів; визначення готовності системи до змін та розвитку, порівняння українського досвіду реформування дошкільної освіти із досвідом країн пострадянського кола.* Дослідження проводилось комплексно, з використанням сучасних та креативних дослідницьких методів та інструментів аналізу із залученням всіх цільових груп.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження стану дошкільної освіти в Україні було проведено у період з вересня 2012 року по січень 2013 року ГО «Європейська дослідницька асоціація» (ERA) у співпраці з ГО «Товариство Лева», ГО АЦ «Бюро соціальних та економічних експертиз» та дослідницькій компанії InMind,за фінансової підтримки фонду «Відродження». Дизайн та методологія дослідження були розроблені Європейською дослідницькою асоціацією.

Мета дослідження: провести загальнонаціональне дослідження сектору дошкільної освіти в Україні, вивчити можливості та ризики реформування української дошкільної освіти з урахуванням досвіду пострадянських держав.

Дизайн дослідження передбачав виконання декількох модулів, кожен з яких мав власні завдання та був реалізований різними дослідницькими методами. На Рис.1 представлений дизайн проекту.

- Перший модуль присвячений вивченню правових та фінансових ресурсів забезпечення дошкільної освіти в Україні, узагальненню офіційної статистики.
- Другий модуль спрямований на дослідження теорії та практики дошкільної освіти в Україні.
- Третій модуль – узагальнення інформації про досвід проведення реформи дошкільної освіти у пострадянських країнах, порівняння з Україною.

Рис.1 Дизайн проекту

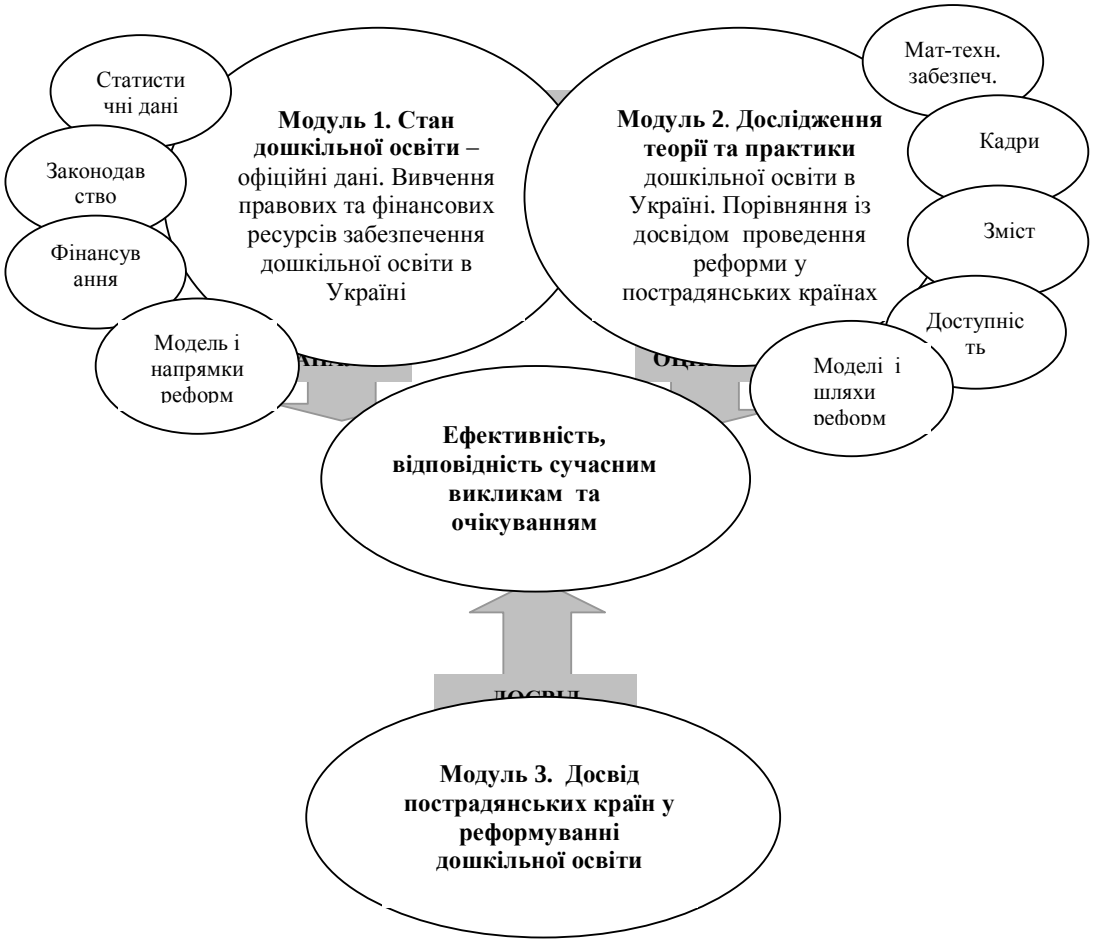

Дослідження виконувалось в декілька етапів.

Перший етап: кабінетне дослідження, експертний аналіз

На цьому етапі дослідниками ERA було проведене **кабінетне дослідження** (Desk Research) з метою збору та аналізу інформації щодо стану дошкільної освіти. В рамках цього етапу було також здійснено:

- експертний аналіз законодавчого забезпечення дошкільної освіти в Україні;
- експертний аналіз бюджетного забезпечення дошкільної освіти;
- експертний аналіз змісту та моделей дошкільної освіти.

На цьому етапі були проведені **поглиблені експертні інтерв'ю** з:

- з фахівцями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту (1 інтерв'ю)
- представниками міських та районних управлінь освіти в Києві, Харкові та Львові (3).

Основний етап – опитування ключових учасників

Для того, щоб отримати найбільш точні оцінки стану дошкільної освіти в Україні, дослідники ERA використали метод «соціальної оцінки» (social assessment), який активно використовується в різних країнах для оцінки ефективності певних соціальних програм та заходів, а також для оцінки впливу цих програм на ті чи інші соціальні групи. Соціальна оцінка проекту передбачає залучення до дослідження всіх ключових учасників (key stakeholders), отримання від них оцінок явища в цілому, його позитивних та негативних сторін, причин, які впливають на його стан, рекомендацій щодо вдосконалення існуючої ситуації.

Ключові учасники , які були залучені до опитування/обговорення стану дошкільної освіти:

- Директори/ керівники дошкільних закладів різної форми власності;
- Науковці – розробники методик та матеріалів для дошкільних навчальних закладів;
- Вихователі та методисти державних та альтернативних закладів дошкільної освіти;
- Батьки дітей дошкільного віку, які відвідують заклади дошкільної освіти;
- Сільські голови/секретарі сільських рад, директори дитячих садочків у сільській місцевості.

Для дослідження були використані наступні **методи**:

- Поглиблені експертні інтерв'ю з фахівцями державних наукових установ, N=2;
- Фокус-групові дискусії: з директорами/керівниками дошкільних закладів (N=3 - регіональний розріз - Київ, Харків, Львів);
- Фокус-групові дискусії з батьками дітей, які відвідують державні та альтернативні дитячі садочки (N=3 - регіональний розріз - Київ, Львів, Харків);
- Опитування методом телефонних інтерв'ю у сільських населених пунктах (голова /секретар сільської ради, N=100, регіональний розріз)
- Напівформалізовані інтерв'ю з науковцями, вихователями /методистами дошкільних закладів (N=6 - регіональний розріз - Київ, Харків, Львів);
- Скайп-інтерав'ю з експертами країн пострадянського кола (Білорусь, Литва, Росія).

Заключний етап

На заключному етапі отриману інформацію було узагальнено. Звіт складається з трьох окремих розділів відповідно до модулів дослідження.

РОЗДІЛ І. ОГЛЯД СТАНУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ : ОСНОВНІ АСПЕКТИ[1]

Формування світогляду кожного маленького українця починається з сім'ї та дитячого садочка. Саме там у дітей формуються перші світоглядні уявлення про навколишній світ, природу, суспільство, відбувається перший етап соціалізації майбутньої особистості, утворюються перші соціальні навички спілкування і взаємодії з оточуючим світом. Державна політика дошкільної освіти має враховувати значну роль та важливе значення дошкільної освіти та створювати відповідні умови для її розвитку відповідно до вимог розвитку людини нової інформаційної епохи. Сьогодні рівень дошкільної освіти перебуває на перехідному етапі старої системи світоглядних цінностей і формуванням нових освітніх підходів з орієнтацією на європейський освітній процес та поєднанням вітчизняних освітніх надбань.

Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання. Найпершим суспільним середовищем для дитини стає дошкільний навчальний заклад, метою якого є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації та творчого втілення в умовах життя в товаристві незнайомих дітей і дорослих.

1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Склад законодавства України про дошкільну освіту

Законодавство за визначенням є системним явищем, впорядкованою структурою нормативно-правових актів. У цьому контексті до системи законодавства з питань дошкільної освіти належать:

1. **Конституція України**, яка містить засадничі положення щодо гарантування права на освіту.

2. **Міжнародні договори,** згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в яких відображені засадничі норми міжнародного права щодо права на освіту та прав дитини.

3. **Закони України**, що регламентують різні аспекти дошкільної освіти. Серед них – базовий для освітньої галузі Закон України «Про освіту», а також спеціальний законодавчий акт – Закон України «Про дошкільну освіту», що визначає основні засади дошкільної освіти в Україні, систему дошкільних навчальних закладів та їх статус, принципи організації навчально-виховного процесу та статус його учасників, засади науково-методичного забезпечення дошкільної освіти, фінансово-господарської діяльності дошкільних навчальних закладів. Окремі аспекти діяльності системи дошкільної освіти врегульовано іншими законодавчими актами – Бюджетним кодексом України, Кодексом законів про працю України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо.

4. **Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України,** серед яких, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад», від 05.10.2009 № 1124 «Про затвердження Положення про центр розвитку дитини», від 27.08.2010 р. №777 ««Про затвердження Положення про освітній округ», розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 1721-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року».

5. **Накази центрального органу виконавчої влади у сфері освіти,** яким є Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (МОНмолодьспорт), утворене 09.12.2010 р., а також накази галузевого центральних органів виконавчої влади (Міністерства освіти і науки, Міністерства освіти України) у попередніх періодах. До зазначеної групи актів належать, наприклад, наказ МОНмолодьспорту від 25.11.2011 № 1368 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад сімейного типу», наказ МОНмолодьспорту від 04.11.2011 р. № 1055 «Про затвердження

[1] *Розділ підготовлений за результатами кабінетного дослідження та експертного аналізу окремих аспектів дошкільної освіти*

Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів», наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2010 р. № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників».
Акти спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані дошкільні навчальні заклади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних державних адміністрацій та підпорядкованих їм органів управління, у сфері управління яких перебувають дошкільні навчальні заклади, органів місцевого самоврядування, дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Відповідно до Закону України «**Про дошкільну освіту**» основними завданнями законодавства України про дошкільну освіту є:

- забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти;
- визначення змісту дошкільної освіти;
- визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про дошкільну освіту;
- створення умов для благодійної діяльності у сфері дошкільної освіти[2].

1.1.2. Право на дошкільну освіту

Стаття 53 Конституції України гарантує право кожного на освіту. Відповідно до згаданої статті Конституції держава забезпечує доступність і безоплатність зокрема, дошкільної освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Тут же задекларована державна політика, спрямована на розвиток дошкільної освіти.

У Рішенні Конституційного Суду України від 04.03.2004 р. № 5-рп/2004 у справі про доступність і безоплатність освіти., зазначено, що доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права. У свою чергу безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України[3] (в тому числі дошкільної освіти).

У контексті принципу доступності дошкільної освіти слід зазначити, що відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей зокрема у здобутті освіти.

Громадянам, які належать до національних меншин, ст. 53 Конституції України гарантує право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах [4].

Відповідно до ст. 92 Конституції України основи освіти підлягають визначенню законами України.

---

[2] Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р, №2628-III. Ст.ст. 2, 18, 19.
[3] Рішення Конституційного Суду України від 04.03.2004 р. № 5-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти)
[4] Конституція України від 28.06.1996 року. Ст.ст. 24, 53

Розвиваючи конституційні гарантії щодо права на освіту, **Закон України «Про охорону дитинства»** закріплює право кожної дитини на освіту. Відповідно до вказаного Закону держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів у порядку, встановленому законодавством України. Закон також гарантує право на вибір навчального закладу і навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах.

Згідно із Законом для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальних навчальних закладах, створюються будинки-інтернати для дітей-інвалідів, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави[5].

Відповідно до Закону України **«Про дошкільну освіту»** громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї[6].

1.1.3. Дошкільна освіта в контексті міжнародного права

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Як передбачено ст. 26 **Загальної декларації прав людини**, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10.12.1948 р., кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. При цьому початкова освіта повинна бути обов'язковою. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру[7].

У свою чергу ст. 13 **Міжнародного пакту про економічні соціальні та культурні права**, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 р. та ратифікованого Президією Верховної Ради Української РСР 19.10.1973 р. проголошує, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. Згаданий Пакт визнає, що початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх.[8]

Слід зазначити, що термін «початкова освіта», вжитий у документах ООН, відповідає вітчизняному терміну «дошкільна освіта».

Обов'язковість та безоплатність початкової освіти проголошується також ст. 29 **Конвенції ООН про права дитини.** Ратифікувавши дану Конвенцію 27.02.1991 р., Україна визнала, що освіта дитини має бути спрямована на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй; виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; підготовку дитини до свідомого життя у

---

[5] Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. №2402-III. Ст.ст. 19.27
[6] Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 9.
[7] Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. Ст. 26
[8] Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. Ст 13; .Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 р. № 2148-VIII «Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права»

вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;) виховання поваги до навколишньої природи.
При цьому Конвенція застерігає, що її норми не обмежують свободу окремих осіб і органів створювати учбові заклади та керувати ними за умови постійного додержання принципів Конвенції та за умови відповідності освіти, яку одержують в таких учбових закладах, мінімальним нормам, що можуть бути встановлені державою[9].

Ст. 17 Європейської соціальної хартії (переглянутої) розглядає право на освіту в контексті права дітей на соціальний, правовий та економічний захист З метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та підлітків рости в умовах, які сприяють всебічному розвиткові їхньої особистості та їхніх фізичних і розумових здібностей, Хартія зобов'язує держави самостійно або у співпраці з громадськими і приватними організаціями вживати всіх відповідних і необхідних заходів для забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, достатніх та адекватних для досягнення цієї мети, а також для забезпечення дітям і підліткам безкоштовної початкової і середньої освіти, а також заохочення до регулярного відвідання школи.

Згідно ст. 15 Хартії, держави зобов'язуються вжити необхідних заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах. Україна ратифікувала вказану Хартію, визнавши ст.ст. 15 та 17 обов’язковими для застосування[10] .

Слід зазначити, що Закон України «Про міжнародні договори України» встановлює загальне правило, згідно з яким у випадках, коли міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, застосовуються правила міжнародного договору.[11]

1.1.4.Поняття та місце дошкільної освіти в системі освіти

Базовий для освітньої галузі Закон України «Про освіту» визначає дошкільну освіту як елемент вітчизняної структури освіти. Як передбачає вказаний Закон, дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання.[12]

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту» дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Вказаний Закон визначає дошкільну освіту як цілісний процес, спрямований на:

- забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб;
- формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

1.1.5. Принципи та завдання дошкільної освіти

Принципами дошкільної освіти Закон України «Про дошкільну освіту» визначає:

- доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти;
- рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку

---

[9] Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р.. Ст,ст.,28.29, Постанова Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» від 27.02.1991 № 789-
10 Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS N 163). Від 03.05.1996 р. Ст. 15, 17. Закон України «Про ратифікацію Європейська соціальної хартії (переглянутої)» від 19.09.2007 № 137-V
11 Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року № 1906-IV. Ст. 19.
[12] Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. №1060-XII. Ст.ст. 29,33

кожної дитини;
- єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей;
- єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу;
- наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою;
- світський характер дошкільної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини;
- демократизація та гуманізація педагогічного процесу;
- відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку.

Одночасно Закон визначає такі завдання дошкільної освіти :

- збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;
- виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля;
- формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;
- виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;
- здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї.

Згідно із Законом, державна політика у сфері дошкільної освіти втілюється центральними органами виконавчої влади, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Закон визначає, що реалізовуючи політику у сфері дошкільної освіти,держава:

- надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини;
- забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти) та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку;
- піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей;
- сприяє розвиткові та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності[13].

1.1.6. Система дошкільної освіти

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» систему дошкільної освіти становлять:

- дошкільні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;
- наукові і методичні установи;
- органи управління освітою;
- освіта та виховання в сім'ї.

За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, дитина може здобувати дошкільну освіту в один з таких способів:

- у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;
- у сім'ї (до досягнення дитиною п'ятирічного віку);
- за допомогою фізичних осіб з високими моральними якостями, які мають відповідну вищу педагогічну освіту, ліцензію на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти та

[13] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст. 3,6,7.*

фізичний стан здоров'я яких дозволяє виконувати обов'язки педагога.[14]

1.1.7 . Дошкільні навчальні заклади

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає дошкільний навчальний заклад як заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту.

Дошкільний навчальний заклад:

- задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті дошкільної освіти;
- забезпечує відповідність рівня дошкільної освіти вимогам Базового компонента дошкільної освіти;
- створює безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог та забезпечує їх дотримання;
- формує у дітей гігієнічні навички та основи здорового способу життя, норми безпечної поведінки;
- сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, розумовому, психологічному і фізичному розвитку дітей;
- здійснює соціально-педагогічний патронат, взаємодію з сім'єю;
- є осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку;
- додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу;
- здійснює інші повноваження відповідно до статуту дошкільного навчального закладу.

Дошкільний навчальний заклад є юридичною особою і діє на підставі статуту.

Статут дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності розробляється відповідно до Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Положення про дошкільні навчальні заклади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305.

Статут дошкільного навчального закладу затверджується засновником, погоджується з відповідним органом управління освітою та реєструється місцевим органом виконавчої влади у порядку, встановленому законодавством України.[15]

Міністерство освіти і науки України затвердило примірний статут дошкільного навчального закладу, який рекомендується для закладів різних форм власності[16].

Закон визначає такі типи дошкільних навчальних закладів:

дошкільний навчальний заклад (ясла) для дітей віком від двох місяців до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

---

[14] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.5,9.*
[15] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 11,13 , Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад»*
[16] *Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. № 257 «Про затвердження Примірного статуту дошкільного навчального закладу»*

дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відп7овідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей віком від двох до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні;

будинок дитини - дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років;

дошкільний навчальний заклад (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

Дошкільний навчальний заклад може входити до складу навчально-виховного комплексу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад" або до складу об'єднання з іншими навчальними закладами.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації ранньої корекційної та лікувально-відновлювальної роботи при спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) можуть створюватися дошкільні групи.

Для забезпечення реалізації прав дитини на родинні зв'язки при загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть створюватися дошкільні відділення.

Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян можуть створюватися дошкільні навчальні заклади з сезонним перебуванням дітей.

Дошкільний навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Такий статус надається йому згідно з Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 07.11.2000 р. №522.

Режим роботи дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, тривалість перебування в ньому дітей встановлюються його засновником (власником) відповідно до законодавства України за погодженням з відповідними органами управління освітою та відповідними органами управління охорони здоров'я.

За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, у дошкільному навчальному закладі може встановлюватися гнучкий режим роботи, який передбачає організацію різнотривалого, цілодобового перебування дітей, а також чергові групи у вихідні, неробочі та святкові дні[17].

1.1.8.Форми власності дошкільних навчальних закладів. Створення, реорганізація та ліквідація

Дошкільні навчальні заклади можуть належати державної, комунальної та приватної форм власності. Статус державного має дошкільний навчальний заклад, заснований на державній формі власності. Відповідно статус комунального має дошкільний навчальний заклад, заснований на комунальній власності територіальної громади.

Державні дошкільні навчальні заклади створюються центральними органами виконавчої влади, а комунальні дошкільні навчальні заклади - місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності дітей відповідного віку, необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів.

Відповідно до Закону України «**Про місцеве самоврядування в Україні**» рішення про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади, приймаються виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної або міської ради.

Рішення про створення, реорганізацію або ліквідацію дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням із МОНмолодьспорту[18].

Закон України «Про дошкільну освіту» забороняє безпідставну ліквідацію державного чи комунального дошкільного навчального закладу, зменшення площі його території, кількості груп, а також передача в оренду приміщення (будівлі) такого закладу.

Реорганізація або ліквідація діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами, допускається лише за згодою територіальної громади (загальних зборів) села, селища, міста або на підставі результатів місцевого референдуму.

Вивільнені приміщення ліквідованих державних та комунальних дошкільних навчальних закладів використовуються виключно для роботи з дітьми. Майно, яке є державною або комунальною власністю (земельні ділянки, будівлі, споруди, обладнання тощо), придбання чи відокремлення якого призначене для здобуття дітьми дошкільної освіти, використовується виключно із зазначеною метою.

Статус приватного має дошкільний навчальний заклад, заснований на приватній власності. Відповідно до Державного класифікатора України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004» приватна організація (установа, заклад) утворюється на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства або на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи[19]. Законодавство України не містить жодних обмежень

---

[17] Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 11,14

[18] Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 15,16 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Ст. 26.

[19] Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 15; Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97

щодо кола засновників приватного ДНЗ.

Рішення про створення, реорганізацію приватного дошкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за наявності необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів за погодженням із відповідним органом виконавчої влади з питань освіти та відповідним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Рішення про ліквідацію приватного дошкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за погодженням із відповідним органом виконавчої влади з питань освіти.
Дошкільний навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти, виданої у встановленому законодавством України порядку.[20] Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 24.12.2003 р. № 847.

Постановою Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 №1019 р. затверджено Порядок ліцензування діяльності з надання освітніх послуг. Відповідно до вказаного документу ліцензуванню підлягає діяльність з надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти, а саме догляд за дітьми дошкільного віку,виховання і навчання дітей дошкільного віку, корекція психологічного і фізичного розвитку дітей дошкільного віку. Вимога щодо ліцензування вказаних послуг стосується лише приватних дошкільних навчальних закладів, а також фізичних осіб-підприємців. Ліцензування здійснюють Міністерство освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, органи управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій [21].

1.1.9. Управління та громадське самоврядування дошкільного навчального закладу

Управління державними дошкільними навчальними закладами здійснюють місцеві державні адміністрації в особі їх галузевих підрозділів (управлінь, відділів)у сфері освіти.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить управління закладами освіти, які належать територіальним громадам або передані їм, до повноважень виконавчих органів сільських, селищних та міських рад[22]. При цьому законодавство не передбачає механізму передачі комунальних навчальних закладів до сфери управління місцевих державних адміністрацій.

Відповідно до законодавства органами управління дошкільного навчального закладу є директор (завідуючий) та педагогічна рада.

Керівництво дошкільним навчальним закладом здійснює його директор (завідуючий). На посаду керівника дошкільного навчального закладу призначається особа, яка є громадянином України, має відповідну вищу педагогічну освіту не нижче освітнього кваліфікаційного рівня "спеціаліст", стаж педагогічної роботи у сфері дошкільної освіти не менш як три роки, а також організаторські здібності, та стан здоров'я якої не перешкоджає виконанню професійних обов'язків.

Колегіальним постійно діючим органом управління дошкільним навчальним закладом є педагогічна рада. Педагогічна рада створюється в усіх дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності за наявності не менше трьох педагогічних працівників. Головою педагогічної ради дошкільного навчального закладу є його директор (завідуючий).

Педагогічна рада дошкільного навчального закладу, зокрема оцінює результативність реалізації Державної базової програми та хід якісного виконання програм розвитку, виховання і навчання дітей по кожній віковій групі, розглядає питання удосконалення організації навчально-виховного процесу у дошкільному навчальному закладі, визначає план роботи дошкільного навчального закладу та педагогічне навантаження педагогічних працівників, затверджує заходи щодо зміцнення здоров'я дітей, обговорює питання підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їхньої творчої

---

[20] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 11,15,16..*
[21] *Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. №1019 «Про затвердження Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг»*
[22] *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Ст. 32*

ініціативи, впровадження у навчально-виховний процес досягнень науки і передового педагогічного досвіду.

Органом громадського самоврядування дошкільного навчального закладу є загальні збори (конференція) колективу дошкільного навчального закладу та батьків або осіб, які їх замінюють. Загальні збори (конференція) заслуховують звіти керівника дошкільного навчального закладу з питань статутної діяльності та дають оцінку його професійно-педагогічної діяльності, розглядають питання навчально-виховної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності дошкільного навчального закладу[23].

Положенням про дошкільний навчальний заклад, затвердженим Кабінетом Міністрів України, додатково передбачено, що у період між загальними зборами (конференціями) діє рада дошкільного навчального закладу, діяльність якої регулюється статутом.

Рада дошкільного навчального закладу організовує виконання рішень загальних зборів (конференцій), розглядає питання поліпшення умов для здобуття дошкільної освіти, зміцнення матеріально-технічної бази, поповнення й використання бюджету закладу, вносить пропозиції щодо морального і матеріального заохочення учасників навчально-виховного процесу, погоджує зміст і форми роботи з педагогічної освіти батьків.

До складу ради дошкільного навчального закладу обираються пропорційно представники від педагогічного колективу і батьків або осіб, які їх замінюють.

У дошкільному навчальному закладі також може створюватись і діяти піклувальна рада - орган самоврядування, який формується з представників органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, окремих громадян з метою залучення громадськості до розв'язання проблем освіти, забезпечення сприятливих умов ефективної роботи дошкільного навчального закладу. Піклувальна рада (у складі 7-15 осіб) створюється за рішенням загальних зборів (конференції) або ради дошкільного навчального закладу. Члени піклувальної ради обираються на загальних зборах (конференції) дошкільного навчального закладу і працюють на громадських засадах

Основними завданнями піклувальної ради є співпраця з органами виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями, навчальними закладами, окремими громадянами спрямована на поліпшення умов утримання дітей у дошкільному навчальному закладі; сприяння зміцненню матеріально-технічної, культурно-спортивної, корекційно-відновлювальної, лікувально-оздоровчої бази дошкільного навчального закладу, сприяння залученню додаткових джерел фінансування дошкільного навчального закладу тощо[24].

1.1.10. Учасники навчально-виховного процесу. Діти та батьки (особи, що їх замінюють)

Учасниками навчально-виховного процесу у сфері дошкільної освіти є:

- діти дошкільного віку, вихованці, учні;
- директори (завідуючі), заступники директора (завідуючого) з навчально-виховної (виховної) роботи, вихователі-методисти, вихователі, старші вихователі, вчителі (усіх спеціальностей), вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги, інструктори з праці, інструктори з фізкультури, інструктори слухового кабінету, музичні керівники, керівники гуртків, студій, секцій, інших форм гурткової роботи та інші спеціалісти;
- помічники вихователів та няні у будинках дитини, яслах та яслах-садках;
- медичні працівники;
- батьки або особи, які їх замінюють;
- батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу;
- фізичні особи, які надають освітні послуги у сфері дошкільної освіти за наявності ліцензії.

Законом гарантуються права дитини на:

- безоплатну дошкільну освіту в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах;

---

[23] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 20; Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад»*

[24] *Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад»*

- безпечні та нешкідливі для здоров'я умови утримання, розвитку, виховання і навчання;
- захист від будь-якої інформації, пропаганди та агітації, що завдає шкоди її здоров'ю, моральному та духовному розвитку;
- безоплатне медичне обслуговування у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах;
- захист від будь-яких форм експлуатації та дій, які шкодять здоров'ю дитини, а також від фізичного та психологічного насильства, приниження її гідності;
- здоровий спосіб життя.

Групи у дошкільному навчальному закладі комплектуються за віковими, сімейними, родинними ознаками.

Наповнюваність груп у дошкільних навчальних закладах становить:

- для дітей віком до одного року - до 10 осіб;
- для дітей віком від одного до трьох років - до 15 осіб;
- для дітей віком від трьох до шести (семи) років - до 20 осіб;
- різновікові - до 15 осіб;
- з короткотривалим і цілодобовим перебуванням дітей - до 10 осіб;
- в оздоровчий період - до 15 осіб.

Засновник (власник) може встановлювати меншу наповнюваність груп дітьми у дошкільному навчальному закладі.

У дошкільних навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (власником) залежно від демографічної ситуації.

Для дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу незалежно від підпорядкування і форми власності кількість дітей у групах визначається МОНмолодьспортом за погодженням із Міністерствами охорони здоров'я та фінансів України.

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати дошкільний навчальний заклад та форму здобуття дитиною дошкільної освіти;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування дошкільного навчального закладу;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань розвитку, виховання і навчання своїх дітей;
- захищати законні інтереси своїх дітей у відповідних державних органах і суді.

Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- виховувати у дітей любов до України, повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до довкілля;
- забезпечувати умови для здобуття дітьми старшого дошкільного віку дошкільної освіти за будь-якою формою;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних задатків, нахилів та здібностей;
- поважати гідність дитини;
- виховувати у дитини працелюбність, шанобливе ставлення до старших за віком, державної мови, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв[25].

1.1.11. Педагогічні працівники

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає педагогічного працівника дошкільного навчального

[25] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 14, 27,28, 36*

закладу як особу з високими моральними якостями, яка має відповідну вищу педагогічну освіту, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки.

Положенням про дошкільний навчальний заклад, затвердженим Кабінетом Міністрів України передбачено, що на посаду педагогічного працівника дошкільного навчального закладу призначається особа, яка має відповідну вищу педагогічну освіту, а саме, освітньо-кваліфікаційний рівень магістра, спеціаліста, бакалавра або молодшого спеціаліста (до введення в дію Закону України "Про освіту" - вищу або середню спеціальну освіту), а також стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає педагогічне навантаження педагогічного працівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності.

Педагогічне навантаження педагогічного працівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої Законом, встановлюється лише за його письмовою згодою у порядку, передбаченому законодавством України.

Педагогічні працівники мають право на додаткову оплачувану відпустку. Тривалість відпустки помічників вихователів дошкільних навчальних закладів становить 28 календарних днів. Окремим категоріям працівників дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним навантаженням, надається щорічна додаткова відпустка за особливий характер праці тривалістю до 35 календарних днів за Списком виробництв, робіт, професій і посад, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

На посаду керівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності призначається особа, яка є громадянином України, має відповідну вищу педагогічну освіту не нижче освітнього кваліфікаційного рівня "спеціаліст", стаж педагогічної роботи у сфері дошкільної освіти не менш як три роки, а також організаторські здібності, фізичний і психічний стан якої не перешкоджає виконанню професійних обов'язків.

Керівника та заступника керівника державного і комунального дошкільного навчального закладу призначає на посаду та звільняє з посади відповідний орган управління освітою. Керівника та заступника керівника приватного дошкільного навчального закладу призначає на посаду та звільняє з посади його засновник (власник) за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Педагогічних працівників приватного дошкільного навчального закладу призначає на посади та звільняє з посад його керівник за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Інших працівників приватного дошкільного навчального закладу призначає на посади та звільняє з посад його керівник.

Педагогічні працівники дошкільного навчального закладу мають право:

- на вільний вибір педагогічно доцільних форм, методів і засобів роботи з дітьми;
- брати участь у роботі органів самоврядування закладу;
- на підвищення кваліфікації, участь у методичних об'єднаннях, нарадах тощо;
- проводити в установленому порядку науково-дослідну, експериментальну, пошукову роботу;
- вносити пропозиції щодо поліпшення роботи закладу;
- на соціальне та матеріальне забезпечення відповідно до законодавства;
- об'єднуватися у професійні спілки та бути членами інших об'єднань громадян, діяльність яких не заборонена законодавством;
- на захист професійної честі та власної гідності.
-

Педагогічні працівники дошкільного навчального закладу зобов'язані:

- виконувати статут, правила внутрішнього розпорядку, умови трудового договору;

- дотримуватися педагогічної етики, норм загальнолюдської моралі, поважати гідність дитини та її батьків;
- забезпечувати емоційний комфорт, захист дитини від будь-яких форм експлуатації та дій, які шкодять її здоров'ю, а також від фізичного та психологічного насильства[26].

Закон встановлює обов'язкову атестацію педагогічних працівників дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типів і форми власності. Атестація здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2010 р. № 930[27]

За результатами атестації педагогічних працівників дошкільного навчального закладу визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, встановлюється його кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії, спеціаліст вищої категорії), може бути присвоєно відповідне педагогічне звання вихователям - "Вихователь-методист", а вихователям-методистам - "Старший вихователь", учителям усіх спеціальностей - "Старший вчитель", "Вчитель-методист".

1.1.12. Організація харчування дітей

Організація та відповідальність за харчування дітей у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах покладаються на Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, районні державні адміністрації та підпорядковані їм органи управління, у сфері управління яких перебувають дошкільні навчальні заклади, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані дошкільні навчальні заклади, органи місцевого самоврядування, а також на керівників дошкільних навчальних закладів.

Організація харчування дітей у приватних дошкільних навчальних закладах покладається на власників та керівників дошкільних навчальних закладів.

Контроль і державний нагляд за якістю харчування у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності покладаються на засновників (власників) цих закладів, відповідні органи управління охорони здоров'я та відповідні органи управління освітою.

Плата за харчування дітей у державному та комунальному дошкільному навчальному закладі здійснюється у розмірі, що не перевищує 50 відсотків (у міській місцевості) та 30 відсотків (у сільській місцевості) від вартості харчування на день.

Від сплати за харчування дитини звільняються батьки або особи, які їх замінюють, у сім'ях, в яких сукупний дохід на кожного члена за попередній квартал з урахуванням індексу зростання цін не перевищував прожиткового мінімуму.

Порядок встановлення плати за харчування дитини у державному та комунальному дошкільному навчальному закладі визначається Кабінетом Міністрів України[28].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2002 р. №1243 розмір плати для батьків або осіб, які їх замінюють, за харчування дітей у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах установлюється засновником (власником, уповноваженим органом) закладу один раз на рік. Від плати за харчування дітей звільняються батьки або особи, які їх замінюють, у сім'ях, в яких сукупний дохід на кожного члена за попередній квартал з урахуванням індексу зростання цін не перевищував рівня забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованого мінімуму), який щороку

---

[26] *Закон України «Про дошкільну освіту», Ст.ст. 30, 31; Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. №305 «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад»*
[27] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст.. 30-32, Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2010 р. № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників».*
[28] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 35*

установлюється законом про Державний бюджет України для визначення права на звільнення від плати за харчування дитини у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах. також не справляється плата за харчування дітей у санаторних дошкільних навчальних закладах (групах) для дітей з малими і затухаючими формами туберкульозу, спеціальних дошкільних навчальних закладах (групах) для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку. Відповідно до згаданої постанови сім'ям, які мають трьох і більше дітей, з плати за харчування дітей у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах встановлюється знижка на 50 відсотків[29]

1.1.13. Медичне обслуговування дітей

Організація безоплатного медичного обслуговування в системі дошкільної освіти забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і здійснюється закладами охорони здоров'я відповідно до законодавства України.

У дошкільному навчальному закладі незалежно від підпорядкування, типу і форми власності діти забезпечуються постійним медичним обслуговуванням на безоплатній основі, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цього навчального закладу або відповідних закладів охорони здоров'я. Порядок медичного обслуговування дітей і дошкільному навчальному закладі визначений постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2002 р, №826.

Медичне обслуговування дітей у дошкільному навчальному закладі включає проведення обов'язкових медичних оглядів, у тому числі медичних оглядів перед профілактичними щепленнями, проведення профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, надання невідкладної медичної допомоги на догоспітальному етапі, організація заходів для госпіталізації (за наявності показань) та інформування про це батьків.

Медичне обслуговування дітей у дошкільному навчальному закладі здійснюється лікарями-педіатрами, дитячими лікарями з інших спеціальностей, молодшими спеціалістами з медичною освітою.

Обов'язкові медичні огляди дітей дошкільного навчального закладу здійснюють медичні працівники (лікарі, молодші спеціалісти, які мають медичну освіту) у лікувально-профілактичному закладі за територіальним принципом або у дошкільному навчальному закладі за наявності відповідної матеріально-технічної бази у порядку і складі, встановлених МОЗ.

Молодші спеціалісти, що працюють у дошкільному навчальному закладі зобов'язані:

- щодня оглядати дітей, які відвідують цей заклад;
- брати участь у лікарському огляді дітей;
- проводити антропометрію, термометрію, плантографію, визначати гостроту зору;
- надавати долікарняну допомогу у разі гострого захворювання або травми;
- здійснювати забір матеріалу для лабораторних досліджень;
- провадити ізоляцію дітей, що захворіли, а також спостереження за дітьми, які були в контакті з інфекційним хворим;
- організовувати проведення поточної дезінфекції.

Профілактичні щеплення дітей дошкільного навчального закладу здійснюються згідно з календарем щеплень у встановленому МОЗ порядку медичними працівниками дошкільного навчального закладу або відповідним лікувально-профілактичним закладом після огляду лікаря-педіатра.

Органи охорони здоров'я, заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою здійснюють контроль за дотриманням санітарного законодавства у дошкільних навчальних закладах, щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд дітей, моніторинг і корекцію стану їх здоров'я[30].

---

[29] Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2002 р. №1243 «Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів»

[30] Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 34; Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2002 р, №826 «Про затвердження Порядку медичного обслуговування дітей і дошкільному навчальному закладі»

1.1.14. Матеріально-технічна база та фінансово-господарська діяльність дошкільного навчального закладу

Матеріально-технічна база дошкільного навчального закладу включає будівлі, споруди, земельні ділянки, комунікації, інвентар, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інше.

Вимоги до матеріально-технічної бази дошкільного навчального закладу визначаються відповідними будівельними та санітарно-гігієнічними нормами і правилами, а також Типовим переліком обов'язкового обладнання дошкільного навчального закладу, у тому числі корекційного, навчально-наочних посібників, іграшок, навчально-методичної, художньої та іншої літератури, затвердженим МОНмолодьспортом[31].

Земельні ділянки державним та комунальним дошкільним навчальних закладам можуть передаватися у постійне користування. Приватні дошкільні навчальні заклади можуть бути власниками або орендарями земельних ділянок[32].

Дошкільні навчальні заклади незалежно від форм власності і джерел фінансування звільняються від сплати земельного податку[33].

Джерелами фінансування дошкільного навчального закладу є кошти:

- засновника (власника);
- відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів);
- батьків або осіб, які їх замінюють;
- добровільні пожертвування і цільові внески фізичних і юридичних осіб.
- інші кошти, не заборонені законодавством України.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, видатки на дошкільну освіту, а також на навчально-виховні комплекси "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад" (за умови, що загальноосвітній навчальний заклад - I ступеня)**здійснюються з бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст**. Видатки на інші навчально-виховні комплекси типу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад",що розташовані у селах, селищах та містах районного значення, здійснюються з районних бюджетів. Вказані видатки враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів[34]

Утримання та розвиток матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів у межах Типового переліку обов'язкового обладнання дошкільних навчальних закладів фінансуються за рахунок коштів засновників (власників) цих закладів.

Закон України «Про освіту» передбачає, що навчальні заклади самостійно розпоряджаються прибутками від господарської та іншої передбаченої їх статутами діяльності. Основні фонди, оборотні кошти та інше майно державних навчальних закладів, установ, організацій та підприємств системи освіти не підлягають вилученню, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Потреби державних навчальних закладів та установ, організацій системи освіти для розвитку їх матеріально-технічної бази задовольняються державою першочергово відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України нормативів[35].

---

[31] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. ст. 37.38.*
[32] *Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Ст. ст. 82, 92,93*
[33] *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. Ст. 282*
[34] *Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2356-VI. Ст.ст. 88,89*
[35] *Закон України «Про освіту». Ст. 63.*

1.1.15. Державний контроль за діяльністю дошкільних навчальних закладів

Державний контроль за діяльністю дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності здійснюється з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері дошкільної освіти.

Державний контроль за діяльністю дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів та форми власності здійснюють:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки (МОНмолодьспорт),
- інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані дошкільні навчальні заклади;
- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань інспектування навчальних закладів при МОНмолодьспорті;
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, районні державні адміністрації та підпорядковані їм органи управління, у сфері управління яких перебувають дошкільні навчальні заклади, органи місцевого самоврядування.

Основною формою державного контролю за діяльністю дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності є державна атестація, яка проводиться не рідше одного разу на десять років[36]. Порядок атестації дошкільних навчальних закладів затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001 р. № 553

1.1.16. Державна цільова програма розвитку дошкільної освіти

Постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. затверджено **Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року**.

Метою Програми є розроблення та впровадження механізму розвитку дошкільної освіти, забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності та безоплатності здобуття дошкільної освіти у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах.

Як було зазначено у Концепції вказаної програми, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.08. 2010 р. N 1721-р, існуюча мережа дошкільних навчальних закладів не повною мірою задовольняє освітні потреби населення. Лише 56% загальної кількості дітей відповідного віку відвідують дошкільні навчальні заклади. Крім того, групи перевантажені дітьми. На черзі для влаштування до дошкільних навчальних закладів перебуває понад 106 тис. дітей. Дошкільною освітою охоплено 93,5% загальної кількості дітей п'ятирічного віку, що не забезпечує створення рівних умов для подальшого навчання в школі та суперечить вимогам законодавства.

Причинами виникнення проблеми є:

- недостатня кількість дошкільних навчальних закладів внаслідок їх закриття, перепрофілювання, особливо у сільській місцевості; використання приміщень дошкільних навчальних закладів не за прямим призначенням; тимчасове припинення діяльності закладів на невизначений період;
- обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливлює відновлення роботи дошкільних навчальних закладів, будівництво нових закладів та модернізацію матеріально-технічної, навчально-методичної бази;
- незадовільний стан матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення, недостатня кількість художньої літератури та електронних інформаційних ресурсів у дошкільних навчальних закладах, що негативно впливає на якість дошкільної освіти, перешкоджає виконанню вимог Базового компонента дошкільної освіти;
- недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів;
- низький рівень роботи з батьками, організації з ними консультативно-просвітницької

[36] *Закон України «Про дошкільну освіту». Ст. 21*

роботи[37].

Програма вказує на два можливі варіанти розв'язання проблем галузі. Перший варіант передбачає забезпечення розвитку дошкільної освіти на рівні місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за умови належного фінансування за рахунок коштів відповідних бюджетів. Недоліком зазначеного варіанта є неврегульованість питання щодо фінансування дошкільних навчальних закладів.

Другий, оптимальний, на думку Уряду, варіант передбачає надання державної підтримки для зміцнення матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів з метою стимулювання розвитку дошкільної освіти.

Проблему передбачається розв'язати шляхом:

- забезпечення функціонування та розвитку мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності;
- створення умов для обов'язкового здобуття дошкільної освіти дітьми п'ятирічного віку;
- розширення мережі дошкільних навчальних закладів, що працюють за одним чи кількома пріоритетними напрямами діяльності (художньо-естетичний, фізкультурно-оздоровчий, музичний, гуманітарний тощо);
- впровадження в освітній процес дошкільних навчальних закладів сучасних освітніх технологій, у тому числі проведення їх комп'ютеризації з підключенням до Інтернету;
- підвищення рівня науково-методичного забезпечення дошкільної освіти, розроблення інформаційно-методичних комплектів (електронні посібники, віртуальні лабораторії, електронні бази даних, освітні портали тощо) та забезпечення доступу до них закладів дошкільної освіти;
- проведення моніторингу якості дошкільної освіти;
- формування у дітей та їх батьків здорового способу життя;
- налагодження вітчизняного виробництва навчально-методичного, ігрового обладнання і дидактичних засобів навчання в обсязі, необхідному для задоволення потреби дошкільних навчальних закладів;
- удосконалення методів психолого-педагогічної, практичної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- застосування компетентісного підходу в освітньому процесі;
- утворення при МОНмолодьспорті Міжвідомчої ради з питань дошкільної освіти з метою координації діяльності закладів дошкільної освіти;
- утворення окремих підрозділів з питань дошкільної освіти в управліннях освіти обласних, міських (районних) управліннях (відділах) освіти;
- підвищення рівня роботи з батьками (утворення консультаційних центрів, підготовка енциклопедії для батьків);
- розроблення концепції та запровадження медіа-освіти, підготовка інформаційних дошкільних програм.

Основними завданнями програми визначено:

- забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності;
- створення умов для обов'язкового здобуття дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти;
- забезпечення функціонування та розвитку мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності;
- зміцнення навчально-методичної та матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів;
- поліпшення якості дошкільної освіти, розроблення механізму, що забезпечує її сталий

[37] *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 1721-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року»*

інноваційний розвиток;
- забезпечення особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її задатків, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних особливостей;
- збереження та зміцнення здоров'я дітей з раннього дитинства;
- модернізація системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- проведення наукових досліджень у галузі дошкільної освіти, спрямованих на забезпечення розвитку дитини, подальшого становлення її особистості;
- поглиблення міжнародного співробітництва з питань дошкільної освіти;
- розширення переліку форм роботи з батьками.

Програму передбачається виконати протягом семи років.

Як зазначено у Програмі, її виконання дасть змогу:

- удосконалити нормативно-правову базу з питань забезпечення ефективного розвитку дошкільної освіти;
- створити умови для подальшого розвитку дошкільної освіти;
- розширити мережу дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності;
- зміцнити матеріально-технічну базу таких закладів;
- збільшити кількість дітей, що здобули дошкільну освіту, задовольнити їх освітньо-культурні потреби, а також потреби у самовизначенні і творчій самореалізації;
- удосконалити систему перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів дошкільних навчальних закладів.

Орієнтовний обсяг фінансування програми становить 5026,44 млн. гривень, у тому числі 2,53 млн. - за рахунок державного бюджету, 5023,1 млн. - за рахунок місцевих бюджетів, 0,81 млн. гривень - за рахунок інших коштів.

Керівником програми визначено Міністра освіти і науки, молоді та спорту, а виконавцями заходів Програми: МОНмолодьспорт, Держкомтелерадіо, Національна академія педагогічних наук, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації[38].

1.2. Огляд законодавчих ініціатив

На розгляді Верховної Ради України VI скликання перебувало декілька законопроектів, що стосуються окремих аспектів дошкільної освіти, зокрема:

- проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (щодо організації навчально-виховного процесу) (№ 9714-1), поданий народними депутатами України К.С. Самойлик, В.С. Курилом та С.М. Барановим – Мохортом має на меті врегулювати важливі аспекти функціонування дошкільних навчальних закладів та законодавчо забезпечити умови для розширення рівного доступу до дошкільної освіти дітей відповідного віку. Проектом Закону пропонується внести зміни до Закону України «Про дошкільну освіту», у відповідності з якими передбачено створення та відкриття різних типів дошкільних навчальних закладів (груп), у тому числі, у пристосованих приміщеннях; безоплатне харчування у дошкільних навчальних закладах дітей, які досягли старшого дошкільного віку (від 5 до 6(7) років); виховання мовами національних меншин у місцях їх компактного проживання; запровадження інклюзивного (інтегрованого) навчання дітей з особливими потребами, програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти, запровадження обов’язкового медичного обслуговування дітей у всіх дошкільних навчальних закладах. 05.06.2012 р. проект прийнято у першому читанні.

[38] *Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. №629 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року».*

- проект Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про дошкільну освіту" (щодо безоплатного харчування дітей, які досягли п'ятирічного віку)» (№ 9640), поданий народним депутатом України Курилом В.С., яким передбачено безоплатне харчування дітей, які досягли п'ятирічного віку, в закладах дошкільної освіти (державної та комунальної форм власності) На думку автора законопроекту запроваджуючи обов'язковість дошкільної освіти, починаючи з п'ятирічного віку, держава повинна взяти не бере на себе обов'язок забезпечувати безкоштовне харчування дітей, як це робиться, наприклад, в початковій школі.

За результатами **парламентських слухань на тему: "Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання",** що відбулись 07.06.2012 р. Кабінету Міністрів України було рекомендовано підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до Бюджетного кодексу України в частині вдосконалення механізму фінансування дошкільної освіти. У свою чергу, Міністерству фінансів України, Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерству охорони здоров'я України рекомендовано розглянути питання щодо внесення змін до державних санітарних правил і норм облаштування, утримання дошкільних, навчальних закладів[39]. У той же час, законопроекти щодо вказаних питань на розгляд Верховної Ради України Урядом не подавались.

1.3. Висновки та рекомендації

1. В Україні загальнодоступність та безоплатність дошкільної освіти гарантовані на конституційному рівні. Ратифікувавши Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права, Конвенцію ООН про права дитини, Європейську соціальну хартію (переглянуту), інші міжнародні договори, Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити для кожної дитини обов'язкову та доступну дошкільну освіту.
2. До складу законодавства України про дошкільну освіту входять низка законодавчих та підзаконних актів. Ключовими нормативно-правовими актами при цьому є Закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту». Значна частина правовідносин у сфері дошкільної освіти врегульована законами України.
3. За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, дитина може здобувати дошкільну освіту у дошкільних навчальних закладах,у сім'ї (до досягнення дитиною п'ятирічного віку), за допомогою фізичних осіб з високими моральними якостями, які мають відповідну вищу педагогічну освіту, ліцензію на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти та фізичний стан здоров'я яких дозволяє виконувати обов'язки педагога. При цьому законодавство передбачає обов'язкову освіту у дошкільних навчальних закладах для дітей, які досягли п'ятирічного віку.
4. Законодавство гарантує створення та діяльність державних, комунальних та приватних дошкільних навчальних закладів. При цьому, виходячи з положень законодавства, засновниками приватних дошкільних навчальних закладів можуть бути один або кілька громадян України, іноземців, осіб без громадянства юридичні особи приватного права.
5. Законодавство чітко не розмежовує повноваження місцевих органів виконавчої влади (районних державних адміністрацій, їх галузевих управлінь та відділів) та органів місцевого самоврядування щодо управління державними та комунальними дошкільними навчальними закладами. Також законодавчо не врегульовано передачу комунальних закладів до сфери управління місцевих органів виконавчої влади.
6. Відповідно до чинного законодавства ліцензуванню підлягають освітні послуги лише приватних дошкільних навчальних закладів. Така законодавча норма з одного боку є відходом від конституційного принципу рівності усіх суб'єктів права власності, а з другого боку створює певні гарантії збереження мережі державних та комунальних дошкільних навчальних закладів.
7. Бюджетне законодавство передбачає фінансування дошкільних навчальних закладів, як правило, з бюджетів сіл, селищ та міст. Лише окремі типи дошкільних навчальних закладів

[39] *Постанова Верховної Ради України від 07.06.2012 р. № 4949-VI «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання»*

(окремі навчально-виховні комплекси типу "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад") фінансуються з районних бюджетів. Враховуючи обмеженість ресурсів бюджетів сіл, селищ та міст районного значення, таке законодавче регулювання зумовлює недостатнє фінансування дошкільних навчальних закладів, що знаходяться у малих населених пунктах.

8. Законодавство передбачає внесення плати за харчування дітей у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах у розмірі, що не перевищує 50 відсотків (у міській місцевості) та 30 відсотків (у сільській місцевості) від вартості харчування на день. Прив'язка пільг з плати за харчування дітей до сукупного доходу сім'ї за попередній квартал передбачає надмірно технічно ускладнений механізм надання пільг.
9. Законодавство не передбачає особливостей правового статусу педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів, крім надання щорічних додаткових оплачуваних відпусток
10. Кошти та майно дошкільних навчальних закладів формуються з ресурсів засновника (власника), відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів), батьків або осіб, які їх замінюють,добровільних пожертвувань і цільові внески фізичних і юридичних осіб, а також інші кошти, не заборонені законодавством України. Статус неприбуткових установ можуть набувати державні та комунальні дошкільні заклади, які повністю утримуються за рахунок бюджету.
11. Шляхи реформування та розвитку дошкільної освіти в Україні визначені Державною цільовою соціальною програмою розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. Програма передбачає надання державної підтримки для зміцнення матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів з метою стимулювання розвитку дошкільної освіти.
12. Законопроекти, що перебувають на розгляді у Верховній Раді України, передбачають незначне, точкове втручання у законодавче регулювання дошкільної освіти (організації харчування дітей, бюджетного фінансування, мов навчання тощо). Такі законодавчі ініціативи фактично не стосуються суті та спрямованості дошкільної освіти в Україні.

Рекомендації

1. Слід внести зміни до Закону України «Про дошкільну освіту», якими розмежувати повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо управління державними та комунальними дошкільними навчальними закладами/можливості передачі комунальних дошкільних навчальних закладів до сфери управління місцевих органів виконавчої влади (районних державних адміністрацій).
2. Потребує вдосконалення законодавче регулювання фінансування харчування дітей у дошкільних навчальних закладах. Зокрема, слід передбачити більш гнучкий та зручний механізм надання пільг з гарантованим бюджетним відшкодуванням коштів за харчування пільговиків.
3. Нагальною потребою є посилення правового захисту педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів. Одним з можливих варіантів може стати надання педагогічним працівникам статусу державних службовців (посадових осіб місцевого самоврядування).
4. Доцільним є внесення змін Бюджетного кодексу України щодо розширення можливості фінансування дошкільної освіти з бюджетів різних рівнів, зокрема з районних, обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим. Такі зміни сприятимуть зміцненню фінансової та матеріально-технічної баз дошкільних навчальних закладів.
5. До Податкового кодексу України доцільно внести зміни щодо можливості надання дошкільним навчальним закладам, які фінансуються як з бюджетних, так і з інших джерел, статусу неприбуткових організацій. Такі зміни створять більш сприятливий податковий режим для дошкільних навчальних закладів.

2. ФІНАНСУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2. 1. Планування видатків на дошкільну освіту

27 серпня 2010 року Кабінет Міністрів України ухвалив Розпорядження №1721-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року (далі по тексту – Концепція).[40]

У преамбулі Концепції йде мова про те, що «поліпшення якості дошкільної освіти є необхідною умовою для розвитку особистості. Основними завданнями дошкільної освіти є збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини, виховання любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, свідомого ставлення до себе, оточення та навколишнього природного середовища, формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду тощо.»

Відповідно до тексту Концепції лише 56 відсотків загальної кількості українських дітей дошкільного віку відвідують дошкільні навчальні заклади. А ті діти, яким пощастило відвідувати дошкільні заклади, потрапляють здебільшого у перевантажені групи. Існуюча мережа дошкільних навчальних закладів не повною мірою задовольняє освітні потреби населення.

Серед причин виникнення цієї проблеми Концепція справедливо відмічає наступні:

- недостатня кількість дошкільних навчальних закладів;
- обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливлює відновлення роботи дошкільних навчальних закладів,
- обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливлює будівництво нових закладів;
- обмежене фінансування дошкільної освіти, що унеможливлює модернізацію матеріально-технічної та навчально-методичної бази;
- незадовільний стан матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення;
- недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів;
- низький рівень роботи з батьками, організації з ними консультативно-просвітницької роботи.

Як бачимо, у переліку причин вкрай складного становища дошкільної освіти України у 2010 році Концепція головну увагу приділяла недостатності фінансування дошкільної освіти. При цьому інші причини, зокрема, недостатній рівень кваліфікації кадрів та низький рівень організації консультативно-просвітницької робот з батьками напряму залежить від фінансової складової.

У відповідності до схваленої Концепції **Постановою Кабміну від 13 квітня 2011 р. N 629** було затверджено **Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року** (далі – Програма). Метою Програми стала розроблення та впровадження механізму розвитку дошкільної освіти, забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності та безоплатності здобуття дошкільної освіти у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах.

Цільова Програма розвитку дошкільної освіти розробляється центральним органом державної виконавчої влади (МОНмолодьспорт). На виконання Державної цільової програми розробляються відповідні документи місцевого рівня (обласні, районні та міські програми), які беруть за взірець документ МОНмолодьспорту.

При цьому, **згідно паспорту Державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року фінансування дошкільної освіти передбачається, в основному, із місцевих бюджетів.** Державна цільова програма передбачає фінансування дошкільної освіти у 2011-2012 роках за рахунок місцевих бюджетів більше ніж на 99% (діаграма 2.1).

[40] *Режим доступу: www.rada.gov.ua*

Діаграма 2.1. Питома вага місцевих бюджетів у видатках на дошкільну освіту за цільовою програмою, %

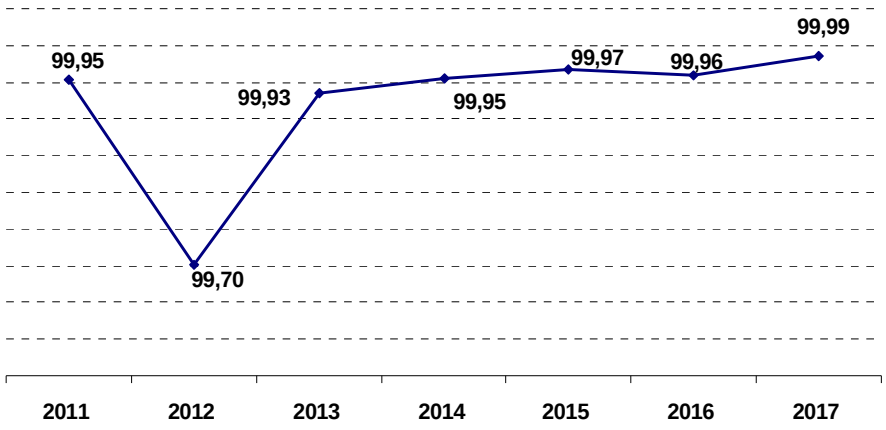

Джерело: МОНмолодьспорт

При цьому державна програма передбачає як джерела фінансування крім місцевих бюджетів державний бюджет та інші джерела (Діаграми 2.2- 2.4).

Діаграма 2.2. Орієнтовні обсяги фінансування "Програми" дошкільної освіти у 2011-2017 рр. з місцевих бюджетів, млн. грн.

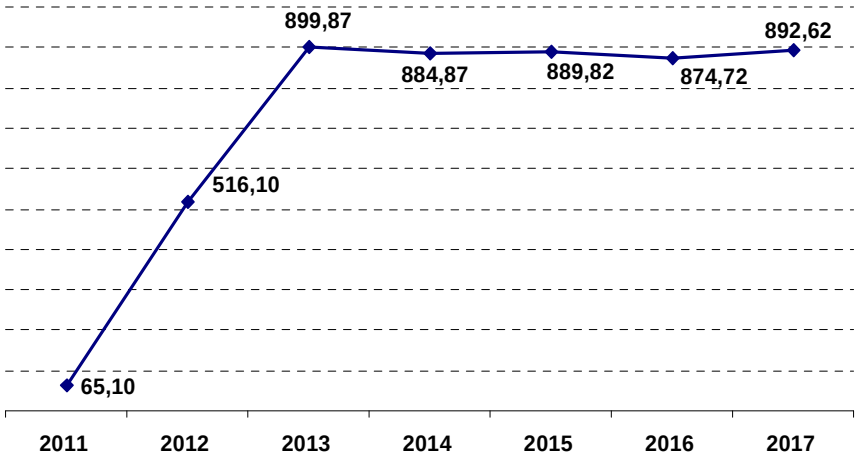

Джерело: МОНмолодьспорт

Діаграма 2.3. Орієнтовні обсяги фінансування "Програми" дошкільної освіти у 2011-2017 рр. з державного бюджету, млн. грн.

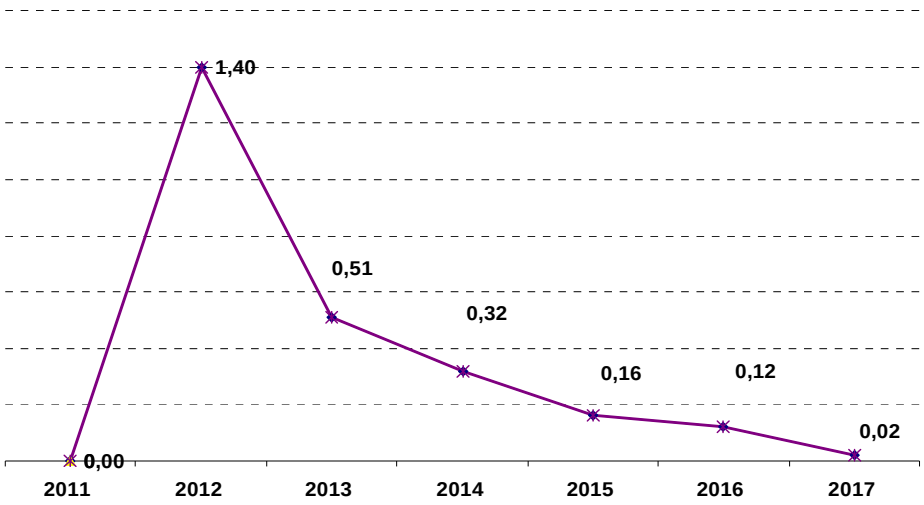

Джерело: МОНмолодьспорт

Діаграма 2.4. Орієнтовні обсяги фінансування "Програми" дошкільної освіти у 2011-2017 роках з інших джерел, крім місцевих та державного бюджетів, млн. грн.

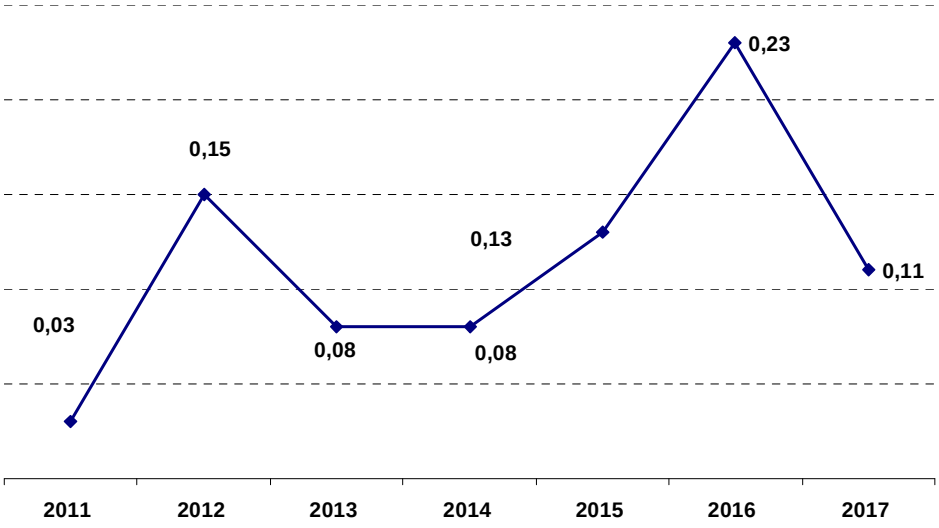

Джерело: МОНмолодьспорт

Розрахунки орієнтовного фінансування у динаміці показують, що за окремими джерелами у динаміці економісти МОНмолодьспорт планували стрімке зростання обсягів фінансування програми у 2011-2013 роках з стабілізацією цього показника на рівні 2013 року до 2017 року. При цьому у 2012 році програма передбачала зростання показника фінансування програми з місцевих бюджетів у 7,9 разів (2012 до 2011 року), відповідний показник 2013 року до 2012 року - +74,4 % приросту.

Крива фінансування із державного бюджету (діаграма 2.3) має пік 2012 році із плавним затуханням до 2017 року. На нашу думку, розробники Програми у своїх розрахунках керувалися загальносвітовою

тенденцією про зростаючу роль місцевих фінансів. Нижче у цьому аналізі ми здійснимо порівняння бачення розробників цільової програми із фактичним фінансуванням дошкільної освіти із державного та місцевих бюджетів.

Крива орієнтовних обсягів фінансування із «інших джерел» (діаграма 2.4) має сідловидну конфігурацію із двома піками (2012 і 2016 роки).

Проаналізуємо показники очікуваних результатів, затверджені Паспортом Програми. Очікувані результати від реалізації програми за своєю логікою мають, з одного боку, довести читачу, що впровадження розробленого програмного документу матиме соціальний ефект для суспільства, а з іншого боку, дає можливість оцінити хід виконання програми протягом її чинності. При чому розробка цільової програми як цілісного документа через всю його структуру, починаючи від мети та завдань і закінчуючи результатами виконання, повинна мати логічний взаємозв'язок. А саме – результати повинні вимірювати прогрес у досягненні мети Програми. У даному випадку метою Програми є «розроблення та впровадження механізму розвитку дошкільної освіти, забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності та безоплатності здобуття дошкільної освіти у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах». Таким чином, **результати Програми мають вимірювати:**

1. Прогрес впровадження механізму розвитку дошкільної освіти.
2. Зростання рівня забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності та безоплатності здобуття дошкільної освіти у державних та комунальних дошкільних навчальних закладах.

Нижче ми подали фрагмент таблиці з Паспорту програми, яка включає десять показників (див. Таблиця 2.1), у т.ч. наукові, економічні та соціальні.

Таблиця 2.1*.* Очікувані результати виконання державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року

Найменування завдання	**Найменування показників виконання завдання**	**Одиниця виміру**	**Значення показника**
1. Створення умов для обов'язкового здобуття дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти	науковий	кількість заходів	4
2. Забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності	економічний	млн. гривень	4577
3. Зміцнення навчально-методичної та матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів	- " -	млн. гривень	447,29
4. Поліпшення якості дошкільної освіти, розроблення механізму, що забезпечує її сталий інноваційний розвиток	науковий	млн. гривень	0,12
		кількість заходів	33
5. Забезпечення особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її задатків, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних особливостей	соціальний	млн. гривень	1,2
6. Збереження та зміцнення здоров'я дітей з раннього дитинства	науковий	млн. гривень	0,16
		млн. гривень	10

7. Модернізація системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів	- " -	млн. гривень	0,65
		- " -	5
8. Проведення наукових досліджень у галузі дошкільної освіти, спрямованих на забезпечення розвитку дитини, подальшого становлення її особистості	науковий		
9. Поглиблення міжнародного співробітництва з питань дошкільної освіти	- " -		
10. Розширення переліку форм роботи з батьками	соціальний	млн. гривень	0,02

Джерело: МОНмолодьспорт

Дані представленої таблиці свідчать, що прогрес у досягненні мети та виконанні завдань програми оцінюється у два способи – через кількість витрачених грошей у сфері дошкільної освіти та кількістю проведених заходів.

Отже, вільно чи невільно розробник програми визнає, що бенефіціарами заходів цієї програми є працівники системи дошкільної освіти і постачальники товарів та послуг для закладів системи дошкільної освіти, будівельні організації, задіяні на будівництві дитячих садів. А прогрес виконання програми вимірюється через збільшення асигнувань на дошкільну освіту.

Так, зокрема, досить дивно, на наш погляд, виглядає динаміка показника «Забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності» у динаміці.

Діаграма 2.5. Динаміка результативного показника Програми "Забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності", млн. грн.

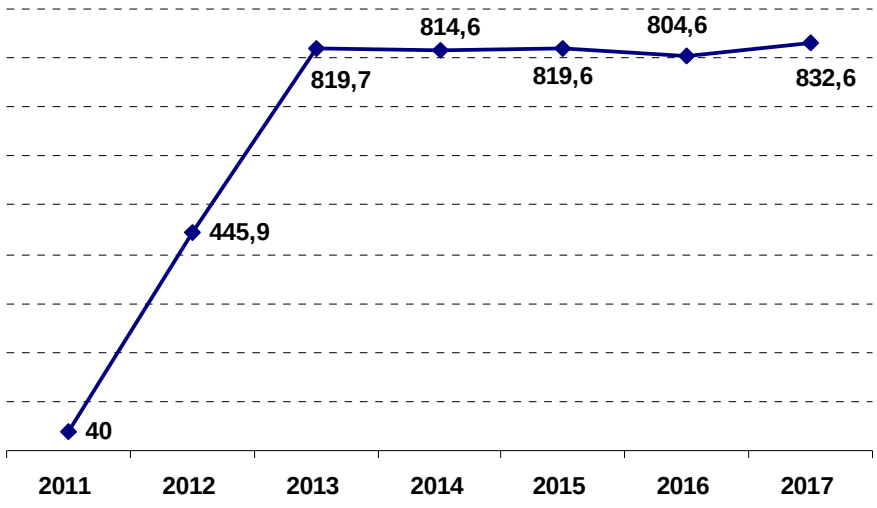

Джерело: МОНмолодьспорт

Із показника не зрозуміло, яким чином буде виконуватися забезпечення конституційних прав дошколяриків шляхом зростання обсягів фінансування. По-друге, інфляційний фактор, який закладено у показник гратиме на руку виконавцям програми – чим вище рівень інфляції, тим відповідно обсяги

фінансування будуть збільшуватися, а отже зростатиме рівень досягнення запланованого показника за програмою.

Зважаючи на час та обсяг дослідження, ми лише вибірково дали оцінку програмі. В останньому розділі «Аналізу» ми дамо основні рекомендацій задля поліпшення Програми.

2.2. Фінансування дошкільної освіти

Статтею 32 Закону України «Про місцеве самоврядування»[41] питання організації матеріально-технічного та фінансового забезпечення закладів освіти, які належать територіальним громадам, віднесено до повноважень відповідних рад.

Відповідно до норм Бюджетного кодексу України видатки на дошкільні навчальні заклади віднесено до видатків, що здійснюються з місцевих бюджетів та враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів на освіту.

Розрахунок показника обсягу видатків на дошкільну освіту здійснюється відповідно до Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами та Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до відповідного місцевого бюджету) між районним бюджетом або міським бюджетом м. Севастополя, міста республіканського Автономної Республіки Крим чи обласного значення, якому адміністративно підпорядковані інші міста, села, селища, та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Вищезазначені Формули затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.10 №1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів»[42].

Що стосується звітних даних про видатки місцевих бюджетів на освіту, то відповідно до положень Бюджетного кодексу України, квартальна та річна звітність про виконання Державного бюджету України розміщується на офіційному сайті Державної казначейської служби України.

Стосовно даних про видатки на утримання комунальних установ та закладів освіти конкретних адміністративно-територіальних одиниць, то за вказаною інформацією необхідно звернутися до відповідних територіальних органів виконавчої влади (обласних, районних держадміністрацій).

Вище ми зазначали, що основним завданням реалізації державної політики у царині дошкільної освіти є забезпечення конституційної норми щодо доступу дітей відповідного віку до послуг ДНЗ.

Отже, кількість народжених дітей у динаміці прямо впливає на показники обсягів фінансування за роками та на показник доступу дітей до послуг дошкільної освіти.

У наступній таблиці ми подали дані про рівень народжуваності та інтегральний показник результату ефективності комплексу заходів, у першу чергу і державного фінансування дошкільних закладів – рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами. Аналізуючи дані таблиці, можна говорити про певні довгострокові тенденції, що мали місце за радянських часів, та продовжились і у часи незалежної України.

Так, протягом періоду з 1985 року відбувалося зниження народжуваності, що, безумовно, повинно скорочувати кількість «клієнтів-дошкільнят» системи дитячих садочків. Однак, паралельно зі скороченням народжуваності і кількості дітей відповідного дошкільного віку ми спостерігаємо зниження показника охоплення дітей дошкільними навчальним закладами. Ця довгострокова

---

[41] *Закону України «Про місцеве самоврядування.- Режим доступу: www.rada.gov.ua*

[42] *Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.10 №1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» - Режим доступу: www.rada.gov.ua*

тенденція закінчилась у нульові роки, стабілізувавшись на рівні 50-57 % при зростанні народжуваності.

Діаграма 2.6. Показники народжуваності та охоплення дітей дошкільними навчальними закладами України в 1985-2011 роках

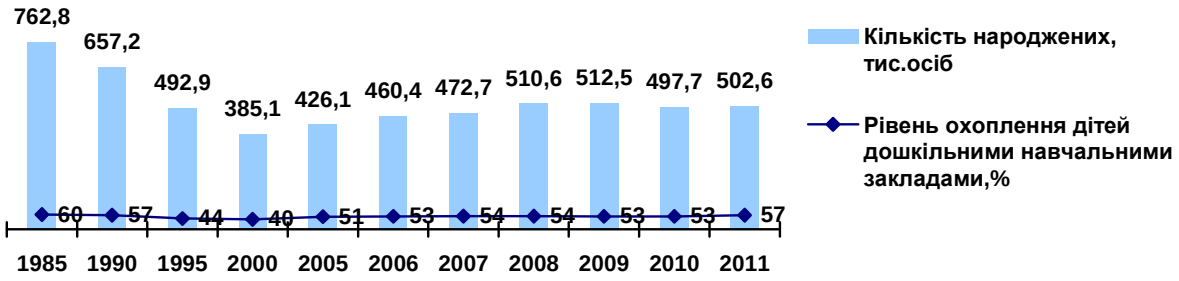

Джерело: Державна служба статистики

Таким чином, ми робимо висновок, що держава у сфері дошкільної освіти здійснює і здійснювала реактивну політику (політику реагування) на поточні демографічні показники. зауважимо, що слід говорити про саме поточні демографічні показники.

При прогнозуванні показників програм дошкільної освіти, на нашу думку, слід брати довгострокові тенденції, зокрема можна використати дані Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України[43]. Експерти цього інституту переконливо доводять, що причини зростання народжуваності у нульові роки пов'язані із багатьма чинниками, закладеними ще 20-30 років тому.

Так, завдячуючи політиці стимулювання народжуваності початку 80-их років відбувся демографічний сплеск, який у нульові роки призвів до масового вступу у фертильний період багатьох жінок, що разом з державною політикою фінансової підтримки народжуваності дало різке зростання народжуваності.

За аналогією не складно спрогнозувати протилежну тенденцію у десяті і двадцяті роки нового двадцять першого століття, беручи до уваги негативну щодо народжуваності тенденцію, яка мала місце у дев'яності роки двадцятого століття. Описані тенденції слід, на наше переконання, враховувати при перспективній оцінці фінансування галузі дошкільної освіти. Тобто і прямо і опосередковано з високою ймовірністю ми можемо говорити, що наслідки сьогоднішньої політики вплинуть на демографічні показники через 20 років, а отже є всі можливості дати довгостроковий прогноз щодо перспектив розвитку системи дошкільних закладів у цілому та фінансування галузі зокрема.

[43] *Режим доступу: www.idss.org.ua*

Таблиця 2. 2. Фінансування освіти у 2000, 2005, 2008 - 2011 роках

	Загальні видатки зведеного бюджету, млн.грн.	Видатки у % до загальних видатків	Видатки у % до ВВП	Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	Видатки у % до загальних видатків	Видатки у % до ВВП	Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		2000 рік				**2009 рік**		
Всього	48148,6	100	100	X	307399,4	100	100	X
з них								
на освіту - всього	7085,5	14,7	4,2	100	66773,6	21,7	7,3	100
у тому числі дошкільну	**789**	**1,6**	**0,5**	**11,1**	**8325,2**	**2,7**	**0,9**	**12,5**
загальну середню	2564,6	5,3	1,5	36,2	27640,7	9	3	41,4
професійно-технічну	429,1	0,9	0,3	6,1	4108	1,3	0,4	6,2
вищу	2285,5	4,7	1,3	32,3	20966,3	6,8	2,3	31,4
		2005 рік				**2010 рік**		
Всього	141989,5	100	100	X	377842,8	100	100	X
з них								
на освіту - всього	26801,8	18,1	6,1	100	79826	21,1	7,4	100
у тому числі дошкільну	**2940,7**	**2**	**0,7**	**11**	**10238,3**	**2,7**	**0,9**	**12,8**
загальну середню	11158,8	7,4	2,5	41,6	32852,4	8,7	3	41,2
професійно-технічну	1749,9	1,1	0,4	6,5	5106,2	1,4	0,5	6,4
вищу	7934,1	5,7	1,8	29,6	24998,4	6,6	2,3	31,3
		2008 рік				**2011 рік***		
Всього	309203,7	100	100	X	416853,6		100	X
з них								
на освіту - всього	60959,4	19,7	6,4	100	86253,6	20,7	6,6	100
у тому числі дошкільну	**7214,8**	**2,3**	**0,8**	**11,8**	**11831,6**	**2,8**	**0,9**	**13,7**
загальну середню	25409,3	8,2	2,7	41,7	35234,5	8,5	2,7	40,8
професійно-технічну	3766,6	1,2	0,4	6,2	5305,4	1,3	0,4	6,2
вищу	18552,9	6	2	30,4	26619,6	6,4	2	30,9

*Попередні дані станом на 19.03.2012р

Джерело: Державна служба статистики

Про це також свідчать показники фінансування освіти у 2000-2011 роках (таблиця 2.2). У відповідь на зростання народжуваності держава протягом останніх років збільшувала бюджетні асигнування на освіту. Видатки освіти фінансувалися випереджаючими темпами. Так, якщо у 2000 році видатки на освіту складали 7085,5 млн. грн., що становило 14,7% усіх видатків зведеного бюджету та 4,2% до валового внутрішнього продукту України. У 2005 році валовий показник фінансування освіти склав 26801,8 млн. грн., або 18,1 % бюджетних видатків та 6,1% до ВВП країни. У 2011 році розподіл суспільних фондів через бюджет на користь галузі «Освіта» склав 20,6 %. Видатки на освіту становили у цьому році 6,6 % до ВВП України.

Галузь «Освіта» займає чільне місце серед пріоритетів бюджетного фінансування останніх років, а її підгалузь - «Дошкільна освіта» стала пріоритетом галузі «Освіта». Так, у 2000 році видатки на дошкільну освіту склали у структурі фінансування освіти 11,1% і за загальним обсягом становили 789 млн. гривень. У 2011 році аналогічні показники становили 13,7% та 11831,6 млн. гривень.

Тобто темпи росту видатків на дошкільну освіту(ланцюгові та базисні у розрахунку до 2000 року) випереджали темпи фактичного фінансування видатків на Освіту в цілому.

Діаграма 2.7. Випереджаючі темпи зростання видатків на дошкільну освіту у структурі видатків Зведеного бюджету України,%

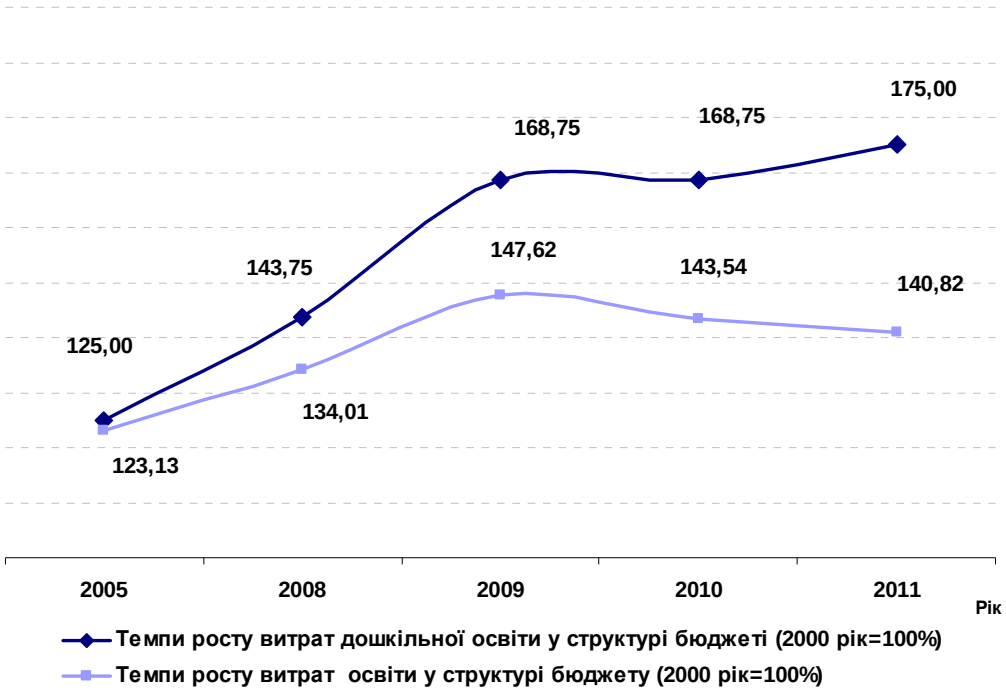

Джерело: Міністерство фінансів України

Тобто за останні роки зростали базисні темпи перерозподілу бюджетних ресурсів на користь дошкільної освіти. Так, якщо у 2005 році у порівняні з 2000 роком питома вага видатків на освіту в цілому зросла на 23,13%, то питома вага видатків на дошкільну освіту зростала на 25%, у 2011 році вага видатків на дошкільну освіту до 2000 року збільшилась на 75%, а вага витрат на освіту загалом – на 40,82%.

2.3. Показники фінансування освіти

Навіть у кризовий та посткризові роки фінансування галузі «Освіта» та «Дошкільна освіта» зокрема, відбувалось випереджаючими темпами, у порівнянні із фінансуванням сукупних видатків бюджету. Так, на тлі зниження обсягів видатків з бюджету у 2009 році у порівнянні із 2008 роком (темп росту - 99,42 до попереднього року), видатки Галузі «Освіта» зросли на 9,54%, у тому числі видатки дошкільної освіти зросли у 2008 році на 15,39%. Тобто, у кризовий рік освіта фінансувалася краще, ніж у середньому видатки бюджету.

Пріоритетом освіта в цілому та дошкільна освіта, зокрема, залишались і у 2010 році. Так, темп приросту видатків дошкільної освіти був вище за темп приросту видатків бюджету на 3,5 в.п., у той час як темп приросту видатків освіти у цілому зріс на 3,4 в.п. Зростання пріоритетності дошкільної освіти у видатках ще наочніше видно у 2011 році, коли темп приросту витрат на дошкільну освіту, у порівнянні з попереднім роком був більшим на 5,3 в.п., ніж темп приросту на освіту в цілому, та вище на 7,5 в.п. ніж темп приросту сукупних бюджетних видатків.

Діаграма 2.8. Фінансування дошкільної освіти у кризові та посткризові роки (2009-2011 роки) із Зведеного бюджету України, %

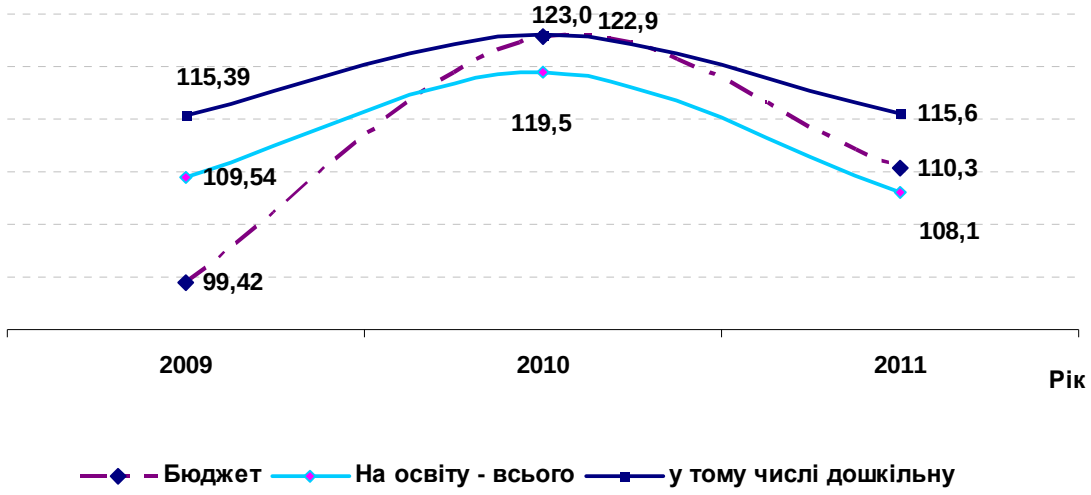

Джерело: Міністерство фінансів України

Таким чином у структурі профінансованих видатків на освіту Зведеного бюджету у 2011 році займала третє місце (13,7%) після видатків середньої освіти (40,8 %) і видатків вищої освіти (30,9%).

Дитячі дошкільні заклади (крім відомчих (СБУ, МВС тощо) фінансуються із місцевих бюджетів. За результатами 2011 року у профінансованих видатках місцевих бюджетів асигнування на дошкільну освіту складали 20% (II місце за величиною). Левову частину займали видатки на утримання загальної середньої освіти – 59 %.

Діаграма 2.9. Структуру обсягів обсягу фінансування освіти з місцевих бюджетів у 2011 році

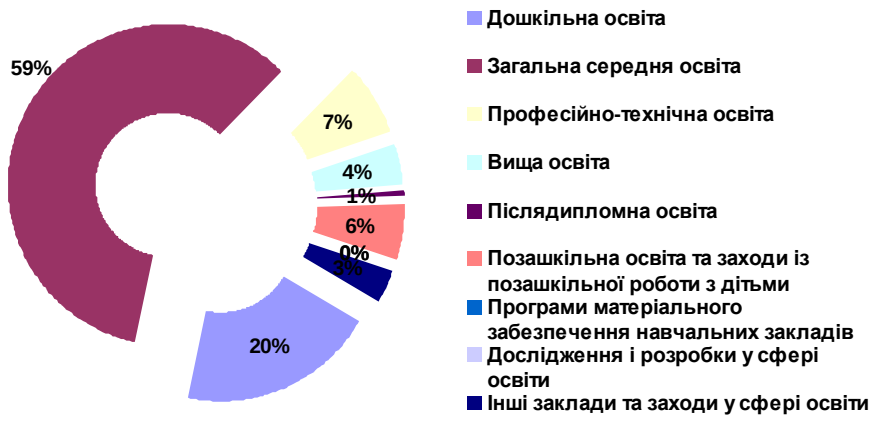

Джерело: Міністерство фінансів України

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки (МОН молодьспорт) розробляє та затверджує державні нормативи фінансового, матеріального забезпечення дітей та матеріально-технічного оснащення дошкільних навчальних закладів. А натуральний набір продуктів для харчування дітей дошкільного віку визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я (МОЗ) спільно з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням (МОНмолодьспорт) з спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі фінансів (Мінфін).

Ці державні стандарти разом з оплатою праці працівників дошкільної освіти і витратами на комунальні послуги є основними статтями витрат за економічною класифікацією.

2.4. Фінансування дошкільної освіти : місцевий аспект

Кількісні показники, що характеризують мережу та контингент дошкільних закладів Полтавської області, починаючи з 1990 року демонструють стійку тенденцію до скорочення. Так, протягом 1990-2011 років кількість дошкільних закладів зменшилась на 45%.

Діаграма 2. 10. Кількість дошкільних закладів Полтавської області, 1990-2011 рр.

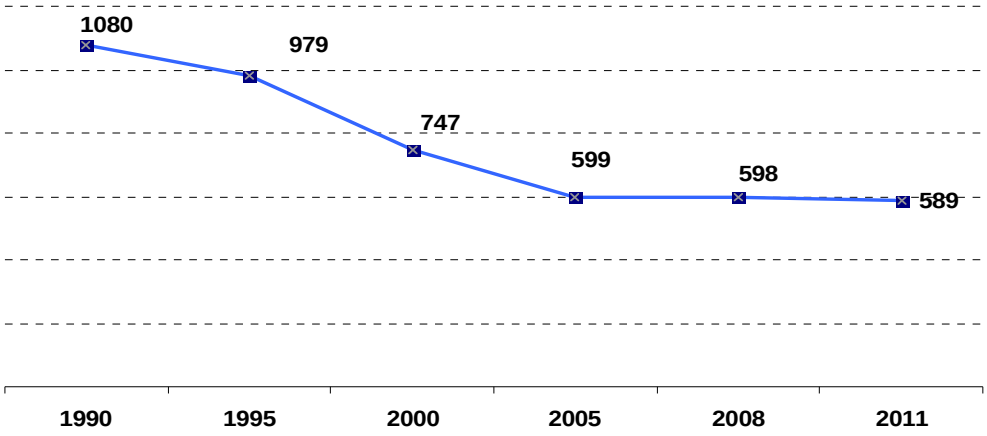

Джерело: Державна служба статистики

Діаграма 2.11. Кількість місць та чисельність дітей у дошкільних закладах Полтавської області, тис. осіб

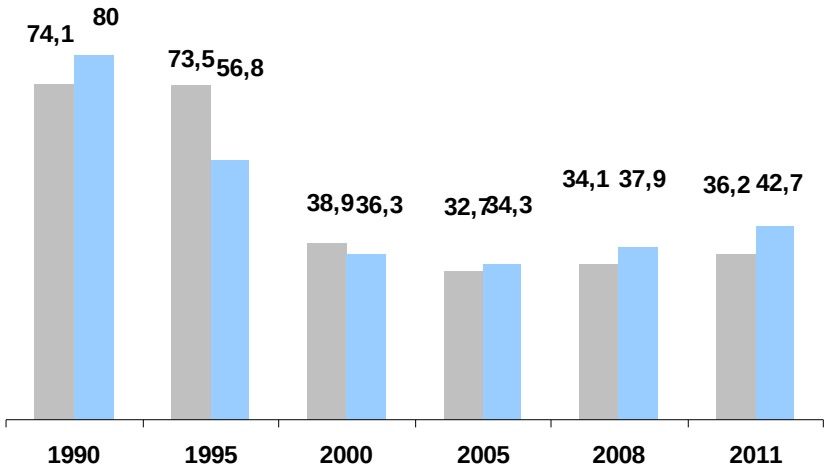

Джерело: Державна служба статистики

Чисельність дітей, які відвідують дошкільні заклади за період з 1991 року по 2011 рік зменшилась на 46,6%. Починаючі з 2005 року відбулося зростання завантаженості закладів, кількість дітей почала перевищувати кількість наявних місць у дошкільних закладах. У 2011 році чисельність дітей у дошкільних закладах у розрахунку на 100 місць у середньому по області становила 118 осіб. Особливо гостро ситуація з місцями спостерігається у м. Полтава, де на 100 місць у дошкільних закладах 145 вихованців, м. Миргород - 163, м. Лубни – 161.

Одним з показників, що характеризують ефективність діяльності у сфері дошкільної освіти, є показник охоплення дітей відповідного віку закладами дошкільної освіти. Протягом десяти років спостерігається суттєво зростання цього показника з 46% у 2000 році до 59,5 у 2011 році. Найвищий показник за роки незалежності спостерігався у 2008 році і становив 61,4%, що перевищило показник 1990 року, коли охоплення складало – 60,6%.

Діаграма 2.12. Охоплення дітей дошкільними закладами освіти у Полтавській області, 2000-2011 рр., %

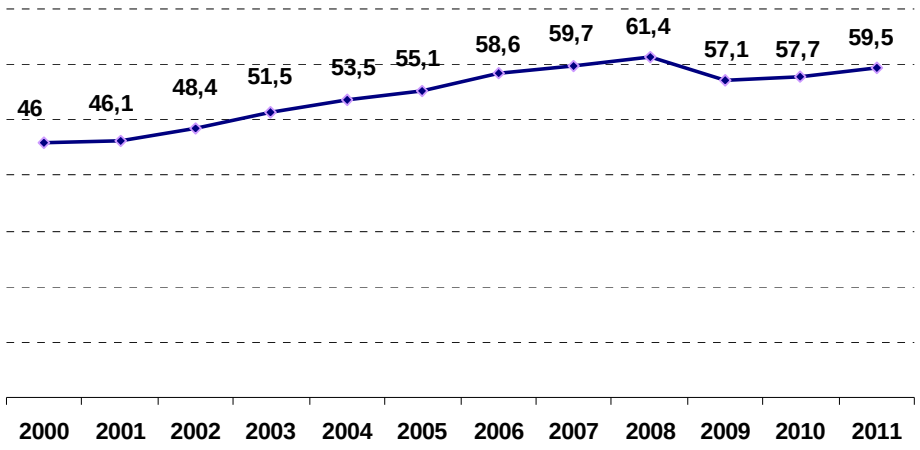

Джерело: Державна служба статистики

Аналіз даних, яким ми навели нижче, свідчить про нерівномірність фінансування. Так, забезпечення державних норм та стандартів мало би підкріплюватися рівномірним фінансуванням на одну дитину – відвідувача дитячих садків. Однак, за нашими розрахунками, серед 31 міст та районів Полтавської області у 2011 році 9 міст та районів фінансували видатки дошкільної освіти у розрахунку на одну дитину нижче середньо обласного рівня.

Розглянемо динаміку показників закладів дошкільної освіти Полтавської області, що відображають хід виконання державної та обласної програм розвитку дошкільної освіти.

Діаграма 2.13. Фінансування дитячих дошкільних закладів Полтавської області у розрахунку на одну дитину у 2011 році, грн.

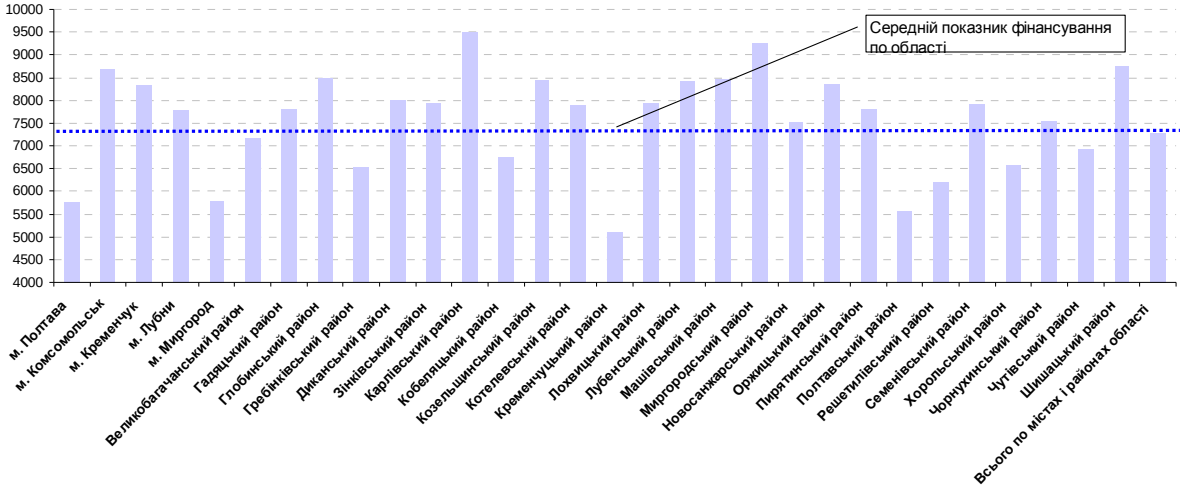

Джерело: власні розрахунки на основі даних Головного управління фінансів Полтавської ОДА.

Показники фінансування дошкільної освіти у розрізі міст та районів Полтавської області на 1 дитину в 2011 році свідчать про нерівномірний розподіл коштів. У даному випадку ми можемо констатувати факт наявності протиріччя між рівномірністю фінансування у розрахунку на одну дитині і необхідністю забезпечення конституційної норми доступності освіти.

Нерівномірність фінансування ДНЗ у розрізі окремих територій прослідковується, якщо порівнювати дані у динаміці.

Так, порівнюючи темпи фінансування дошкільної освіти у 2011 році з 2010 роком та відповідно 2010 із 2009 роком фіксуємо відмінності. Так, якщо у 2010 році на фоні 2009 року найбільший темп приросту демонстрував Козельщинський і Глобинський райони, то у 2011 за темпами фінансування лідерами стали Котелевський та Чутівський райони. Це пояснюється розширенням мережі дитячих садків, відкриття додаткових груп, що відбувається нерівномірно

Діаграма 2.14. Темпи фінансування дошкільної освіти у 2011 році у порівнянні із 2010 роком у розрізі міст та районів Полтавської області, %

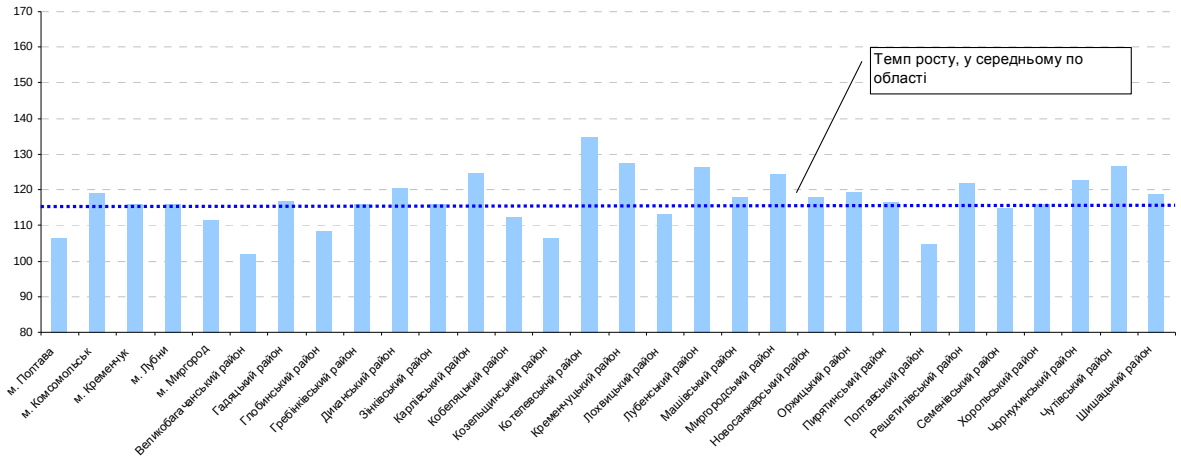

Джерело: власні розрахунки на основі даних Головного управління фінансів Полтавської ОДА.

Діаграма 2.15. Темпи фінансування дошкільної освіти у 2010 році у порівнянні із 2009 роком у розрізі міст та районів Полтавської області, %

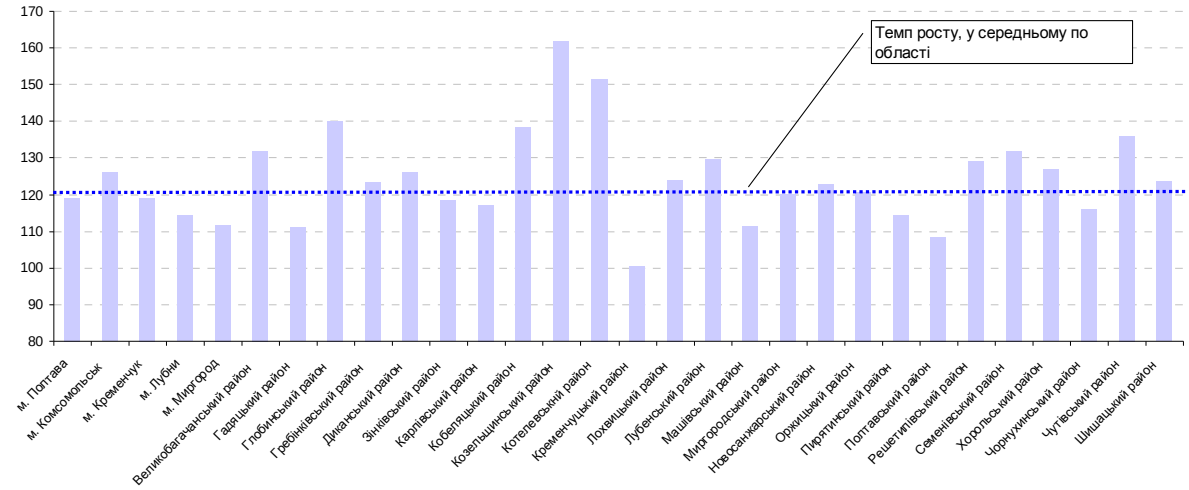

Джерело: власні розрахунки на основі даних Головного управління фінансів Полтавської ОДА.

Утримання та розвиток матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів у межах Типового переліку обов'язкового обладнання дошкільних навчальних закладів і поточні витрати фінансуються за рахунок коштів засновників (власників) цих закладів.

Діаграма 2.16. Структура витрат

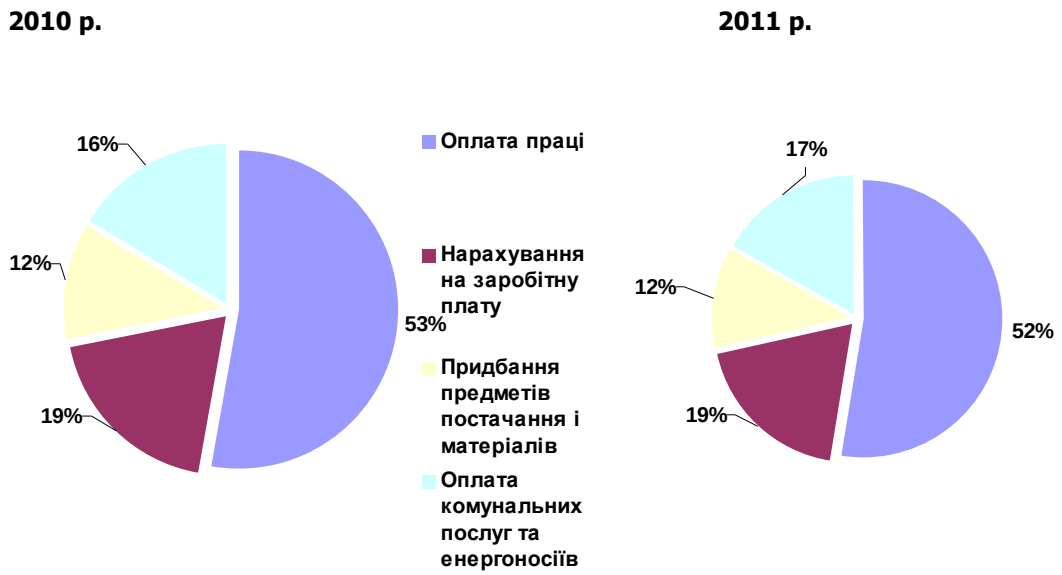

Джерело: Головне управління фінансів Полтавської ОДА.

Левову частку поточних витрат дошкільних учбових закладів складають витрати на заробітну плату та пов'язані з цією статтею нарахування. Дошкільні заклади Полтавщини на такі статті витратили, зокрема, у 2011 році відповідно 52% та 19% коштів у кошторисах. Наступною за вагомістю статтею є витрати на оплату комунальних послуг і енергоносіїв (17% у 2011 році). Зазначимо, що при збільшенні загальних обсягів фінансування дошкільної освіти частка оплати комунальних послуг зросла у структурі видаткових статей у 2011 році у порівнянні із 2010 роком. Лише 12 % загальних поточних витрат у 2010-2011 роках становила частка асигнувань на придбання предметів і матеріалів.

Актуальним питанням щодо задоволення споживачів послуг дошкільної освіти є питання організації харчування. У період проведення нашого дослідження у національних та місцевих ЗМІ були оприлюднені резонансні питання якості харчування школярів та вихованців дитячих садків. Набули розголосу випадки масових захворювань дітей, що споживали неякісну їжу в учбових закладах, зокрема у місті Богодухів, що на Харківщині[44].

Питання харчування були обговорені у м. Полтава під час круглого столу, що відбувся в Полтавській ОДА 19 жовтня 2012 року «Проблеми харчування школярів у м. Полтава та перспективи їх розв'язання з залученням громадськості». Представники громадськості, фахівці сфери освіти, СЕС, зокрема, констатували, що «у Полтавській області існує проблема з питань харчування дітей, як у школах так і дошкільних закладах».

Створена система харчування не забезпечує, як задовільного харчування дітей (забезпечення калорійності, вітамінів…) згідно вимог чинного законодавства, так і безпечного з питань якості харчових продуктів та блюд які надаються дітям.

Не дивлячись на наявність законодавчої бази, нормативно - правових документів регламентуючих харчування школярів відбуваються їх порушення , що загрожує перш за все здоров'ю школярів. Посадові особи неналежним чином відносяться до цього надзвичайно-важливого питання, і своєю бездіяльністю не запобігають спалахам захворювань серед школярів з причин низької якості

[44] *Режим доступу: http://ntn.ua/uk/news/health/2012/10/12/9055*

продуктів, не залучають до контролю за якістю харчування громадськість, і перш за все батьків школярів[45].

Важливим аспектом питання харчування є фінансове забезпечення. Так, за інформацією Полтавського обласного управління освіти, середня вартість харчування у ДНЗ Полтавщини становить у 2012 році 9,4 грн. на день, що не забезпечує діючих вимог. Для порівняння, у 2011 році вартість харчування дошкільнят становила близько 8 гривень. Місцеві бюджети не мають ресурсу профінансувати харчування, яке б забезпечувало повну енергетичну та поживну цінність для дошкільнят відповідного віку.

У місцевостях, де є крупні стабільно працюючі виробники, питання харчування вирішується шляхом додаткового фінансування. Так, Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат, що у м. Комсомольськ Полтавської області, дофінансовує вартість щоденного харчування по 3 гривні на дитину.

Відсутність належних умов та недостатній рівень забезпечення населення дошкільними навчальними закладами, охарактеризований вище, унеможливлює досягнення поставних державою завдань та реалізації розробленої державою політики.

Практика діяльності ДНЗ в Україні свідчить про те, що таких закладів не вистачає або їх послуги низької якості з причин, як правило, неналежного фінансування діяльності ДНЗ. Тому вони переважно потребують розвитку альтернативних джерел фінансування діяльності закладів дошкільної освіти - надання додаткових платних послуг.

Таблиця 2.3. Показники фінансування дошкільної освіти Полтавської області за рахунок власних надходжень бюджетних установ

Найменування	**Видатки спеціального фонду, проведені за рахунок власних надходжень дошкільних закладів освіти області за роками**		
	2009 рік	**2010 рік**	**2011 рік**
Видатки спеціального фонду бюджету, проведені за рахунок коштів, отриманих як плата за послуги, що надаються бюджетними установами	14028658,19	18184266,58	22636229,46
Видатки спеціального фонду бюджету, проведені за рахунок коштів, отриманих з інших джерел власних надходжень бюджетних установ	2725340,47	3097348,19	5176950,38
Всього видатки спеціального фонду бюджету, проведені за рахунок власних надходжень бюджетних установ	16753998,66	21281614,77	27813179,84

Джерело: власні розрахунки на основі даних Головного управління фінансів Полтавської ОДА.

У відповідності з ч. 4 ст. 13 Бюджетного кодексу України благодійні внески, гранти та дарунки є власними надходженнями дитячих навчальних закладів, які спрямовуються на організацію основної діяльності таких бюджетних установ. Відповідно до ст. 13 Бюджетного Кодексу власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включається до спеціального фонду бюджету.

[45] *Режим доступу: http://www.poltava.pl.ua/news/18877/*

Додаткові освітні платні послуги здійснюються відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності»[46], згідно з запитами та бажаннями батьків і дітей.

Останнім часом набуває популярності як спосіб вирішення проблем забезпечення кадрами, економії бюджетних ресурсів на комунальних платежах особливо у сільській місцевості - об'єднання дитячих дошкільних закладів, які є комунальною власністю територіальної громади, з загальноосвітніми учбовими закладами (школами), що знаходяться на балансі районних відділів освіти.

Це, крім іншого, призводить до змін у фінансових потоках . Оскільки, згідно зі статтею 89 Бюджетного кодексу України, видатки на загальноосвітні навчальні заклади (у тому числі: загальноосвітні навчальні заклади усіх ступенів, спеціалізовані школи (крім шкіл, визначених у підпункті "а" пункту 7 частини першої статті 87 Бюджетного Кодексу), ліцеї, гімназії, колегіуми, вечірні (змінні) школи); навчально-виховні комплекси "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад" (крім навчально-виховних комплексів, визначених у підпункті "б" пункту 2 частини першої статті 88 Бюджетного Кодексу) віднесені до видатків, що здійснюються з районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Статтею 93 Бюджетного кодексу України[47] встановлено, що сільська, селищна, міська (міста районного значення) рада може передати кошти на здійснення видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів згідно із статтею 88 цього Кодексу, районній, міській (міста республіканського Автономної Республіки Крим, обласного та районного значення), селищній, сільській раді у вигляді міжбюджетного трансферту відповідно до районного, міського (міста республіканського Автономної Республіки Крим, обласного та районного значення), селищного, сільського бюджету.

Передача коштів між місцевими бюджетами здійснюється на підставі рішень відповідних місцевих рад, прийнятих кожною із сторін, і укладання договору. Усі договори про передачу коштів між місцевими бюджетами згідно з такими рішеннями укладаються до 1 серпня року, що передує плановому.

Особливості планування та здійснення міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами визначені статтею 101 Бюджетного кодексу України. Об'єднання шкіл та ДНЗ під одним дахом знижує питомі витрати бюджету таких постійних витрат у розрахунку на вихованця як: поточні ремонти приміщень, опалення, електроенергія. Отже, з'являється можливість обмежені ресурси бюджету використовувати більш ефективно без зростання обсягів фінансування та трансфертів із державного бюджету. Для обслуговуючих організацій (наприклад, підприємств, що надають послуги з харчування) об'єднання шкіл з ДНЗ збільшує економічний стимул до участі у тендерах. Для суб'єктів-господарювання, що у сільській місцевості надають послуги з харчування, забезпечення учбових закладів продуктами харчування важливою статтею затрат є транспортні. Об'єднання під одним дахом шкіл та ДНЗ зменшує економічні витрати суб'єктів господарювання на доставку продуктів. Це позитивно, на наш погляд, впливає на надання послуг з організації харчування, оскільки у кінцевій собівартості продуктів харчування знижується питома вага транспортних витрат, а збільшується вага витрат на закупівлю якісних продуктів харчування, що, напевно, прямо корелює з ціною. Тобто, і тут є взаємозв'язок з місцевими бюджетами – через зменшенням транспортних витрат постачальниками продуктів харчування за кошти місцевих бюджетів з'являється потенціал додаткових можливостей придбавати більше якіснішого харчування для дітей. Поглиблений економічний аналіз реформування системи дошкільної освіти має включати і цей аспект.

Стосовно питання нашого ставлення до об'єднання ДНЗ з школами, ми вважаємо, що, зокрема, спираючись на прогнози Інституту демографії, згадані вище, в цілому це є необхідна практика. Оскільки у майбутньому буде спостерігатися новий виток демографічної кризи, що призведе до

[46] *Режим доступу: www.rada.gov.ua*
[47] *Режим доступу: www.rada.gov.ua*

скорочення попиту на послуги ДНЗ. Отже, при будівництві і відкритті нових ДНЗ мають бути враховані ці довгострокові тенденції.

2.5 Висновки та рекомендації

1. Планові показники державної цільової програми передбачають збільшення обсягів фінансування видатків на дошкільну освіту. Для забезпечення досягнення зростання обсягів фінансування дошкільної освіти на період до 2017 року необхідне зростання доходів місцевих бюджетів, оскільки державною програмою передбачається фінансування дошкільної освіти майже на 100 % з місцевих бюджетів . Перепоною для удосконалення системи фінансування таким чином, є питання формування самодостатності фінансового забезпечення територіальних громад, відсутність у місцевих бюджетів потужних джерел формування доходної частини. Оскільки левова частка доходів місцевих бюджетів формуються за рахунок податку з доходів фізичних осіб, що отримують офіційну заробітну плату у різних сферах матеріального і нематеріального виробництва, сфери послуг тощо, то стабільне фінансування дошкільної освіти залежить від сталого розвитку в окремих територіях сфери виробництва, яка б забезпечувала постійні надходження до місцевих бюджетів. Особливо це актуально для сільських територій і депресивних міських поселень.
2. Можна прогнозувати зростання у поточних витратах на дошкільні заклади витрат, пов'язаних із оплатою комунальних послуг та відшкодування вартості енергоносіїв. У подальшому це загрожує збалансованості місцевих бюджетів та зниженням питомої ваги оплати праці працівників ДНЗ.
3. Найбільшу питому вагу витратах на дошкільну освіти займають заробітна плата та нарахування на заробітну плату.
4. Фінансування дошкільної освіти в попередні роки цілому відбувалося як реакція на зростання або зниження показників народжуваності.. Скорочення мережі ДНЗ відбувалося паралельно зменшенню показників народжуваності, хоча були всі можливості для прогнозування мережі дитячих дошкільних закладів на перспективу.
5. Прогнозні обсяги фінансування дошкільної освіти до 2017 року у цільовій державній програмі визначені як результативні показники реалізації програми.. При цьому відсутні показники ефективності фінансування дошкільної освіти, показники, які б характеризували реальний прогрес у задоволенні кінцевого споживача послуг сфери дошкільної освіти у послугах.
6. Для дотаційних міст та районів створення нових ДНЗ, розширення діючих ДНЗ – це варіант перерозподілу бюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів таких міст і районів. Новоутворений або відновлений дитячий садок – це реальний спосіб у короткий проміжок часу створити робочі місця за рахунок державних коштів, особливо для жінок. Однак у перспективі, ці територіальні громади мають зробити ґрунтовні розрахунки щодо можливостей утримувати новостворені ДНЗ та мати чітке бачення щодо наповнення таких ДНЗ дітьми.

Рекомендації

1. При прийнятті управлінських рішень щодо будівництва, відкриття, ремонту додаткових ДНЗ або закриття ДНЗ з причин недостатності кількості вихованців, дефіциту фінансових ресурсів, невідповідність державним санітарним та іншим нормам тощо на місцевому рівні слід враховувати довгострокові прогнози народжуваності та перспективні показники чисельності населення.
2. При планування загальних показників обсягів фінансування дошкільної освіти економісти галузі мають спиратися на реальні прогнози демографічної ситуації у майбутньому., з урахуванням регіональної та місцевої специфіки.
3. Запровадження практики довгострокового прогнозування дасть змогу оцінити бюджетну спроможність утримання рівня послуг дитячими дошкільними закладами на відповідність основним потребам громади та визначити рівень фіскального дисбалансу на довгостроковий період. Необхідно аналізувати довгострокові тенденції змін чинників (демографічні, політичні та законодавчі ініціативи, тощо), що можуть впливати на розвиток дошкільної освіти, з метою переоцінки політик та стратегій органів місцевої влади в цій галузі. Такий аналіз допоможе визначити майбутні зобов'язання та фінансові потреби, фінансові ризики, оцінити вірогідність послідовності у наданні послуг дошкільної освіти.

4. При визначенні завдань, їх взаємозв'язку із заходами та показниками результативності пропонуємо розробникам використовувати методичний підхід «логічна матриця проекту/програми».
5. Паспорти цільових програм рекомендуємо доповнити показниками виконання програм, які б пов'язували кількість затрачених фінансових, матеріальних ресурсів із задоволеністю соціальної потреби кінцевих споживачів послуг дошкільної освіти , зокрема кількісними показниками охоплення та інших (див перелік у Додатку 1).
6. Показники досягнення мети Міністерством освіти та науки, молоді та спорту України (КВК – 220) доповнити показниками ефективності заходів та використання бюджетних ресурсів (саме МОНмолодьспорту як розпорядника бюджетних коштів) щодо забезпечення реалізації права кожного громадянина на освіту, у тому числі дошкільну.
7. Рекомендуємо дитячим дошкільним закладам активно впроваджувати заходи з економії та впровадження проектів, спрямованих на тепло- та енергомодернізацію тощо.
8. В умовах переповненості дитячих садків при визначенні показників якості надання дошкільних освітніх послуг та оцінці взаємозв'язку якості з обсягами фінансування необхідно виділяти переповнені ДНЗ, та, окремо, обсяги фінансування, що здійснюються на нормально укомплектовані ДНЗ.

3. ПОТОЧНИЙ СТАН ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА[48]

3.1 Забезпеченість дитячими дошкільними закладами та доступність дошкільної освіти

Законодавство України визнає дошкільну освіту первинним елементом загальної структури освіти в державі. Пунктом 1 статі 4 Закону України "Про дошкільну освіту" (від 11.07.2001 р.) визначено, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною безперервної освіти в Україні. На рівні держави забезпечується реалізація права кожної дитини п'ятирічного віку на доступність і безоплатність дошкільної освіти, повноцінний фізичний, інтелектуальний, моральний, естетичний і соціальний її розвиток, формування передумов навчальної діяльності.

Обов'язковість дошкільної освіти, визначена в законі, не означає, що діти повинні сісти за парти, як першокласники у школі, навчатися писати, читати тощо. Основною метою є створення рівних стартових умов для дітей п'ятирічного віку до майбутнього навчання в школі, формування культури поведінки, моральних почуттів, використовуючи для цього різні види діяльності, у тому числі, розвивальні ігри.

Проголошені Міністерством принципи розвитку української освіти в цілому і дошкільної освіти, зокрема, та заявлені декларації на практиці стикаються із серйозними перешкодами – об'єктивного і суб'єктивного характеру, що визначають стан розвитку сфери дошкільної освіти в Україні в останні 20 років.

Так, кількісні показники, що характеризують мережу та контингент дошкільних навчальних закладів, мали протягом 1990-2005 років стійку тенденцію до зниження. Поза сумнівом, на скорочення мережі установ дошкільної освіти в цей період впливав такий об'єктивний чинник, як зменшення народжуваності та, відповідно, чисельності дітей дошкільного віку. Але впливом лише одного цього чинника не можна пояснити стійке зниження показника охоплення дітей дошкільною освітою.

Діаграма 3.1. Динаміка кількості дошкільних навчальних закладів в Україні 1990-2011 рр., тис.

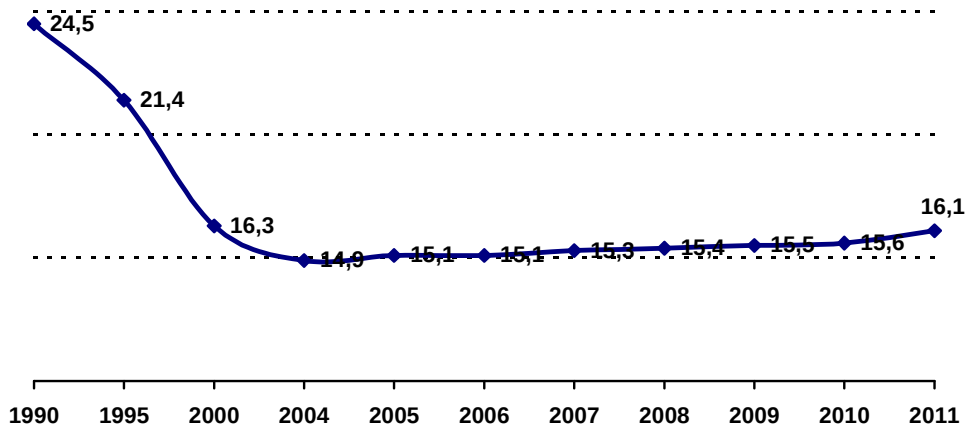

Джерело: Державна служба статистики України

Негативні тенденції, що мали місце у сфері дошкільної освіти протягом 15 років - зменшення кількості дитячих садочків, скорочення державного фінансування та відтік педагогічних кадрів –

[48] *У розділі використана інформація з офіційних відкритих джерел та експертних інтерв'ю з фахівцями Міністерства освіти та науки, молоді і спорту, міських та районних управлінь освіти Києва, Львова та Харкова. Цитати з експертних інтерв'ю подані курсивом із збереженням стилістики експертів.*

характеризували стан дошкільної освіти в Україні. Так, якщо у 1990 р. було 24,5 тис. дитсадків, то у 1999 р. – вже 16,3 тис., а в 2004 – 14,9 тис.

Як зазначають в експертних інтерв'ю спеціалісти відділів освіти найбільших українських міст, ситуація з садками ускладнилася з 1996 року. Так, у Сихівському районі м. Львова, у цей період, за словами експерта, "*15 приміщень дитячих садків були повністю відчужені або частково, з них 2 приміщення дитячих садків віддано під початкові школи, 1 будинок – для школи народних мистецтв, 1 приміщення – під районну адміністрацію (на сьогоднішній день уже повернено)*". У Харкові, за інформацією від спеціаліста відділу освіти "*у 91-ому році в районі існувало 40 дитячих садків різних форм власності. На сьогодні у районі існує 13 садків комунальної форми власності та один приватний, тобто 14*" – отже, кількість за цей період скоротилася майже втричі.

Скорочення мережі дошкільної освіти у 1990-2005 роках було зумовлене рядом чинників соціально-економічного характеру:

- падінням виробництва на початку 1990-х років, що зумовило вимушену передачу відомчих дошкільних закладів у підпорядкування органам місцевого самоврядування, які були не в змозі забезпечити достатній рівень їх фінансування;
- недостатнім бюджетним фінансуванням освіти в цілому, що зумовило недостатність фінансування і на рівні дошкільної освіти;
- низьким рівнем доходів населення, що не дозволяло багатьом сім'ям оплачувати освіту дітей у дошкільних закладах і не сприяло розвиткові мережі приватних дошкільних закладів освіти;
- високим рівнем безробіття серед молоді, який знімав потребу значної частки молодих сімей у перебуванні дітей в дошкільних закладах.

Лише починаючи з 2005 року в Україні стала відслідковуватись позитивна динаміка збільшення кількості дошкільних навчальних закладів. За оперативними даними Міністерства освіти та науки, молоді і спорту України[49] у 2011 році мережа дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності склала 16 тисяч 134.

За інформацією Міністерства, у 2011 році вдалося додатково відкрити 472 заклади. У тому числі:

- відновити діяльність 136 дошкільних навчальних закладів;
- відкрити у пристосованих приміщеннях – 316 закладів;
- ввести в дію 20 новобудов, у т.ч. 10 - у сільській місцевості.

Також, у функціонуючих дошкільних навчальних закладах у вільних приміщеннях (за рахунок виведення орендарів, проведення капітальних ремонтів тощо) додатково відкрито 1126 груп. Організовано груп при школах – 3,4 тис, в них дітей – більше 42 тис.

У 2012 році станом на 20 вересня додатково відкрито *246* садків. З них:

- відновили діяльність 51;
- відкрито у пристосованих приміщеннях 187;
- відкрито 8 новобудов.

Всього у дошкільних навчальних закладах у 2011 році здобувало дошкільну освіту 1 млн. 354 тис. 450 дітей, що на 61 тисячу дітей більше, у 2010 році.

[49] *Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за 2011 рік // Режим доступу: http://timo.com.ua/node/10040*

Діаграма 3.2. Динаміка кількості дітей у дошкільних навчальних закладах України 1990-2011 рр., тис. осіб

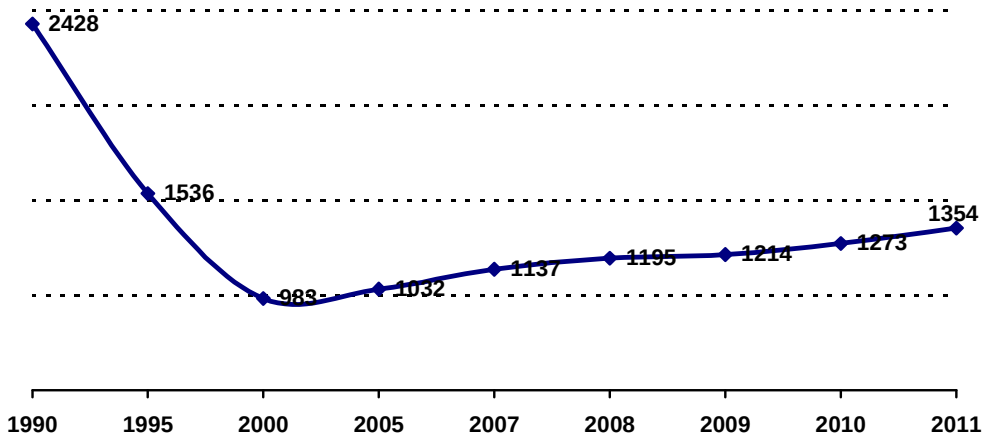

Джерело: Державна служба статистики України

Відповідно, показники охоплення дітей дошкільного віку (від 3 до 6 років) дошкільними навчальними закладами із 2005 року також демонструють позитивні тенденції. За даними Держкомстату України у 2011 році 64% дітей від загальної кількості дітей віком від 3 до 6 років здобували дошкільну освіту у дошкільних навчальних закладах.

Діаграма 3.3. Динаміка відсотку охоплення дітей (віком від 3 до 6 років) дошкільними навчальними закладами в Україні 1990-2011 рр. ,%

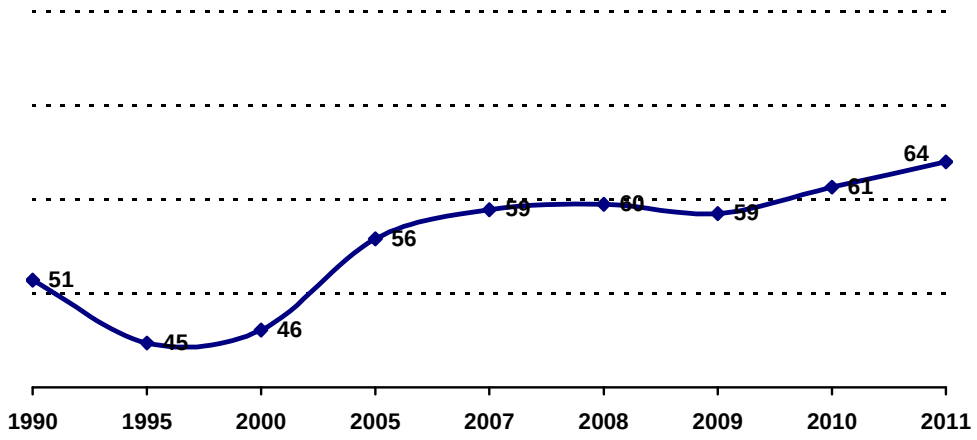

Джерело: Державна служба статистики України

Однак разом із зростанням наповненості дошкільних навчальних закладів актуальною стає проблема їх переповненості. Починаючи із 2007 року кількість дітей у дошкільних навчальних закладах України перевищує кількість існуючих місць. За даними Держкомстату України на 100 місць у дошкільних навчальних закладах у 2011 році припадало 116 дітей. В середньому по Україні на 100 місцях виховується 113 дітей, а окремі регіони мають 126 – 139 дітей.

Спеціалісти відділів освіти в експертних інтерв'ю підкреслюють: "*Потреба в дитячих садках існує достатньо гостро", "основна проблема – нестача дитячих садків та переповненість груп в існуючих дошкільних закладах".*

Діаграма 3.4. Динаміка чисельності дітей у дошкільних навчальних закладах України у розрахунку на 100 місць 1990-2011 рр.

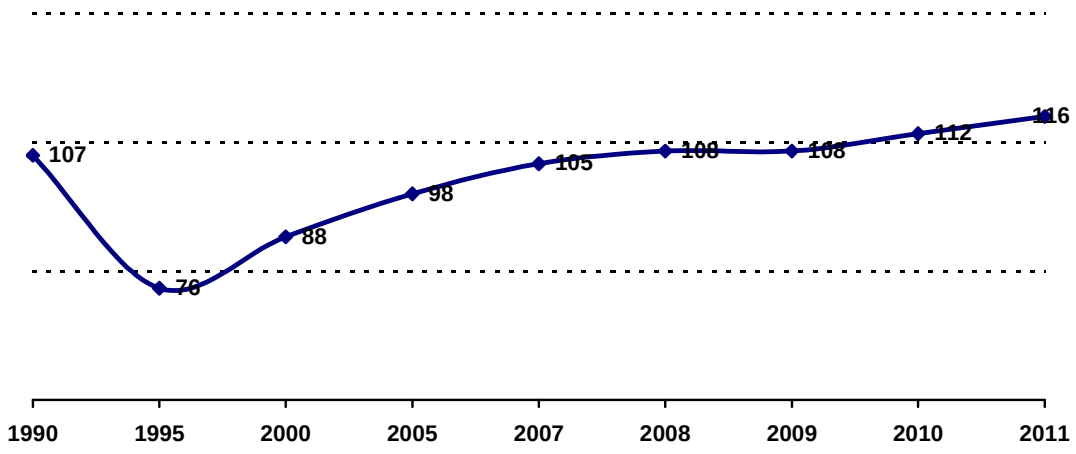

Джерело: Державна служба статистики України

Так, у Сихівському районі м. Львова, за словами експерта, *"державні ДНЗ можуть охопити 2000-2500 дітей, при цьому дітей дошкільного віку є 6900, а відвідують садки – 4166 дітей, це складає 60% від загальної кількості*".

Завідувач сектором дошкільної освіти Міністерства науки та освіти Олег Єресько так коментує ситуацію, що склалася: "*Приміщення дошкільних навчальних закладів, м'яко кажучи, розтринькувались. На сьогодні їх дійсно не вистачає. В кожному регіоні, в кожному місті своя картина. Є окремі місця, де дошкільні навчальні заклади не заповнені повною мірою. Однак, за рахунок того, що не всі діти щодня відвідують дошкільні навчальні заклади, виходить, що групи не є переповненими* "[50].

Гострий дефіцит місць у дошкільних закладах відчувається зараз, а через три роки дана проблема претендує зайняти перше місце в списку першочергових. Так, якщо у 2010 році, за даними Держкомстату України, кількість дошкільних закладів у яких чисельність дітей перевищує кількість місць біль ніж 130 осіб на 100 місць становила 4970 закладів, то за підсумками 2011 року цей показник був вже 5556.

Як зазначають експерти: вже сьогодні "*для того, щоб віддати дитину в садок, необхідно заздалегідь (2 роки) написати заяву про бажання потрапити в садочок*".

За даними Держкомстату 2011 року, найбільше страждають від перевантаження садочки у Закарпатській (142 особи на 100 місць), Львівській (132), Волинській (132), Рівненській (131), Чернівецькій (130) областях. Із кожним роком цей показник збільшуватиметься.

Нестача дитячих садків обумовлена не тільки демографічним, але й комерційним фактором, зазначав Олесь Доній[51], екс-член парламентського комітету з питань науки і освіти, адже земля з кожним днем

[50] *Режим доступу: http://all4kid.net/?id_news=27*
[51] *Там само.*

дорожчає, будувати вигідно багатоповерхівки, а не дитячі садочки. А існуючі або здали в оренду, або просто продали. "*Тепер будівництво дитячих садків передбачає виділення землі. Виділення землі знаходиться під лобізмом великих будівельних корпорацій. Це замкнене коло*", - зазначає Олесь Доній.

Історія дефіциту бере початок у 90-х. Тоді на хвилі демографічної кризи приміщення дитячих садків масово продавали і здавали в оренду комунальним підприємствам або приватним фірмам.

Таким чином була втрачена майже половина садків: у 1990-му їх було 24,5 тисячі, а в 2004-му стало 14 900. Повернути ці приміщення зараз, коли дітей народжується більше і садочків катастрофічно не вистачає, дуже непросто. Частина з них переобладнана, частина зайнята не підлягають виселенню дитячими гуртками або будинками творчості. Так, за інформацією Міністерства освіти, за 2010 рік вдалося повернути тільки 163 садка, переважно в сільській місцевості.

За дефіцитом, за законами ринку, з'явилась пропозиція – врегулювати питання, дати хабар, щоб влаштувати дитину в дитячий сад. Судячи з повідомлень на форумах мам з різних регіонів, сума "подяки" в обласних центрах і столиці зараз коливається від кількох сотень гривень до кількох тисяч[52]. Скаржитися в районні управління освіти батьки не поспішають - бояться, що після цього в садочку будуть погано ставитися до їхніх дітей.

В результаті - за хабарі дітей продовжують зараховувати в переповнені садочки. У таких умовах на норми наповнюваності груп не звертають уваги. Дітей може бути і тридцять, хоча, згідно з нормами, в залежності від віку дошкільнят, повинно бути не більше 15-20.

Спеціалісти відділів освіти добре розуміють ситуацію, що склалася та її наслідки: "*якщо групи перевантажені і на одного вихователя припадає більше 30 дітей, то дуже важко вести розмову про якість виховного та навчального процесу*".

На думку психолога Валерії Кукси, проблема комфортного перебування дитини у переповнених групах залежить від її темпераменту: "*Діти спрямовані на спілкування, на отримання вражень від спілкування, від ігрової діяльності, це, як правило, діти-сангвініки або холерики, вони абсолютно нормально сприймають таку кількість дітей, хоча є й інша сторона цієї медалі: діти з іншим темпераментом - навпаки. Бувають діти більш закриті, спокійні, звиклі до меншого простору - це флегматики чи меланхолічного складу діти, їм може бути недостатньо комфортно серед такої кількості дітей* ", - зазначає психолог.

Переповненість державних садочків і висока ціна в приватних садах породили серед батьків новий вид організації - **нелегальні, домашні дитсадки**. Як правило, влаштовують їх у квартирах, які переобладнані під їдальню, ігрову кімнату і спальню. Максимальна кількість дітей у таких садочках - до 10 малюків. 25-річна киянка Ольга віддала свого трирічного сина саме таким "домашній" садок. Влаштовувала через знайомих. У такому міні-садочку дитина краще їсть, рідко хворіє, до того ж, він працює з 9 ранку до 8 вечора, каже мама: "*Було всього п'ятеро діточок такого ж віку, де вони дуже смачно харчувалися, тому домашня їжа. Платила я за це 300 доларів на місяць, де проводилися різні заняття з дітьми, розвивали рухи, букви вчили, трішки читали Крім того, займалися гімнастикою, гуляли на вулиці приблизно 2-3 години. У державних дитячих закладах дуже багато дітей, і вихователі не дуже звертають увагу на кожного з них ... Я пробувала водити дитину в державний садочок, але йому там не подобалося, я це бачила, тобто, ще й цей фактор вплинув* ".

Отже, ситуація, що склалася із дошкільною освітою в останні 20 років, характеризується елементарною об'єктивною нестачею приміщень для дитячих садочків, і як наслідок – нестачею місць для малюків у дошкільних закладах. Така ситуація має під собою глибокі соціально-економічні причини, які характеризують українське суспільство в цілому – наслідки пострадянських трансформацій та економічної кризи. У той же час як наслідок такої ситуації в українському суспільстві починають стихійно виникати альтернативні форми організації дошкільного навчального процесу, зміст і якість яких не контролюються державними органами. Однак виникнення, існування та

[52] *Режим доступу: http://society.lb.ua/education/2011/03/22/89135_zheleznie_igrushki_ukrainskie_sad.html*

функціонування таких форм дошкільної освіти викликані самою життєвою необхідністю та ситуацією, що склалася в країні за означених умов.

3.2.Типологія закладів дошкільної освіти за формами власності та видами послуг

Дошкільний навчальний заклад — заклад освіти дітей від 2 місяців до 6 (7) років, який здійснює догляд, оздоровлення, виховання і навчання дітей.

Як вже зазначалось, згідно з Законом України "Про дошкільну освіту" систему дошкільної освіти утворюють:

- дошкільні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- наукові й методичні установи;
- органи управління освітою;
- освіта і виховання в сім'ї.

За даними Державної служби статистики України, мережа дошкільних навчальних закладів у 2011 році становила 16078 одиниць. З них 5329 належало до дитячих садків, 8398 – садків-ясел, 2351 – навчально-виховних комплексів.

Діаграма 3.5. Розподіл дошкільних навчальних закладів за типами 2011 р.

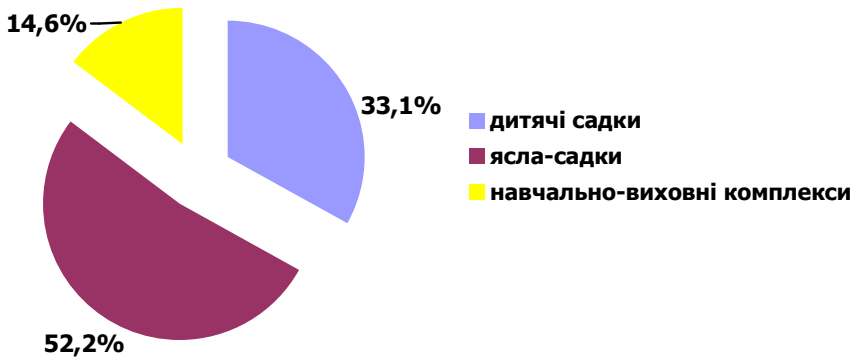

Джерело: Державна служба статистики України

Дошкільні навчальні заклади, що належать до типу загального розвитку у 2011 році, за даними Держкомстату України, становили 13103 одиниці, комбіновані - 1815, спеціальні - 183, санаторні – 163 та налічувався 1 сімейний дошкільний заклад.

Діаграма 3.6. Типологія мережі дошкільних навчальних закладів України 2011 р.

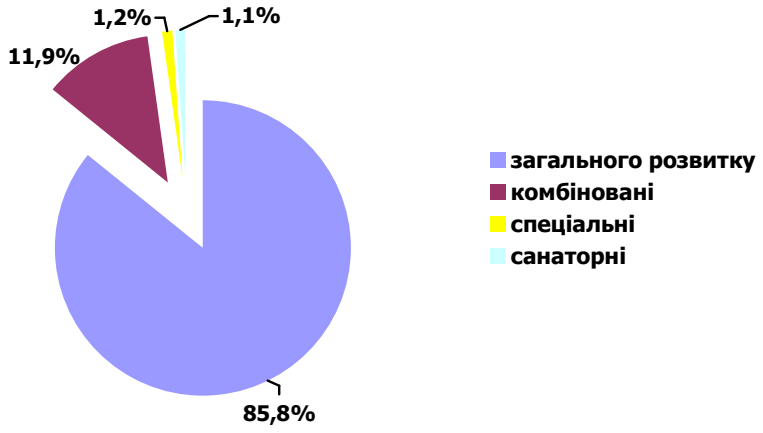

Джерело: Державна служба статистики України

Завдання дошкільного навчального закладу передбачає реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію, готовність продовжувати освіту.

За формою власності дошкільні навчальні заклади можуть бути державними, комунальними, приватними.

За даними *Державної служби статистики України*, у 2011 році функціонувало: 162 дошкільних навчальних закладів державної форми власності, 15 589 - комунальної, 327 - приватної, які відвідувало 1354,394 тис. дітей та обслуговувало 144,920 тис. штатних працівників.

Діаграма 3.7. Розподіл дошкільних навчальних закладів за формами власності 2011 р.

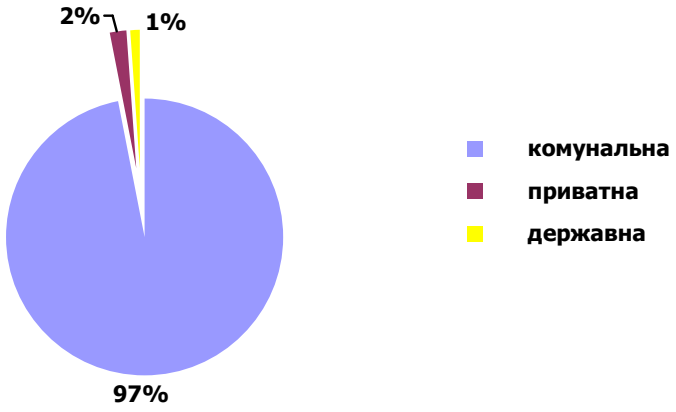

Джерело: Державна служба статистики України

Кожен дошкільний заклад має Статут, розроблений на основі керівних документів, затверджений засновником і радою дошкільного закладу та зареєстрований місцевими органами влади.

Виховні групи у дошкільних навчальних закладах комплектують за віковими, сімейними, родинними ознаками.

За віковими ознаками формують:
а) **ясельні групи** в дитячих яслах і дитячих яслах-садках, до яких належать:

перша група раннього віку — від двох місяців до року (до 10 осіб);
друга група раннього віку — від 1-го до 2-х років (до 15 осіб);
перша молодша група — від 2-х до 3-х років (до 15 осіб);

б) **дошкільні групи** в дитячих садках і яслах-садках. У їх складі діють:

друга молодша група — від 3-х до 4-х років (до 20 осіб);
середня група — від 4-х до 5-ти років (до 20 осіб);
старша група — від 5-ти до 6-ти років (до 20 осіб);
підготовча до школи група — від 6-ти до 7-ми років (до 20 осіб).

Функціонують також **різновікові групи** з наповнюваністю до 15 осіб.

Дошкільні заклади працюють переважно 9—12 годин. З метою короткочасного перебування дітей у зв'язку з потребами батьків організовують прогулянкові групи. В окремих дошкільних закладах діти перебувають цілодобово.

Для виконання цих завдань дошкільний заклад повинен забезпечити догляд, розвиток, виховання і навчання дітей. Догляд полягає у створенні в дитячому садку умов для охорони життя і здоров'я, дотриманні встановленого дошкільним закладом режиму, здійсненні санітарно-гігієнічних і оздоровчих процедур, організації харчування, побуту та ін.

Суттю виховання є забезпечення умов для формування у дітей загальнолюдських ідеалів та цінностей, моральних засад ставлення до навколишнього світу, людей, життя, до себе. Навчання здійснюється завдяки створенню умов для спеціально організованих педагогічних форм роботи з дітьми, різних видів їхньої самостійної діяльності щодо інтелектуального та особистісного розвитку.

Отже, дошкільні заклади, керуючись у своїй діяльності законодавчими актами у сфері освіти, науковими методиками, покликані забезпечити дитині захист її прав на охорону здоров'я, освіту, без чого неможливе щасливе дитинство.

Приватні дитячі садки

Попит на дошкільну освіту в Україні величезний, а пропозиція комунальних та державних садочків недостатня і за обсягом, і за якістю. Ринок, здавалося б, так і просить «втручання» приватників. Але насправді їх не так вже й багато - всього 327 приватних дошкільних заклади на всю Україну і загального числа в 16 078 (близько 2%).

Перше, і чи не найбільша перешкода для бажаючих відкрити приватний садок - пошуки приміщення. Воно повинно відповідати цілому ряду норм, прописаних в Державних будівельних нормах. Так, на кожну дитину має припадає як мінімум 6 квадратних метрів площі, стіни і підлога повинні бути утеплені, підвіконня знаходиться на визначеній кількості сантиметрів від підлоги, а вікна виходити переважно на південну і східну сторону і т.п. Всім необхідним умовам відповідають хіба що будівлі колишніх дитсадків, але їх в оренду вже ніхто не здає. Споруда ж нового приміщення початківцю справи найчастіше не під силу.

Якщо приміщення вдається знайти, далі за планом - набір персоналу та реєстрація садка в різних інстанціях. Офіційно процедура коштує 400 гривень. За підрахунками підприємців, для відкриття

дошкільного закладу потрібно близько 30-40 тисяч гривень стартового капіталу - і це без вартості приміщення[53].

«*Питання рентабельності в цій справі швидше філософське. Потрібно крім прибутку мати додаткову мотивацію, інакше - ніяк. У перші три роки роботи ми отримували одні збитки*, - зазначає Федір Корнієнко, засновник дитячого садка і школи «Золоче-School» у селі Вишеньки Бориспільського району. - *Наскільки нам відомо, 70% приватних дошкільних закладів в Києві закриваються в перший рік після отримання ліцензії*».

За словами спеціалістів відділу дошкільної освіти, проблеми із відкриттям приватних дитячих садків – величезні: "*відкрити приватний дитячий садок – це пов'язано із значною кількістю документів і оформленням всього".* Однак, на думку експертів, умови у таких садках будуть значно кращими. Приватні садки відрізняються кращими побутовими умовами, більш різноманітним меню, а також використанням більшої кількості модних серед батьків методик розвитку дітей. Приватні дитячі сади часто організовують при школах і гімназіях, і батьки, віддаючи своїх чад у такий садочок, роблять це відразу з прицілом на місце в елітній школі.

У той же час найбільша проблема при цьому, за словами експертів – надзвичайно висока плата за навчання: "*Правда, ціни в таких садах досить високі і по кишені далеко не кожній родині*".

Розцінки приватних дитячих садків Києва *

Дитячий садок	Розташування	Вступний внесок	Щомісячна оплата
Clever Kids	Оболонські Липки		8 тис.грн.
Святошинська гімназія Монтессорі	вул. Ірпенська, 74а	5-10тис.грн.	4,5 тис.грн.
Золоче-School	с.Вішенкі, вул.Набережна, 28а	10тис.грн.	5,9 тис.грн.
Кудрявський	пер.Косогорний, 10	4 тис. грн.	7,5 тис.грн.
Країна малюків	ул.Зверінецкая, 61а	7тис.грн.	4,5 тис.грн.
Дружна сімейка	Академмістечко, ул.Маршака, 42		3,5-3,8 тис.грн.

** З відкритих джерел станом на початок серпня 2011*

В Україні також **працюють і домашні дитячі садки**, які "няньчать" не більше 4-6 дітей. Вони розташовуються в квартирах і приватних будинках. С дітьми займаються господарі садка і запрошений вихователь. В саду можуть бути діти різного віку.

Подібні сади не новина, оскільки вони існували ще в радянські часи - "підпільно". Сьогодні домашні сади поширені в Європі, вони також узаконені в Росії.

Однак в Україні такої форми дитячого садка законодавство не передбачає. Тому їм доводиться маскуватися під центри дитячого розвитку, нянь і навіть ... інтернет-магазини. Клієнти приходять в такі сади самі - їх приводить "сарафанне радіо".

Ціна перебування в таких садочках нижче, ніж у приватних легальних садах - близько $ 300-400 на місяць.

[53] Режим доступу: http://society.lb.ua/education/2011/03/22/89135_zheleznie_igrushki_ukrainskie_sad.html

Скептики підкреслюють: домашні сади неліцензовані, їх не перевіряє санепідемстанція, а їх навчальна програма може не відповідати стандартам.

Але батьки, які ризикнули віддати дітей у такі сади, кажуть: їхні чада швидко звикають до домашньої атмосфері саду, догляд за дітьми набагато краще, ніж в звичайному садку - адже одному дорослому не доводиться бігати за 20 малюками.

"*Так, умови в домашніх садах ніколи не зможуть відповідати вимогам до звичайних дитячим садкам, тому ліцензію отримати вони не можуть. Але краща санепідемстанція для мене - я сама і батьки дітей. Якщо в садку буде брудно, погана їжа або небезпечна майданчик - хто приведе дітей до мене*? " - каже власниця домашнього саду Оксана.

Отже, основна проблема української дошкільної системи освіти – нестача місць у дитячих садках - частково знаходить своє вирішення через розвиток альтернативних державній та комунальній форм власності дошкільних навчальних закладів. У зв'язку із дуже низьким рівнем практики організації дошкільних закладів приватної форми, бюрократичними та фізичними (відсутність спеціальних приміщень) бар'єрами на шляху їх впровадження і розвитку, споживчий попит на послуги дошкільної освіти стимулює розвиток нелегальних (не ліцензованих) т.зв. домашніх дитячих садків.

3.3.Рівень кадрової забезпеченості дошкільної освіти

Розвиток мережі дошкільних навчальних закладів натикається на ще одну важливу проблему – забезпеченість кадрами та кадровий потенціал. Збільшення кількості дошкільних навчальних закладів стає можливим лише за умови кадрового забезпечення мережі таких закладів та наявності фахівців відповідного рівня кваліфікації та підготовки.

Облікова кількість штатних працівників дошкільних навчальних закладів України у 2011 році за даними Держкомстату становила 144,920 тис. осіб, що на 3,398 осіб більше ніж у 2010 році. Отже, разом із збільшенням кількості дошкільних навчальних закладів в Україні спостерігається і збільшення кількості штатних працівників дошкільних закладів.

Діаграма 3.8. Кількість штатних працівників за типами дошкільних навчальних закладів, 2010-2011 рр. , тис. осіб

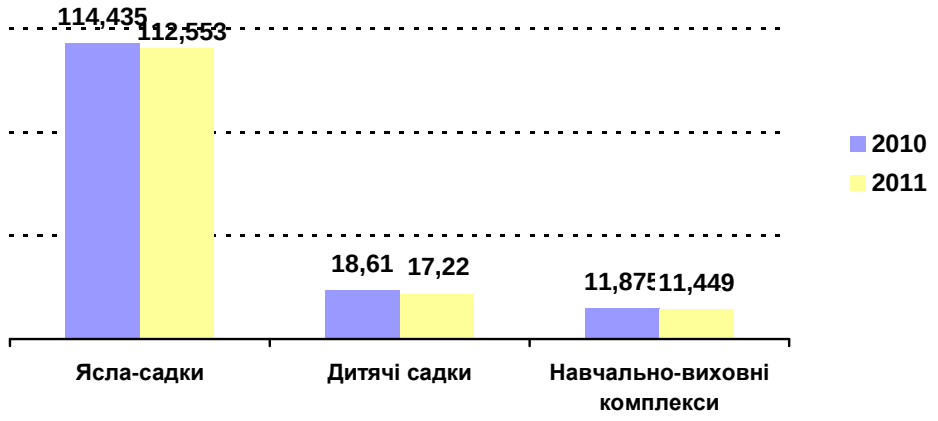

Джерело: Державна служба статистики України

Як зазначають спеціалісти відділів дошкільної освіти у експертних інтерв'ю, проблема забезпеченості дошкільних навчальних закладів кадрами – також одна із центральних. Не зважаючи на значну кількість ВНЗ, що готують спеціалістів для системи дошкільної освіти їх не вистачає: "якби вони всі

прийшли у дитячі садки, то у нас би ще черга стояла", але "*вони просто до нас не приходять*". Це пояснюється як низьким рівнем заробітної плати: "*заробітна плата – мінімальна", "спеціаліст 9 розряду, який приходить із вищою освітою, отримує 1000 грн."*; а також із складними умовами роботи – переповненістю груп тощо.

Разом із тим, за даними Міністерства освіти, останніми роками відмічається зростання якісного показника кадрового забезпечення у дошкільних навчальних закладах. На сьогодні освітній процес здійснює 141,2 тис. педагогічних працівників, з них закінчили вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації 70,6 тис.(50 %), III-IV рівнів акредитації 69,7 тис. (49,4 %).

Діаграма 3.9. Кількість та освітній рівень педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів 2009-2011 рр., тис. осіб

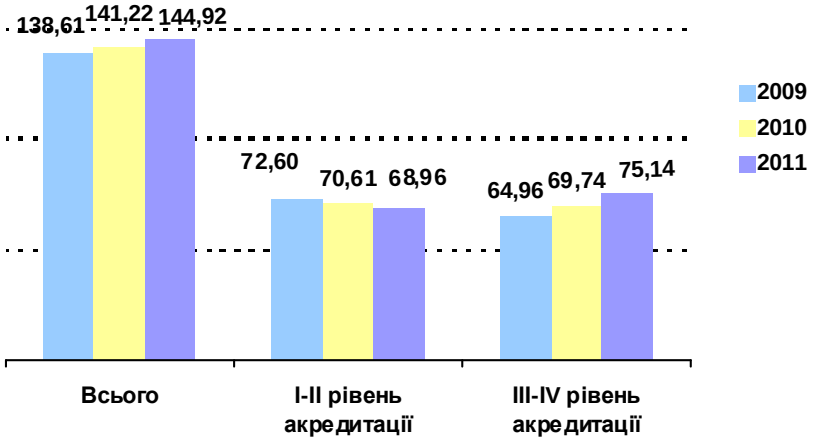

Джерело: Державна служба статистики України

Відсоток працівників, які закінчили вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації щорічно зростає . Однак, не зважаючи на складні матеріально-фінансові умови роботи працівників дошкільної освіти, за словами експертів, залишаються працювати на місцях лише спеціалісти "найвищого рівня": "ви ж розумієте, що за таку заробітну плату люди, люди, що потрапили сюди випадково працювати не будуть. Залишаються лише ті, хто дійсно любить свою справу, опікується дітьми, а буз любові до дітей у дитячому садку працювати не можна".

3.4.Забезпеченість закладами дошкільної освіти у місті та сільській місцевості

Розвиток мережі дошкільних навчальних закладів України за типом поселень (у місті та селі) демонструє певні невідповідності об'єктивним потребам демографічного характеру. Загальна тенденція скорочення кількості дошкільних навчальних закладів України протягом 1990-2005 рр. була притаманна як міським, так і сільським поселенням. Однак, в українських містах темпи скорочення мережі були більш помітними: на 45% зменшилася кількість дошкільних навчальних закладів в українських містах за період 1990-2004 рр. (у сільській місцевості зниження кількості за цей період відбулося на 35%).

Діаграма 3.10. Динаміка мережі дошкільних навчальних закладів України за типом поселень 1990-2011 рр. , тис.

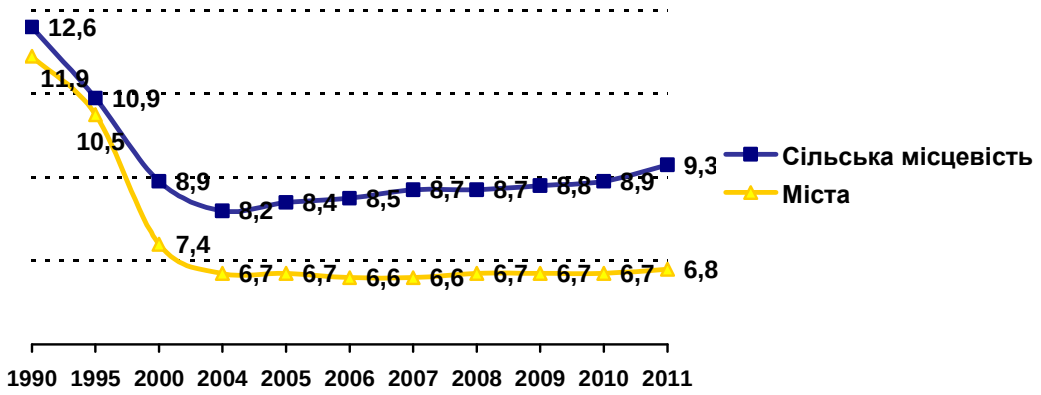

Джерело: Державна служба статистики України

Так само і процес відновлення: починаючи з 2005 року кількість дошкільних навчальних закладів на селі стала збільшуватись і за 6 років (2005-2011 рр.) приріст становив 11%, у той час як міські дошкільні навчальні заклади демонструють дуже повільний приріст: 1,5% за вказаний період.

Діаграма 3.11. Динаміка кількості дітей у дошкільних навчальних закладах України 1990-2011 рр., тис.

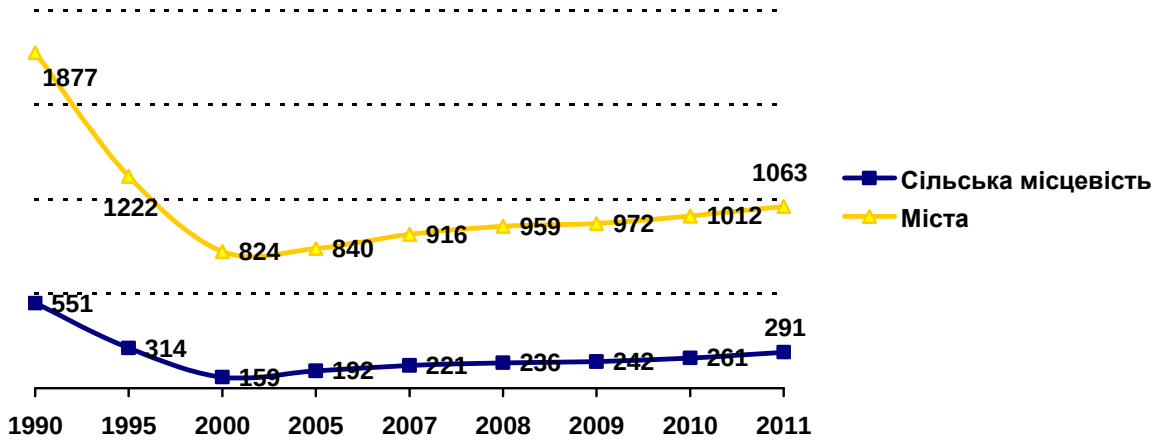

Джерело: Державна служба статистики України

Не зважаючи на позитивний характер, така динаміка не відповідає зміні кількості дітей у дошкільних навчальних закладах, потребам і запитам населення в цілому. За останні 6 років (з 2005 по 2011 рр.), кількість дітей у дошкільних навчальних закладах збільшилася у містах на 26%, у сільській місцевості – на 50%.

Це, у свою чергу, вплинуло на позитивну динаміку відсотку охоплення дітей віком від 3 до 6 років дошкільними навчальними закладами, який традиційно вищий в Україні у містах, ніж у сільській місцевості.

Діаграма 3.12. Динаміка відсотку охоплення дітей (віком від 3 до 6 років) дошкільними навчальними закладами в Україні у 1990-2011 рр. ,%

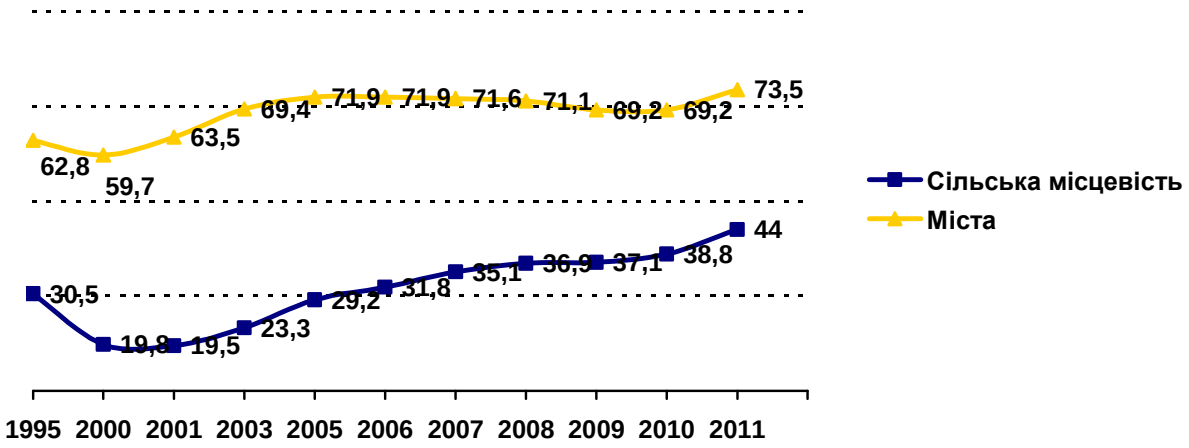

Джерело: Державна служба статистики України

Однак, зростаючий кожен рік рівень охоплення дітей віком від 3 до 6 років мережею дошкільних навчальних закладів не в змозі задовольнити потреби значної кількості вихованців, особливо у містах. Внаслідок чого в містах спостерігається нестача місць для дошколят. За даними Держкомстату, на 100 місць у дошкільних навчальних закладах у містах України у 2011 році претендувало 126 дітей.

Діаграма 3.13. Динаміка чисельності дітей у дошкільних навчальних закладах України у розрахунку на 100 місць 1990-2011 рр.

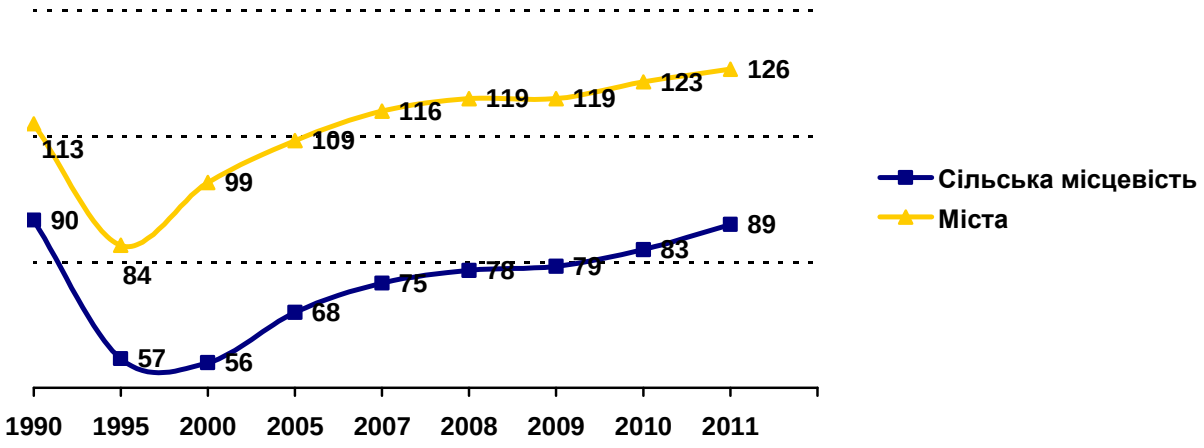

Джерело: Державна служба статистики України

Отже, можна зробити висновок про те, що існуюча мережа дошкільних навчальних закладів не відповідає потребам народонаселення України, особливо у містах.

Однак, не лише такими невідповідностями між потребою у кількості місць у дитячих дошкільних закладах та їх реальною кількістю характеризується дошкільна освіта в Україні.

До нерозв'язаних проблем в освіті, зокрема, в сільській місцевості, належать такі:

- структура мережі не повною мірою враховує освітні, виховні, оздоровчі та культурні потреби селян, що є причиною створення нерівноцінних умов для навчання і розвитку сільських та міських дітей;
- загальне зменшення кількості дітей впливає на мережу загальноосвітніх навчальних закладів, призводить до зменшення наповнюваності класів і шкіл, збільшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів з малою чисельністю учнів і як наслідок - до зниження рівня якості освіти, скорочення педагогічного навантаження вчителів тощо;
- низький соціальний статус педагогічної діяльності;
- відсутність механізму вчасного і повного забезпечення навчальних закладів навчальними програмами, підручниками, посібниками, обладнанням;
- брак сучасного інформаційного супроводу;
- дефіцит дошкільних навчальних закладів;
- негнучкість освітньої системи тощо.

3.5.Шляхи реформування дошкільної освіти

Сучасну європейську та світову освіту характеризує пошук оптимальних моделей розвитку дітей. Дошкільна освіта стає найважливішою сферою реалізації прав людини. Саме тому, практично у всіх країнах, освітні реформи розпочинаються з дошкілля.

Нинішню ситуацію в дошкільній освіті України можна визначити як стадію між старою системою цінностей, установок, звичок і новою, що лише виформовується, і спрямовується на забезпечення оптимальних умов виховання і навчання особистості, яка розвивається. XXI століття висуває нові вимоги до цілей, завдань, структури та змісту дошкільної освіти України. Це пояснюється глобалізаційними процесами, зміною світоглядної позиції та ціннісних орієнтацій, прагненням нашої країни інтегруватися до європейського простору.

У цих умовах дошкільні навчальні заклади повинні набути нового статусу, розширити свої функції, стати обов'язковими для відвідування дітьми, особливо старшого дошкільного віку. Необхідно також удосконалити та розширити мережу закладів різних типів, змінити режим їх роботи; передбачити можливості соціалізації дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; у дошкільній освіті повинні знаходити своє відображення моделі інтегрованої освіти.

Модернізація змісту дошкільної освіти України вимагає визначення чітких методологічних засад, що враховують сучасні світові та європейські тенденції розвитку дошкільної освіти і водночас ґрунтуються на національних надбаннях, вітчизняній культурі. Завдання охорони життя і збереження здоров'я дітей, їх розвитку повинні стати пріоритетними.

У цих умовах дошкільна освіта України вимагає радикальних змін.

Основні механізми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року окреслено у **Державній цільовій соціальній програмі розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року,** затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 № 629. На її виконання розроблено План заходів, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28 липня 2011 р. № 905, яким, як вже зазначалось раніше, передбачено створення належних умов для функціонування дошкільної освіти.

У 2012/13 навчальному році педагогічним колективам дошкільних навчальних закладів особливу увагу необхідно акцентувати на вирішення таких питань:

- забезпечення рівних стартових можливостей для подальшого успішного шкільного навчання всім дітям старшого дошкільного віку;
- збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей з раннього віку;
- підвищення якості дошкільної освіти.

Проблема **забезпечення рівних стартових можливостей** усім дітям старшого дошкільного віку має розглядатися в контексті визнання обов'язковості дошкільної освіти для цієї вікової категорії. З огляду на це, управлінським та методичним службам необхідно забезпечувати доступність освіти всім дітям старшого дошкільного віку через запровадження різних варіативних форм її здобуття (дошкільний навчальний заклад, центр розвитку, групи короткотривалого перебування дітей, підготовчі до школи групи, соціально-педагогічний патронат тощо). При цьому створювати умови для особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її нахилів, здібностей, індивідуальних психічних та фізичних особливостей за рахунок розширення мережі не лише дошкільних закладів загального розвитку, але й профільного, компенсуючого, інтернатного, сімейного, комбінованого типів, центрів розвитку дітей, навчально-виховних комплексів "дошкільний навчальний заклад - загальноосвітній навчальний заклад", "загальноосвітній навчальний заклад - дошкільний навчальний заклад".

З метою **створення сприятливих умов для збереження фізичного, психічного і духовного здоров'я** дітей, забезпечення їх своєчасного та повноцінного, гармонійного фізичного розвитку з перших років життя необхідно скоординувати зусилля всіх інституцій, причетних до справи охорони життя і зміцнення здоров'я (медичні, управлінські, методичні служби різних рівнів, педагогічні колективи дошкільних навчальних закладів, родини вихованців) у таких напрямках:

- забезпечення збалансованого харчування, медичного обслуговування дітей різних вікових категорій відповідно до потреб розвитку оснащення освітнього процесу необхідним фізкультурним, ігровим інвентарем та обладнанням;
- використання у практичній роботі дошкільних закладів сучасних засобів оздоровлення, фізичного розвитку і виховання: обладнання фізіотерапевтичних і медичних кабінетів, фізкультурних, ігрових майданчиків, залів, спортивних комплексів, тренажерів для групових кімнат з метою проведення занять, рухливих ігор, фізкультурних свят, розваг, днів здоров'я, дихальної та лікувальної гімнастики тощо;
- розроблення та впровадження у педагогічний процес новітніх методик профілактики та лікування дитячих захворювань, здоров'язбережувальних та здоров'яформувальних технологій, соціально-оздоровчих проектів;
- активне використання традиційних і нетрадиційних форм, методів, засобів фізичного виховання, які б сприяли оптимізації рухового режиму в дошкільному навчальному закладі;
- впровадження наукових новацій, кращого досвіду з питань фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку в практику роботи навчальних закладів, соціальних, психологічних служб та родинного виховання;
- максимальне забезпечення потреб дошкільних навчальних закладів у висококваліфікованих спеціалістах (лікарях, медичних сестрах, вихователях, в т. ч. з фізичної культури, психологах, при потребі - логопедах, дефектологах тощо). При цьому слід орієнтуватися на Типові штатні нормативи для дошкільних навчальних закладів, які затверджені наказом МОН від 04.11.2010 № 1055;
- сприяння доступності здобуття дошкільної освіти для дітей з особливими потребами (вадами фізичного, психічного розвитку), впровадження інклюзивної освіти у практику роботи дошкільних навчальних закладів/груп загального розвитку;
- популяризація ідей здорового способу життя, безпечної поведінки у довкіллі, спеціальних знань серед дітей та батьківської громадськості.

Задля **підвищення якості освіти** при організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах необхідно урізноманітнювати форми цілеспрямованого навчально-виховного впливу, зокрема, шляхом організації індивідуальних занять, проведення гурткової (секційної, студійної) роботи; застосовувати в освітній роботі педагогічні інновації, сучасні психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології; вивчати, узагальнювати та поширювати передовий педагогічний досвід місцевого, обласного, всеукраїнського рівнів; активізовувати взаємодію з батьками; удосконалювати механізми моніторингу освітнього процесу та ін.

Однією із ефективних додаткових форм організації освітнього процесу в умовах дошкільного навчального закладу **є гурткова робота**, яка спрямована на задоволення потреб та інтересів дітей до певного виду діяльності, виявлення та розвиток у них загальних та спеціальних здібностей. З огляду на це, у дошкільних навчальних закладах можуть функціонувати такі гуртки: художньо-

естетичні (образотворчі, хореографічні, музичні, театральні), фізкультурно-спортивні, логіко-математичні, пізнавальні, мовленнєві та ін. Діяльність гуртка потребує наявності відповідної матеріальної бази (спеціальних приміщень, матеріалів, обладнання, інвентарю, технічних засобів) та кадрового забезпечення (фахівці із педагогічною освітою певної спеціалізації - керівники студії образотворчої діяльності, хореографи, хормейстери, вчителі іноземної мови, тренери з різних видів спорту тощо).

Робота гуртків має будуватися на основі чинних парціальних авторських програм або варіативної частини чинних комплексних програм, які конкретизують, розширюють, а в окремих випадках перевищують вимоги до рівня обізнаності, життєвої компетентності дітей, окресленого інваріантною складовою цих програм.

З метою **впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику** роботи дошкільних навчальних закладів управлінським та методичним службам різних рівнів необхідно створювати умови для комп'ютеризації освітнього процесу та підвищення рівня інформаційної компетентності, комп'ютерної грамотності педагогічних працівників дошкільної освіти; сприяти розробленню власних сайтів дошкільних закладів для обміну досвідом, участі у різних проектах, контактів з батьківською громадськістю тощо.

При організації **спільної роботи з батьками** вихованців необхідно передбачати різні форми взаємодії з ними: як традиційні (батьківські збори, консультації, бесіди, семінари, семінари-практикуми, майстер-класи, дні "відкритих дверей", показові заняття, спільні свята, розваги, інформаційні стенди, тематичні папки-пересувки, родинні газети, "скриньки" запитань і пропозицій, звукові листи, бібліотеки відеоматеріалів із різних проблемних питань, школи взаємодопомоги), так і нові (електронні міні-бібліотеки, інтернет-сайти для батьків тощо). Ефективність такої взаємодії досягається через реалізацію важливих завдань:

- забезпечення максимального використання виховного потенціалу педагогів і родини у формуванні особистості дитини;
- підвищення рівня психолого-педагогічної культури батьків, формування у них свідомого розуміння власної активної позиції у вихованні своїх дітей;
- заохочення батьків до участі в освітньому процесі на засадах рівності, партнерства і взаємоповаги;
- залучення батьків до створення належних умов для успішної життєдіяльності та розвитку дітей у сім'ї та дошкільному навчальному закладі.

- Тісна співпраця всіх служб дошкільного навчального закладу, батьківської громадськості, керівних інстанцій, їх націленість на досягнення спільної мети стане запорукою успішної організації освітньої роботи з дітьми дошкільного віку

3.6. Проблеми дошкільної освіти

Міністерство освіти та науки, молоді та спорту України зверталось до керівників дошкільних навчальних закладів, органів управління освітою з проханням надати перелік найболючіших питань функціонування навчальних закладів, з якими вони стикаються у своїй роботі.

Після того, як експерти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України узагальнили матеріали, було визначено найбільш актуальні нині проблеми, які потребують негайного розв’язання.

1. Недостатнє фінансування:

- застаріла матеріально-технічна база;
- у багатьох дошкільних навчальних закладах немає комп’ютерів, або немає можливості підключитись до мережі Інтернет;
- сучасна навчально-методична база (іграшки, розвивальні ігри, дидактичний матеріал тощо) часто поповнюється за кошти батьків та спонсорів, і майже не поповнюється за державні;
- зменшуються фінансові нормативи на утримання 1 дитини.

2. Організація харчування дітей у дошкільних навчальних закладах:

- порушуються терміни, об'єми постачання продуктів харчування, що призводить до невиконання норм харчування дітей, встановлених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах» від 22 листопада 2004 р. № 1591 (із змінами) та Інструкцією з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах, затвердженою спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 17 квітня 2006 р. № 298/227. Також потребує змін Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 1 червня 2010 р. № 2289-VI (із змінами та доповненнями) та інші нормативно-правові акти, які регулюють порядок державних закупівель та й організації харчування дітей у дошкільних закладах загалом;
- немає єдиної картотеки страв для організації харчування дітей у дошкільних закладах, тому керівник дошкільного навчального закладу особисто відповідає за складання картотеки страв, у якій має бути зазначено технологію приготування, хімічний та органічний склад їжі тощо: у педагогічних вищих навчальних закладах курсу з технології організації харчування немає, тому й у дошкільних навчальних закладах цим мають займатись фахівці, які мають відповідну підготовку;
- Інструкція з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах, затверджена спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 17 квітня 2006 р. № 298/227 потребує змін (у частині, що стосується встановлення норм на відходи окремих продуктів харчування).

3. Забезпечення кадрами

- нові штатні розписи не вводяться в дію у зв'язку з обмеженнями, встановленими Міністерством фінансів України;
- у штатних розписах управлінь освіти (у більшості) відсутні посади спеціалістів та методистів з питань дошкільної освіти. Обов'язки зазначених працівників виконують інші спеціалісти чи методисти, без фахової (дошкільної) освіти;
- недосконала, яка часто не відповідає сучасним вимогам, професійна підготовка та перепідготовка педагогічних працівників;
- підготовки спеціалістів за напрямом «сестра медична дошкільного закладу» немає у жодному вищому навчальному закладі.

4. Перевантаження дошкільних навчальних закладів:

- мережа дошкільних навчальних закладів не повністю відповідає потребам батьків дітей дошкільного віку;
- групи у дошкільних навчальних закладах перевантажені.

5. Виникають проблеми під час ***неврегульованих і частих перевірок контролюючими органами*** різних установ, за підсумками яких керівник сплачує штрафи за порушення, пов'язані з недостатнім фінансуванням чи його відсутністю взагалі.

6. Санітарні правила та нормативи облаштування та утримання дошкільних закладів застарілі (1985 року), потребують нової редакції, якою буде врегульовано сучасні вимоги до облаштування та утримання дошкільних навчальних закладів таких служб, як санітарно-епідеміологічна, пожежна тощо.

7. Благодійні фонди: їх реєстрація, організація діяльності.

8. Соціальний статус працівників дошкільної освіти: низька заробітна плата, педагогічне навантаження 30 годин на тиждень (у вчителя — 18 годин), відпустка — 42 дні (у вчителя — 56 днів) тощо.

Пріоритети подальшого розвитку дошкільної освіти України:

- індивідуалізація освітнього процесу за рахунок збереження і розвитку багатофункціональної мережі дошкільних навчальних закладів;
- запровадження нових форм організації дошкільної освіти;
- формування адаптованої здоров'язбережної системи в дошкільних навчальних закладах;
- оновлення змісту і запровадження новітніх технологій в дошкільній освіті;
- сприяння впровадженню в роботу дошкільних навчальних закладів експериментальної та інноваційної діяльності, у тому числі інклюзивної освіти, враховуючи досвід інших країн та кращих надбань вітчизняної педагогіки та психології.

4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1997 – 2012 РР.)[54]

4.1. До історії питання

У дев'яності роки XX століття дошкільні заклади України з метою організації навчально-виховного процесу використовували на вибір керівників одну з рекомендованих Міністерством освіти програм: «Дитина» (регіональна для Києва і області), «Малятко», «Українське дошкілля» (західний регіон), «Дитина в дошкільні роки» (південний регіон). Вони були програмами навчання і виховання дошкільників, спрямовувалися на підготовку дитини до навчання у школі, не були альтернативними ані за змістом, ані за формою викладу матеріалів. На жаль, регіональна програма у той час була позбавлена місцевого колориту.

За наказом МОН України та на виконання Закону України «Про освіту», де у ст. 15 визначено, що державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу й рівня підготовки дітей і розробляються окремо для кожного освітнього рівня, впродовж 1997 - 1998 рр. творчою групою провідних фахівців України на чолі з науковим керівником Кононко О.Л. було розроблено і 28 жовтня 1998 р. Колегією Міністерства освіти і науки затверджено **Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» -** стандарт дошкільної освіти.

У ньому було визначено цілі і завдання, зміст, спрямований на різнобічний і гармонійний розвиток особистості дошкільників, умови ефективної організації їх буття та формування компетентності у сферах життєдіяльності «Природа», «Культура», «Люди» та «Я Сам». Державний стандарт дошкільної освіти передбачав реалізацію особистісно орієнтованої моделі, цілісний підхід до розвитку, виховання і навчання дітей вказаного віку, визнання своєрідності й унікальності періоду дошкільного дитинства. Затвердження Базового компонента слугувало нормативною основою для створення програмно-методичного забезпечення та його експериментального апробування.

Затвердження Базового компонента як освітнього стандарту започаткувало новий підхід до організації буття і діяльності дошкільників. Згідно Закону України «Про дошкільну освіту» (2001р.) та за розпорядженням МОН України творча група, що розробляла стандарт дошкільної освіти, створила державну **Базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»** (2004 р. – Експериментальну, яка проходила апробацію впродовж двох років у всіх регіонах України). У 2007 році робота над Програмою завершилася, у 2008 році вона була рекомендована МОН України як **обов'язкова для використання всіма дошкільними закладами України незалежно від форми власності.** Програма відповідала освітньому стандарту, була державною, базовою, стратегічною, новою за концепцією і структурою, оригінальною за формою викладу інваріантної частини змісту дошкільної освіти, позбавлена регіонального компоненту, орієнтувала педагогів на те, що об'єднує, є спільним для розвитку особистості дитини вказаного віку незалежно від місця її проживання.

За наказом МОН України і спільно з його фахівцями творча група розробників на чолі з Кононко О.Л. впродовж 2010-2011 рр. (минуло понад десять років з дня затвердження першої редакції Базового компонента) працювала над вдосконаленням і оновленням стандарту дошкільної освіти. Зберігши основні концептуальні задаси, авторський колектив посилив ідеї формування у старшому дошкільному віці такого новоутворення, як елементарний дитячий світогляд, цілісна картина сучасного світу, розвиток компетентності як особистісного інтегралу, навички практичного життя, реалізація творчого потенціалу. На відміну від першої редакції в документі було виокремлено пізнавальний і мовленнєвий розвиток дошкільника як важливі з огляду на його підготовку до школи. Доопрацьований, вдосконалений, схвалений провідними фахівцями МОН України та рецензентами нормативний документ у 2011 році було подано на затвердження Колегією МОН України. Проте час минав, а його розгляд все відкладався.

[54] *Розділ підготовлений О.Л.Кононко, доктором психологічних наук*

Дошкільні заклади України продовжували орієнтуватися на затверджений у 1998 р. стандарт дошкільної освіти і працювали за державною Базовою програмою «Я у Світі». Передбачалося, що впродовж декількох років науковцями і практиками України буде створено ряд додаткових до Базової програм - регіональних та авторських, які не повторюватимуть її змісту, підкреслюватимуть *специфіку* своєї місцевості, орієнтуватимуть на характерні для неї традиції, звичаї, ремесла. Або поглиблюватимуть один чи декілька напрямів розвитку дошкільників, означених Базовою програмою, розроблятимуть вузько спрямовані програми – пізнавального, мовленнєвого, соціального, емоційного, художньо-естетичного розвитку...

Зрозуміло, це потребувало від фахівців спеціального вивчення стану речей у своєму регіоні, врахування змін у сьогоденному житті, можливостей сімей та дошкільних закладів свого краю, ціннісних орієнтацій сучасних дошкільників, культурологічних особливостей, матеріального розшарування тощо. А це – час, копітка праця впродовж чималого часу (недарма Базова програма народжувалася досить довго), гроші. Тому і сталося не так, як мріялося. Адже значно легше реанімувати старе, зовні його дещо осучасниви, ніж **створювати нове**.

Зміни, що відбулися в дошкільній освіті України початку XXI століття, негативно позначилися на інтересах авторитетних у минулі роки науковців – «традиційників», які залишилися у часи реформування (1997 - 2011рр.) в тіні і потребували реваншу за будь-яку ціну. Це співпало у часі з докорінними змінами у кадровому складі як Міністерства освіти і науки в цілому (зміною міністра), так і управління дошкільної освіти МОН (він змінився повністю). Під егідою боротьби за рівнозначне паралельне існування поряд з «Я у Світі» інших програм було внесено зміни в оновлений попереднім складом Базовий компонент, змінено склад творчої групи. При тому, що **дві третини матеріалу залишилося без змін,** Кононко О.Л. як розробника нового підходу та відповідних ексклюзивних матеріалів було вилучено з складу творчої групи без будь-якого повідомлення і пояснень. Це стосується і багатьох інших учасників творчої групи. Керівником у 2012 році Міністерством було призначено Богуш А.М., яка входила до попереднього складу творчої групи, проте не була дієвим її учасником, відмовилася від участі у розробці Базової програми, виступала активним критиком стратегії реформування змісту дошкільної освіти та програми «Я у Світі».

4.2. Характеристика основних положень Базового компонента дошкільної освіти України 2012 р.

Базовий компонент є Державним стандартом дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням. У ньому зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини 6 (7) років, сумарний кінцевий показник компетентності випускника дошкільного закладу перед його вступом до школи.

Інваріанта частина змісту містить такі освітні лінії: "Особистість дитини", «Дитина в соціумі", " Дитина в природному довкіллі", "Дитина у світі культури", "Гра дитини", Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі ", "Мовлення дитини". Варіативна частина презентує освітні лінії "Комп'ютерна грамота", "Іноземна мова", "Хореографія", "Шахи". Як зазначено в документі, його **підготовлено з урахуванням основних положень Базового компонента 1998 року.**

У стандарті дошкільної освіти визначено актуальність модернізації змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей і принципів, важливість переорієнтації на *розвиток особистості дитини.* Мета сучасної дошкільної освіти України – гармонійний розвиток особистості, її фізичне і психічне здоров»я, виховання ціннісного ставлення до довкілля та самої себе.

Науковими засадами Базового компонента виступають: визнання самоцінності дошкільного дитинства, збереження дитячої субкультури, створення сприятливих умов для формування базових якостей особистості, визнання пріоритету повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до школи, врахування індивідуального життєвого досвіду, компетентнісний підхід до розвитку, виховання і навчання дошкільника, надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей цілісної реалістичної картини світу, елементарного дитячого світогляду.

Нормативний документ спрямовує увагу педагогів на головні лінії розвитку фізичного, психічного та морально-духовного здоров»я, формування особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня дошкільника, ціннісної орієнтації, навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості, сприяння проявам його індивідуальності та реалізації творчого потенціалу.

Згідно Базового компонента підготовка дітей до школи має відповідати вимогам та критеріям оцінки *дошкільної зрілості дитини*, її психологічної готовності до школи, яка включає: фізичний, емоційний, пізнавальний розвиток, готовність до взаємодії з довколишнім світом, розвиток специфічних для віку видів діяльності, сформованість самосвідомості, уміння співвідносити свої бажання і можливості, прагнення до здійснення мети, уявлення про себе у часі (минулому-теперішньому-майбутньому), орієнтацію у своїх правах та обов'язках.

4.3. Аналіз програм, рекомендованих МОН України для використання дошкільними закладами України у 2012/2013 роках

До початку нового навчального року Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України в усі управління освіти і науки обласних та міських державних адміністрацій було надіслано лист № 1/9 - 568 від 13.08.2012 року «Про чинні програми та посібники для дошкільних навчальних закладів», який містив перелік навчальних видань, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в дошкільних навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році, підписаний заступником Міністра Б.М. Жебровським.

Перелік основних програм подано нижче:

п/п	Назва	Автор	Мова видання	Видавництво	Рік видання
1	2	3	4	5	6
Програми					
1.	Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі"	Наук. керівник Кононко О. Л.	укр.	Світич	2008
2.	Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку "Впевнений старт"	Керівник проекту Жебровський Б. М.	укр.	Мандрівець	2012
3.	Дитина в дошкільні роки. Комплексна додаткова освітня програма	Наук. керівник Крутій К. Л.	укр.	ЛІПС	2011
4.	Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкілля"	Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л. та ін.	укр.	Мандрівець	2012
5.	Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років "Дитина"	наук. кер. Проскура О. В., Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В.	укр.	КПУ імені Б.Грінченка	2012

Окрім цих основних програм практиками у 2012/2013 навчальному році можуть використовувати такі часткові, вузькоспрямовані програми, як:

- Програма виховання дітей дошкільного віку "Українотворець" (автори Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О. В. - 2008 р.);
- Програма з художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2 - 6 років. Кольорові долоньки (Ликова І. О. – 2008);
- Англійська мова для дітей дошкільного віку. Програма, методичні рекомендації (Шкваріна Т. М. – 2009);

- Дитяча хореографія. Програма та навчально-методичне забезпечення хореографічної діяльності дітей від 3 до 7 років (Шевчук А. С. – 2008).

Перед тим, як зупинитися на аналізі кожної з **основних програм** загальної спрямованості, поданих у таблиці, варто привернути увагу до двох важливих для подальшого розвитку системи дошкільної освіти України у XXI столітті, реформування її змісту, гуманізації цілей моментів.

Перший момент пов'язаний з ухваленням Закону України від 06.07.2010 2442-УІ «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» та уведенням в Україні у 2010-2011 навчальному році **обов'язкової дошкільної освіти для п'ятирічних дітей.** Це означало, що кожна дитина, якій на початок навчального року виповнилося п'ять років і яка виховувалася до того моменту в сім'ї, мала напередодні вступу до школи відвідувати дошкільний заклад. З одного боку, такий підхід мов би урівняв стартові можливості усіх дітей 5 - 6(7) років, з іншого – був зорієнтований виключно на хронологічний вік дітей (малюки одного й того ж паспортного віку суттєво відрізняються між собою біологічним, психологічним та соціальним віком, що не може не позначитися на якості їхнього майбутнього шкільного життя та навчання). До того ж в умовах дефіциту місць у дошкільних закладах переважної більшості регіонів України влаштування п'ятирічних здійснювалося переважно за рахунок обмеження кількості вступників трьох – чотирьох років, батьки яких стояли на черзі. Отже, ідея реалізовувалася аврально, у короткий термін, без виділення на цю непросту справу перехідного періоду тривалістю бодай рік-два.

Другий момент пов'язаний з оприлюдненням розпорядження МОН України стосовно того, що з 2012 року програма «Я у Світі» перестає кваліфікуватися як базова (хоча підзаконного акту відповідного змісту, прийнятого Кабміном до Закону «Про дошкільну освіту», завдяки якому вона одержала цей статус у 2008 році, нам знайти не вдалося) і може використовуватися як рівноцінна поряд з іншими, існуючими ще до виходу першого варіанту Базового компоненту як стандарту дошкільної освіти, розробленими на традиційних концептуальних засадах, зорієнтованих виключно на підготовку до майбутнього навчання у школі, трохи оновленими у 2011-2012 р і перевиданими.

Детальніше про кожну з програм загальної спрямованості, її сильні й слабкі сторони йтиметься нижче.

4.3. 1. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я У СВІТІ "

(2008 р. Готується до перевидання у 2013 р.)

«Я-у-Світі» - *програма нового типу.* В ній відображено базовий зміст дошкільної освіти, спрямований на збалансований розвиток дитини, формування елементарних форм її життєвої компетентності, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу, оснащення вмінням бути у злагоді з довкіллям і згоді з собою.

Програма «Я-у-Світі» - *інтегрована,* має на меті відкрити дитині світ в його єдності й різноманітності через освоєння чотирьох основних сфер життя – Природи, Культури, Людей, Власного Я; сформувати цілісну *картину світу;* виховати ціннісне ставлення до оточуючого довкілля та самої себе; закласти основи життєвої позиції (екологічної свідомості та природодоцільної поведінки, зачатків духовності, моральної свідомості та відповідальної діяльності, самосвідомості); сприяти реалізації дитиною свого фізичного, соціально-морального, емоційно-ціннісного, пізнавального, мовленнєвого, художньо-естетичного та креативного потенціалів.

Концепція державної базової програми базується на ідеї ампліфікації, збагачення дитячого розвитку, оптимальне використання можливостей кожного вікового етапу на відміну від ідеї раннього форсованого розвитку. Програмою заявлено турботу про повноцінне проживання дитиною *сьогодення*, культивування дитячої субкультури та відповідних їй видів діяльності. Вона спрямована на досягнення певного стандарту як системи вимог до змісту освіти, який забезпечує оптимальний ступінь розвитку дитини кожного психологічного віку.

Базова програма є *відкритим* за своїм характером документом: формулюючи освітні цілі й завдання, орієнтуючи на пріоритети та світові тенденції розвитку, вона водночас створює простір для творчого

використання різних педагогічних технологій, гнучкості у підході до дитини. Працюючи за нею, вихователь виступає не лише провідником національного та загальнолюдського, але й носієм власного гуманістичного досвіду, особою, що здійснює вибір, приймає самостійні рішення в розв'язанні тих чи інших педагогічних завдань, створює конкретні умови для розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. Такий підхід дозволяє поєднати ідею так званої «стандартизації» з грамотною побудовою варіативного освітнього простору.

Програми «Я у Світі» спрямована на розширення розвивального, виховного та навчального простору зростаючої особистості, виведення її за межі традиційного, штучно створеного дорослими, цілеспрямованого, жорстко унормованого, організованого у вузьких рамках групової кімнати процесу у *широке реальне життя*, наближення до нього, допомогу у визначенні свого домірного місця в соціумі.

Програма «Я-у-Світі» базується на досягненнях вітчизняної та світової психологічної та педагогічної наук. В її основу покладено концепцію *психологічного віку* як етапу, стадії дитячого розвитку, що характеризується своєю специфікою, особливими стосунками дитини з дорослими, певною ієрархією видів діяльності, новоутвореннями свідомості та особистості.

Оскільки психологічний вік дитини, як правило, не співпадає з її хронологічним віком, у Програмі виділено два психологічних віки – *раннє дитинство* (стадії немовляти і ранній вік) та *дошкільне дитинство* (молодший і старший дошкільний вік). Така вікова періодизація дозволяє бачити індивідуальну перспективу розвитку кожної дитини і водночас не регламентує характер об»єднання дітей в колективі (одно-чи різновіковий) .

Назва Програми – «Я – у - Світі» – відображає орієнтацію змісту дошкільної освіти на системність, збалансованість різних її сторін, на гармонійне поєднання «Я» і «Світу» (зовнішнього - природного, предметного, соціального) і внутрішнього (душевного). Вона закарбовує значущість для дошкільника «вписування» в оточення, знаходження в ньому свого *домірного* місця, відчуття комфорту й захищеності. Символічним є те, що назва Програми починається із займенника «Я» - цим аж ніяк не применшується провідна роль дорослого в розвитку дошкільника і штучно не звеличуються його можливості. В такий спосіб підкреслюється виняткова роль *власної активності* дитини в особистісному зростанні, привертається увага до проблеми *саморозвитку*, якій досьогодні не надається належної уваги. Основним лейтмотивом Програми є ідея *діалогу* дитини з дорослим як обов'язкової умови забезпечення середовищу розвивального характеру.

Основним лейтмотивом Програми є відхід від монологічної, орієнтованої на пріоритет навчання, адаптивно - дисциплінарної, приписувальної педагогіки до педагогіки *діалогу,* рефлексивно – гуманістичної, співтворчої. Якщо перша спрямовувала на засвоєння заданих ззовні істин, підготовку до школи, то друга орієнтує на вічний її пошук, відкриття проблемності, безкінечний розвиток особистості, повноцінне проживання сьогодення.

Позитивні моменти та відмінності від усіх попередніх та нині діючих програм: проголошено ідею *самобутності* дошкільного дитинства; впроваджено *компетентнісний підхід* до освіти дітей перших шести (семи) років життя; уведені поняття «цілісна картина світу», «розвиток особистості у різних сферах життєдіяльності», «ціннісне ставлення до світу та «Я», «базові якості особистості»; привернута увага до становлення свідомості та самосвідомості, суб'єктної активності дошкільника, його емоційної та вольової сфер; наголошено на важливості розвитку креативності, статевого виховання, попередження дитячої нервовості, роботи з комп'ютером, вивчення іноземної, врахування впливу на дитину різних соціальних інститутів. Матеріали систематизовано за віковими етапами (психологічним віком), а не віковими групами дитячого садка; показники розвитку подаються не щорічно, а на кінець вікового етапу; існує стратегічна частина і практична; відсутні імперативні вирази типу «вихователь повинен», «зобов'язаний», «необхідно», використано інші – «доцільно», «корисно», «варто» тощо; у таблицях зведено показники розвитку для кожного етапу; замість напрямів педагогічної роботи вихователя подано лінії розвитку дитини (реалізована ідея дитиноцентризму); *концепція, зміст і структура Програми* ***повністю відповідає Базовому компоненту*** *дошкільної освіти України; всі нові моменти пояснено у* **Коментарі** *до нього,* опублікованому на прохання практиків у 2003 році перед апробацією першого експериментального варіанту; розрахована на розвиток, виховання і навчання дітей ***всіх вікових груп – від народження до шести(семи) років.***

Недоліки **:** містить чимало наукових, зокрема психологічних термінів, завелика за обсягом, що ускладнює користувачеві процес роботи; містить як суто програмові вимоги, так і наближені до методичних рекомендацій матеріали (які варто вилучити з неї), таблиці з показниками розвитку дитини кожного вікового етапу доцільно було б подати окремо в кінці Програми; недостатньо чітко диференційовано вимоги до дітей шести і семи років.

4.3.2. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «ВПЕВНЕНИЙ СТАРТ»

Розроблялася як програма розвитку, виховання і навчання дітей п'яти-шестирічного віку, ***які не відвідують дошкільний заклад.*** По закінченні роботи була перетворена Міністерством (з ініціативи заступника Міністра Б.М.Жебровського, який є керівником цього проекту) на програму загальної спрямованості, рекомендовану для використання дошкільними закладами України в якості пріоритетної. Опублікована у 2012 році. Апробацію не проходила.

Програма є до певної міри калькою програми «Я у Світі», її спрощеним, вихолощеним, дещо зміненим і доповненим варіантом: збережено основні концептуальні засади Базової програми, частково - лексика, чотири з семи ліній розвитку, які названо *розділами*, характеристика психологічного віку з усіма її складовими, розкритими у Базовій програмі, схема і зміст освітніх завдань (розвивальних, виховних, навчальних) тощо.

Програма ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до розвитку, виховання і навчання дошкільників, ідеї тісної взаємодії навчального закладу і родини у формуванні основ його життєвої компетентності перед вступом до школи, пропонує орієнтири змістового наповнення *освітньої роботи*, *скеровує педагогів і батьків* на особистісний розвиток дітей ***п'яти-шести років*** за основними напрямами, організацію різних видів і форм трудової діяльності, акцентує увагу на ігровій діяльності як пріоритетній.

Основний програмовий зміст упорядковано за такими розділами:

- Фізичний розвиток
- Пізнавальний розвиток
- Мовленнєвий розвиток
- Художньо-естетичний розвиток
- Ігрова діяльність
- Трудова діяльність.

У кожному розділі окреслено ключові освітні завдання, подано поради батькам щодо організації спільного буття дорослих з дітьми та визначено показники розвитку дітей. У програмі сім'ю визнано основною соціальною інституцією, відповідальною за якісну підготовку дітей до оволодіння життєвою компетентністю.

Позитивні сторони: центрує увагу на дитині-випускникові дошкільного закладу, велику роль надає сімейному вихованню дитини 5-6 років, підкреслює велике значення таких аспектів навчально-виховної роботи, як нервово-психічний розвиток дошкільника, формування трудових умінь і навичок, організація ігрової діяльності як провідної, проведення дослідів з дітьми вказаного віку.

Недоліки: наявність запозичень з Базової програми «Я у Світі»; зорієнтованість лише на один віковий період, на один рік перед вступом дитини до школи; відсутність таких важливих розділів, як *соціальний і моральний* розвиток, зазначених в Базовому компоненті як пріоритетні та вкрай важливих напередодні вступу до школи; не приділено уваги креативному розвитку та розвитку емоційної сфери як надзвичайно важливих для дитини вказаного віку. На наш погляд, науково недостатньо обґрунтовано **структурування матеріалів – в основу будь-якого цілого мають бути покладені одні** критерії (а не різні, як це має місце у даній Програмі: перші чотири розділи присвячено *напрямам* розвитку дитини , а два останніх - видам діяльності, тобто *умовам,* завдяки яким фізичний, пізнавальний, мовленнєвий і художньо-естетичний розвиток відбувається. Залишається незрозумілим, чому поза увагою авторів залишилися такі вкрай важливі для дитини

п'яти-шести років види діяльності, як ***спілкування і учіння.*** Важко погодитися і з тим, що музичні і літературні нахили вилучено з переліку ***художніх***, подано поряд з ними.

4.3.3. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «ДИТИНА»

Програма є третім, доопрацьованим і доповненим виданням. За обсягом є найбільшою з усіх програм – її матеріали викладено на 492 сторінках. Програма починається вступним словом наукового керівника проекту, ректора Київського університету імені Бориса Грінченка, в якому вона опублікована. Основні завдання Програми авторський колектив вбачає у розвитку особистості, формуванні її світогляду, культури поведінки, моральних почуттів, психологічної готовності до майбутнього навчання в школі, формування передумов навчальної діяльності.

Структура третього видання Програми близька до попередньої, хоча й обсяг суттєво збільшився за рахунок нових одиниць (перераховуються у переліку позитивних моментів). З одного боку, це природно, оскільки з часу попереднього видання минуло вісім років, багато чого змінилося; з другого – авторами однаково виділено в структурі Програми зовсім різні аспекти – особливості розвитку особистості за всіма віковими групами одночасно, робота з сім'єю, програмовий зміст освітньої діяльності (дітей раннього віку, тобто 2- го і 3-го років об'єдано разом, а починаючи з четвертого – окремо), музична скарбничка, предметне середовище, підготовка до школи, рекомендована література. Вважаємо, що структурування потребувало б вдосконалення. Такі складові кожного розділу, як «діти, що потребують особливої уваги» і «діти з особливими освітніми потребами» доцільно було не прив'язувати до віку, а певні матеріали подати у Додатках до програми.

Характерною саме для програми «Дитина», яка виокремлює її з-поміж усіх інших, є застосування в ній *«грайливої форми»* назв, так званих «дитячих» виразів, художнього їх забарвлення (їх автором є перший керівник авторського колективу О.В.Проскура). Це, зокрема, стосується таких назв, як: «Зростаємо дужими», «Мова рідна, слово рідне», «Математична скарбничка», «Чарівні фарби і талановиті пальчики», «Очка бачать, вушка чують», «Віконечко у природу» тощо.

Позитивне: увага авторів до процесу становлення і розвитку особистості (хоча це радше відбито в окремому розділі «Зростає особистість», ніж у змісті матеріалів усіх інших). На виконання вимог Державного стандарту дошкільної освіти 2012 р. автори внесли зміни, уточнення і доповнення у зміст окремих (проте не усіх!) розділів Програми. Деталізовано компетентнісний підхід та принцип інтеграції через представлення можливостей кожного тематичного підрозділу. Подано показники успішного розвитку дитини дошкільного віку (хоча й програма не є програмою розвитку, а виховання і навчання). Додано нові розділи та підрозділи, зокрема «Діти раннього віку», «Художня література», «Подорожуємо у світ англійської мови», «Діти з особливими освітніми потребами», «Місточок до школи». Визначальними для змісту Програми виступили принципи гуманізації педагогічного процесу, індивідуального підходу, інтеграції, орієнтації на основні сфери дійсності тощо. Автори намагалися зберегти структурну своєрідність матеріалів попередніх видань Програми «Дитина».

Недоліки: *відсутній* вік немовляти – *перший рік життя,* протягом якого малюк розвивається найбільш інтенсивно. Цей етап слугує підґрунтям для подальшого становлення особистості дитини. Надзвичайно великий обсяг матеріалів не лише стратегічного, а й методичного спрямування. *Існує певне протиріччя між заявленою ідеєю дитиноцентризму і концептуальними засадами Програми – в її центрі знаходиться не стільки дитина, скільки педагог і навчально-виховний процес*, який він організовує. Недарма автори говорять про екологічну, валеологічну та ін. *освіченість* (а не компетентність, як в Базовій програмі). З огляду на те, що поняття «життєва компетентність» є узагальненим, не зовсім зрозумілим є використовуване авторами поняття «життєві компетенції дошкільників» у множині. Оскільки *активність* є способом буття дитини, а самостійність, творчість, відповідальність та інші якості виступають формами її прояву, не варто було їх використовувати як синоніми с. 32). Це ж стосується і понять «самооцінка», «самоповага» і «самосвідомість» (два перших – прояви самосвідомості с. 13.), також «ставлення до оточуючого середовища» і «ставлення до людей» - с.13 (люди – складова оточуючого середовища), використання через кому понять «системність» і «комплексність» (с. 19). З *Базової програми «Я у Світі» запозичено назви та перелік форм активності дошкільника* та *базові якості особистості.* Невдалою, позбавленою специфіки, видається назва розділу «Наші малята», оскільки малятами називають не лише чотирирічних, про яких в ньому йдеться, а й дітей раннього

віку, та й не лише їх. Не заслуговує схвалення часте використання виразу *«наші діти»* - воно позбавляє «Я» самодостатності, нагадує про залежність зростаючої особистості від основної людини – ВИХОВАТЕЛЯ (саме так зазначено у Пояснювальній записці на с.16).

4.3. 4. Програма розвитку, навчання та виховання дітей «ДИТИНА В ДОШКІЛЬНІ РОКИ»

Попереднє видання Програми датоване 2000 роком. Програма зорієнтована одночасно на розвиток, навчання та виховання дошкільника. Підготовлена відомими в Україні фахівцями, що живуть і працюють у південному районі України, зокрема, Запоріжжі та Одесі. Програма орієнтує користувачів на пріоритет цінностей та інтересів дитини, врахування її вікових можливостей, збагачення дитячого розвитку, необхідність врахування усіх сторін життя малюка. Мета Програми – забезпечення повноцінного фізичного, пізнавального та естетичного розвитку зростаючої особистості.

Автори Програми рядоположно використовують поняття «ранній» і «переддошкільний вік», що не відповідає заявленому у Законі «Про дошкільну освіту» віковому розподілу та використаній в ньому лексиці. Матеріали структуровано за віком дітей, починаючи з першого і закінчуючи старшим дошкільним. Структурування матеріалів важко визнати вдалим - у кожному розділі виділено чотири напрями освітньої роботи – *фізичний*, *когнітивний, розвиток особистості та естетичний* (різні критерії покладено в основу структурування). Науковці поділяють напрями на фізичний, психічний і соціальний. Розвиток особистості має відношення до всіх трьох! Вибір авторами своєрідної й недостатньо науково обґрунтованої схеми призвів до плутанини у розміщенні матеріалів Програми: предметний та природний світи увійшли до складу когнітивного розвитку; сенсорний розвиток відірвано від предметного світу; у розділ, присвячений розвитку особистості, увійшли гра, художня-мовленнєва діяльність (де інші види діяльності, важливі для розвитку особистості? До того ж слід було розвести проблеми становлення і розвитку особистості на різних вікових етапах і види діяльності, в ході яких це відбувається).

Позитивне: проголошення в Програмі таких важливих освітніх завдань, як полегшення дитині процесу входження у широкий світ і розвиток її внутрішніх сил, озброєння наукою життя (відхід від типової традиції готувати дитину до школи); автори оперують поняттям «базисні характеристики особистості», що за суттю відповідає настановам Базового компонента дошкільної освіти України, хоча і в іншому звучанні - «базові».

Недоліки: залишається незрозумілим, чому у назві Програми навчання передує вихованню дітей дошкільного віку. Існує невідповідність між заявленою у Пояснювальній записці орієнтацією на психологічний вік і структуруванням матеріалів Програмами за віковими групами. Суперечність прослідковується і у використанні заявлених Базовим компонентом понять «фонд можу» і «фонд хочу»: автори наповнюють останній змістом, який не має безпосереднього відношення до прагнень, бажань, інтересів, цінностей, намірів дитини. Залишається незрозумілим, чому автори не диференціюють освітню роботу з старшими дошкільниками, тобто з дітьми шостого і сьомого років життя. Викликає подив формулювання «психолого-*педагогічна* характеристика дитини» (з першою складовою зрозуміло, а що означає «педагогічна» ? Адже поняття має відношення до педагогіки і педагога, а не дитини). У Пояснювальній записці йшлося про важливість пізнавального розвитку, в тексті відбулась підміна понять – йдеться про *когнітивний*. Має місце вільне трактування змісту і структури окремих категорій. Збіднено напрям естетичного розвитку. Відсутні розділи, пов'язані з емоційним та моральним розвитком дітей дошкільного віку – важливими складовими повноцінного розвитку особистості. Матеріал мав би бути більше пов'язаний з ідеєю компетентності як особистісного інтегралу.

4.3. 5. Програма виховання і навчання дошкільників «УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ»

Передостанній варіант програми було опубліковано у 1999 році, останній, оновлений і доповнений – у 2012 році. Мета програми – розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми від двох до шести років, розкриваючи етнічні, історичні та соціокультурні особливості Західного регіону України. Завдання програми розглянуті крізь призму Базового компонента дошкільної освіти. Структуру Програми визначають лінії розвитку дитини. У змісті Програми розділи виокремлюються за віковою

періодизацією: ранній вік (третій рік життя), молодший дошкільний вік (четвертий рік життя), середній дошкільний вік (п'ятий рік життя), старший дошкільний вік (шостий рік життя). Кожний розділ завершується показниками компетентності дитини.

Програма побудована на принципах науковості, інтеграції, гуманізації. В ній реалізується особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання дошкільників, актуалізується важливість прилучення дітей до системи цінностей, культури, традицій українського народу та формування в них цілісної картини світу.

Надаючи важливого значення окремим аспектам педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку, автори виокремлюють розділ, спрямований на співпрацю з сім'єю (на початку), підрозділи, присвячені: розвитку ігрової діяльності як провідної, статевій ідентифікації та диференціації, організації трудової діяльності (вони розміщені один за одним після ліній розвитку у кожному з чотирьох розділів.

Структурування матеріалів Програми, на нашу думку, недостатньо досконале й цілісне:

- з переліку запозичених з Базової програми «Я у Світі» ліній розвитку чомусь вилучено «емоційно-ціннісний розвиток», пов'язаний з дитячими бажаннями, потребами, ціннісними орієнтаціями, інтересами, що неправомірно з огляду на задекларовану авторами особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти;
- на наш погляд, збіднено зміст пізнавального розвитку, який пов'язаний лише з довкіллям, проте не пов'язаний з самою особистістю (дитячим «Я», самопізнанням, самоспостереженням); в той же час до нього штучно прив'язане «Народознавство», якому місце радше у «Соціально-моральному розвитку»;
- соціальну складову «Соціально-морального розвитку» належним чином не розкрито (мало б йтися про соціалізацію, комунікативні уміння, здатність відповідально самовизначатися та посідати певний статус в групі однолітків, домагатися визнання авторитетними людьми своїх чеснот і досягнень, уміння розв'язувати конфлікти у соціально прийнятний спосіб, поводитися совістливо тощо);
- креативний розвиток автори чомусь пов'язали лише з конструктивною та театралізованою діяльностями, хоча він відбувається у всіх видах діяльності, формах активності, сферах життя дошкільника;
- авторами неправомірно використовуються як відокремлені поняття «ознайомлення з довкіллям» та «ознайомлення з природою» (все окрім «Я» є довкіллям, яке включає природу, рукотворний та соціальний світи);
- за рахунок вилучення з розділу «Художньо-естетичний розвиток» підрозділу «Театралізована діяльність» та з підрозділу «Образотворча діяльність» конструктивної діяльності, розділ виглядає збідненим, клаптевим, недостатньо зрозумілим для користувача;
- структура матеріалів виглядала б гармонічнішою й цілісніщою, якщо б автори пояснили логіку виділення двох видів діяльності – ігрової та трудової (які знаходяться не поруч), залишивши поза увагою *спілкування та учіння* (учбова та навчальна діяльності для дитини 5-6 років набувають все більшого значення);
- на наш погляд, у програмі доцільніше було б проблему статевої ідентифікації та диференціації розглядати в контексті проблеми «Статевого виховання»;
- у порівнянні з попереднім виданням змінилася орієнтація авторського колективу: у 1999 році програма кваліфікувалася як програма виховання та навчання, а у 2012- програма розвитку, що не зовсім правомірно з огляду на те, що йдеться про перевидання, а не створення нової програми.

Позитивне: Програму виділяє з-поміж усіх інших усвідомлення авторами важливості прилученняи дітей дошкільного віку до цінностей, культури, традицій українського народу (цьому питанню присвячено підрозділи «Народознавство» у кожному з основних розділів (вони були відсутні у попередньому виданні). Має місце правомірне розширення та ускладнення авторами виховних і навчальних завдань відповідно віку дітей. Для кожної вікової групи подано психологічну характеристику. Заслуговують на інтерес та підтримку показники компетентності випускника дошкільного закладу по кожному з означених ліній розвитку на виході з дошкільного закладу. Аналогічно Базовій програмі виокремлено Додатки, які містять музичний репертуар та орієнтовний перелік художніх творів (по віках).

Недоліки: відсутній вік немовляти (перший рік життя) і другий рік життя як етап раннього віку. Має місце неправомірне звуження змісту поняття «креативний розвиток» (автори чомусь пов'язують з ним лише конструктивну і театралізовану діяльність, в той час як воно стосується усіх без виключення видів діяльності і форм активності дошкільника). У Передмові програми використовуються через кому поняття «інтеграція», «системність», «комплексність», що заважає чіткості сприйняття авторського підходу і плутає користувача. Недосконала структура матеріалів Програми (про що йшлося вище).

4.4. Відповідність програм стандарту дошкільної освіти (Базовому компоненту)

Фактично усім основним положенням Базового компонента як дошкільного стандарту (принаймні першої його редакції) відповідає лише Програма «Я у Світі», опублікована у 2008 році. Вона слугувала певним орієнтиром для усіх інших, оскільки була базовою, розроблялася саме на виконання вимог стандарту дошкільної освіти одним й одним тим самим складом розробників. В ході створення нової редакції Програми «Я у Світі» впродовж 2012-2013 рр. буде внесено зміни, що мають місце в останньому варіанті Державного стандарту дошкільної освіти.

Вперше опублікована у 2012 р. («Впевнений старт»), перевидані у 2011р. («Дитина в дошкільні роки») та у 2012р. програми («Українське дошкілля» та «Дитина») радше *декларують, ніж реалізують* настанови Базового компонента як стандарту дошкільної освіти, наголошують на важливості впровадження у практику особистісно орієнтованої її моделі і в той же час цього питання торкаються лише поверхнево, не конкретизуючи процесу та результатів за всіма віковими періодами.

Це стосується, *по-перше*, того, всі чотири означені програми є програмами виховання і навчання, центральною фігурою вважають ПЕДАГОГА, а **не дитину та її розвиток,** спрямовані на її підготовку до школи, а не оволодіння навичками практичного життя. *По-друге,* саме матеріали, пов'язані з **становленням особистості**, або взагалі відсутні, або подані формально, схематично, неповно.

Практично лише у Пояснювальних записках деяких з них («Дитині» та «Українському дошкіллі») зазначено важливість формування в дошкільному віці *елементарного світогляду, цілісної картини світу, свідомості, базових якостей особистості, основних форм суб'єктної активності*. Проте в тексті про них не йдеться! Недостатньо уваги приділено розвитку *емоційної сфери особистості, формуванню в неї елементарних ціннісних орієнтацій, соціальному та моральному вихованню.* Має місце підміна поняття «освіта» як культурологічного вужчим поняттям «навчання». Розвитку і вихованню приділено значно менше уваги, ніж організації навчального процесу.

У жодній з цих чотирьох програм не дотримано вимог нової редакції Базового компонента (2012 р.) як щодо структурної організації матеріалів в цілому, так і повноти їх представленості й відповідності назвам, вказаним у Стандарті.

ВИСНОВКИ

Проблеми, які ускладнюють процес реформування системи дошкільної освіти України і потребують розв'язання:

- *залишковий принцип* підходу держави до розвитку, виховання і навчання дітей від народження до шести(семи) років;
- *відсутність Концепції розвитку особистості в дошкільному віці*;
- необов'язковість дотримання кожним авторським колективом розробників програм основних положень і принципів Базового компонента дошкільної освіти України;
- необов'язковість апробації та широкого обговорення практиками кожної *новоствореної програми*;

- відсторонення фахівців, які започаткували в Україні новий підхід і вперше створили набір нормативного та програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти від подальшої роботи, пов'язаної з його вдосконаленням та перевиданням;
- безвідповідальне, некоректне, *протиправне* ставлення Міністерства до авторських прав фахівців, наукового та практичного доробку попередників;
- *неспівпадання* проголошуваних Міністерством і реально сповідуваних та відображених у документах підходів до організації та контролю діяльності дошкільних закладів;
- відсутність з боку Міністерства *координації* діяльності різних соціальних інституцій, відповідальних за розвиток, виховання і навчання дітей першого-сьомого років життя та їх реальної підтримки;
- *неузгодженість змісту стандартів*, з одного боку, дошкільної та початкової школи (останній структуровано за предметами, а не лініями розвитку особистості); з іншого – Базового компонента як дошкільного стандарту та стандарту вищої освіти (в основу покладено предмети та методика їх викладання), яка готує фахівців для системи дошкільної освіти.

РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИКА І ДОСВІД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ[55]

Цілісна картина організації та практики роботи дошкільних навчальних закладів неможлива без представлення практичного досвіду роботи вихователів та методистів дитячих садочків. Збір інформації був реалізований через проведення серії глибинних інтерв'ю із представниками дошкільних закладів. Спілкування з фахівцями надало уявлення про реальний досвід впровадження програм у практику освіти та виховання дошколят, особливості організації, бар'єри, складнощі і проблеми навчально-вихованого процесу, особливості взаємодії із батьками та можливості й перспективи впровадження новітніх педагогічних методик.

Слід зауважити, що інтерв'ю проводились як з представниками комунальних дошкільних навчальних закладів, так і приватних. Важливим також при цьому стає врахування регіонального аспекту, особливостей практик організації педагогічного процесу не лише в столиці, але й у обласних центрах. У зв'язку із чим серії інтерв'ю були проведені у східних та західних областях України (Харкові та Львові) та її столиці (Київ).

1. ЕКСПЕРТНА ДУМКА ВИХОВАТЕЛІВ- МЕТОДИСТІВ

1.1. Освітньо-виховні програми

Незалежно від форм власності та регіону, вихователі дитячих садочків у своїй роботі із дошколятами переважно використовують базову освітню програму "Я в світі", що пропонується Міністерством освіти та науки, молоді і спорту як базова. На думку вихователів, ця програма максимально відповідає потребам сучасної дитини, вона є "дитиноцентрованою", а основним способом подання і засвоєння матеріалу виступає гра: "*дети теперь не должны заниматься, как маленькие школьники в школе, мы теперь играем с ними больше и приспосабливаем их к окружающему миру в форме более игровой, более естественной для детей*".

Діаграма 1.1. Використання програм дошкільної освіти у практиці виховання[56]

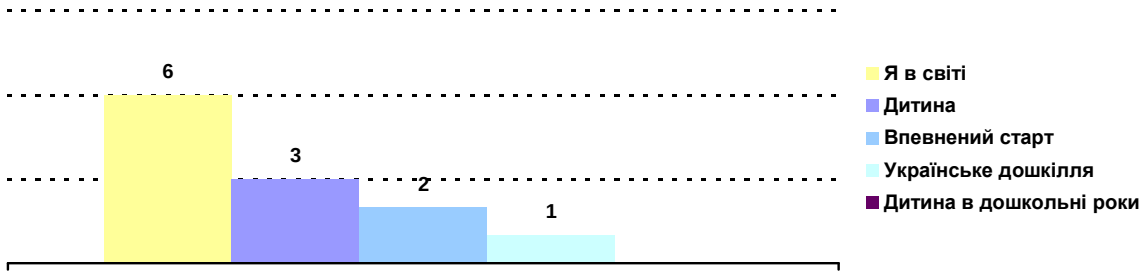

N=6

Вихователі дошкільних закладів демонструють обізнаність у існуванні інших програм розвитку дошколят, і крім базової програми у педагогічній практиці використовують і комбінують декілька

[55] *Розділ підготовлений за результатами проведення глибинних та експертних інтерв'ю з вихователями-методистами та науковцями, фокус-групових дискусій з батьками та представниками адміністрації дошкільних закладів*

[56] *Наведені дані не претендують на репрезентативність, лише демонструють тенденції*

програм. Наприклад: "Я у світі" та "Дитина", або "Я у світі" та "Впевнений старт" (для дітей старших груп).

Основною проблемою впровадження існуючої програми залишається, на думку як представників приватних, так і вихователів державних закладів, її адаптація для групи більш ніж 5-7 дітей: "*первое, что должно быть в группе – это соответствующее количество детей. С тем количеством детей, которое сейчас в группах, использовать программу практически невозможно*". Виявляється, що проблема переповненості дошкільних груп актуальна не лише для державних, але й для приватних садочків: "*чтобы эту программу реально нормально внедрять, нужно, чтобы в группе было человек 6-7".* Тому для слідування програмі вихователям приходиться займатися із дітьми не лише під час, відведений для занять, але й в інші години – на прогулянках, у вільний час

Вихователі відмічають сильні позитивні сторони програми "Я у світі": її орієнтованість на дитину (дитиноцентричність), ігрову форму подання матеріалу, інваріантну та варіативну складові, які дозволяють вихователю не лише слідувати сформованій програмі, але й самостійно моделювати виховний і навчальний процес: "*это как театр импровизации… в игровой момент преподаватель должен суметь включиться в этот процесс и внедрить какой-то правильный воспитательный компонент*".

Не зважаючи на певні складнощі в засвоєнні даної програми, респонденти відзначають її ґрунтовну методичну базу, розробленість базових принципів виховної стратегії та визначеність перспектив педагогічної діяльності: "*програма давалася дуже складно, потрібен був час, щоб її зрозуміти та інтерпретувати*", *"вона дає зрозуміти, до чого слід рухатися, визначає перспективи діяльності*".

На думку респондентів, перевагами даної програми є те, що вона розвиває:

- **базові якості** (самостійність, працелюбність, людяність, самолюбність, спостережливість, відповідальність, розсудливість, справедливість, самовладання, креативність);
- різні **форми активності** (фізичну, емоційно-ціннісну, соціально-моральну, пізнавальну, мовленнєву, художню, креативну);
- оптимальні для віку **моделі основних видів діяльності** (сюжетно-рольової гри, предметно-прак-тичної діяльності, спілкування, навчальної діяльності).

Значною перевагою програми також визначають можливість самостійного вибору часу і способу подання матеріалу за розсудом вихователя: "*ця програма дуже ситуативна, тобто ми самі обираємо момент, коли діти зможуть краще засвоїти необхідну інформацію*".

Однак, такий індивідуалізований підхід, на думку вихователів, потребує більш досвідченого підходу з боку самих педагогів – вихователів та методистів. Як зазначають респонденти, ця **програма орієнтована на людей, педагогів, які мають значний досвід роботи**. Вона є достатньо об'ємною за обсягом матеріалу і потребує серйозного осмислення з боку самих вихователів, детальної проробки і обговорення у колективі основних напрямків розвитку особистості дитини, які пропонуються програмою.

До недоліків програми, на думку деяких вихователів, можна віднести те, що вона практично **уникає необхідності готувати дитину до школи**. Зосереджуючись на ігровій формі подачі матеріалу, імпровізаціях, ситуативному вихованні Програма "Я в світі" відмовляється від формату міні-уроків, що в подальшому, за словами вихователів, може ускладнити перехід від садочку до шкільної парти: "*у меня возникает опасение, как бы не получилась более стрессовая ситуация при переходе потом в школу*".

Саме з метою уникнення таких наслідків і кращої адаптації дітей дошкільного віку до вимог і потреб шкільної освіти, вихователі вважають за потрібне доповнювати програми "Я в світі" у старших дошкільних групах методиками та заняттями з інших програм, наприклад - "Впевнений старт": "*Програма «Впевнений старт» є містком між дошкільною освітою і освітою у школі і дає дітям навики самостійності*".

У цілому, респонденти демонструють обізнаність щодо змін у Базовому компоненті дошкільної програми та переходу до нової виховної програми, позитивно оцінюють основні позиції нової програми: її ігрові методики, варіативність, індивідуалізований та особистісно-орієнтований підхід.

Однак, основною проблемою будь-якої програми вважають невідповідність реальним можливостям її застосування в умовах кількісного перевантаження дошкільних дитячих груп: "*то есть под такую программу должно быть соответствующее количество детей (до 10 человек в группе, а не 25-30 как есть в реальности) – это первое и главное условие*".

1.2. Способи впровадження програм та бар'єри на шляху їх реалізації

Підготовка до впровадження програми «Я у світі» як у дошкільних закладах комунальної форми власності, так і у приватних відбувалася за однаковою схемою: проводились спеціальні заняття, управління освіти збирало методистів для навчання, відвідувались спеціальні лекції на курсах підвищення кваліфікації, поширювалися спеціальні методичні видання, з рештою, кожен вихователь самостійно вивчав і опрацьовував програму.

Респонденти із регіонів не позначили такі способи впровадження програми як презентація її розробниками в регіонах, проведення навчально-методичних конференцій та семінарів, що вказує на необхідність більш широкого інформування та використання різних способів апробації та впровадження програм у регіональному вимірі.

У той же час вихователі у столиці мають значно більше можливостей для професійної комунікації та спілкування із розробниками виховних програм, що позитивно впливає на досвід їх впровадження та розуміння особливостей їх практичного застосування у педагогічній діяльності, розуміння можливостей комбінування різних педагогічних методик та поєднання елементів різних програм у практичному досвіді: "*ми активно співпрацюємо із розробниками програм, представниками інституту Грінченка, відвідуємо зустрічі та семінари із розробниками також відбуваються у Будинку вчителя – все це допомагає краще зрозуміти зміст і особливості цих програм*".

Діаграма 1.2. Як готувалися до її впровадження вихователі Вашого комунального ДНЗ ?

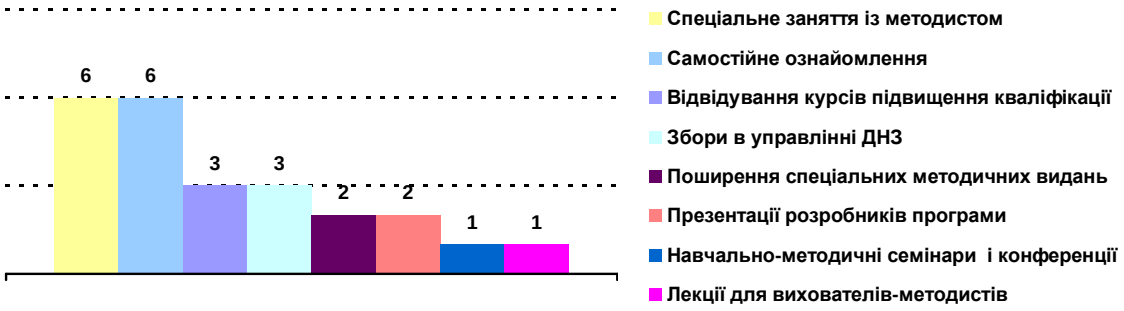

N=6

Обов'язковим етапом впровадження програми для всіх респондентів стало обговорення її особливостей із колегами у робочому колективі з метою прояснення неоднозначностей інтерпретації та визначення єдиної стратегії реалізації : "*Сначала мы все изучили программу, а потом в такой дискуссионной форме у нас проводились внутренние семинары вместе с методистом, где мы отмечали основные вехи, то есть чтобы у нас не было разного прочтения этих всех моментов*".

На думку респондентів, безсумнівними перевагами програми «Я у світі» є послідовне логічне викладення матеріалу: перехід від простих тем до більш складних, ігрова форма навчання, і найважливіше – акцент на розвиток творчого потенціалу дитини.

У той же час, як відмічають вихователі, зазначений **ігровий формат практично не можливо реалізувати у великих дитячих групах**, коли кількість дітей сягає більше 30 осіб, що унеможливлює ефективність роботи вихователя, змушеного зосереджувати більшу увагу питанням дисципліни, ніж організації творчого ігрового середовища.

Перспективним напрямком можливого вдосконалення програми ДНЗ вихователі вважають посилення **компоненти диференціації спеціалізації вихователів**: "*я бы ввела такую как кабинетная система в школе*", який, на думку респонеднтів, здатен підвисити як рівень викладання спеціалізованих предметів ("*То есть когда человек узконаправлен, и он вот эту узость настолько расширил, что дети сидят с открытыми ртами и полностью работают от первой до последней минуты*"), так і значною мірою більше відповідає потребам сучасних дітей ("*Дети сейчас развиты, они на порядок выше в творческом плане, им нужно постоянно придумывать, фантазировать, спонтанно двигаться мысленно*").

Не зважаючи на те, що матеріальний стан державних ДНЗ сьогодні не знаходиться на високому рівні, а забезпечується переважно за рахунок батьківської допомоги, у цілому, вихователі державних дитячих садочків зазначають задоволеність існуючим матеріальним станом і забезпеченістю дошкільних навчальних закладів.

Базовий компонент для вихователів виступає лише **стратегічним орієнтиром для спрямування власних педагогічних і методичних виховних можливостей**: більшість вихователів розширюють та додають відповідно до власного бачення та вимог батьків необхідні додаткові компоненти до основної програми, що в принципі, передбачено базовим компонентом як варіативна складова. Можливість такого варіювання, імпровізацій, творчого педагогічного підходу відзначається респондентами як важлива перевага діючої програми.

Додатково, за бажанням батьків, у дошкільних навчальних закладах надаються послуги із творчого розвитку дитини. При цьому у комунальних закладах додаткові послуги оплачуються батьками окремо, у приватних – входять у загальну вартість відвідування садка.

Діаграма 1.3. Які лінії Базового компоненту додатково розвиваються у Вашому садочку ?

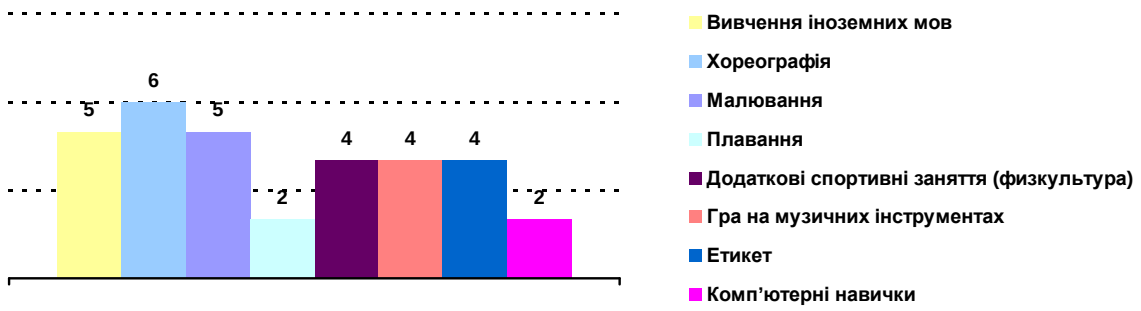

N=6

Найбільш поширеними напрямками додаткових послуг у межах виховного процесу дошкільних навчальних закладів є хореографія, гра на музичних інструментах, малювання та додаткові спортивні заняття (у тому числі і плавання). Меншою мірою поширеними напрямками додаткових занять є етикет і комп'ютерні навички, до останніх більшість вихователів ставиться із скепсисом, не вважаючи, що цей напрям виховання є обов'язковим і необхідним.

1.3. Перспективи використання

За словами більшості вихователів в наступному навчальному році вони будуть використовувати програму "Я в світі". Крім зазначених переваг цієї програми, вихователі вже мають досвід роботи із програмою, певні методичні наробки та відпрацьований тематичний матеріал, який планується вдосконалювати і впроваджувати у навчально-виховний процес.

Слід відмітити відкритий характер більшості вихователів, їх готовність змінювати і доповнювати власні методики викладання, комбінувати і шукати можливості вдосконалення існуючої програми за допомогою нових навчально-виховних методик та практик.

На Львівщині висловлюються плани переходу до програми "Українське дошкілля", яка, на думку вихователів, більшою мірою приділяє увагу духовному вихованню, враховує українські традиції,

відповідає родинним корінням, містить регіональний компонент. Інтерес до цієї програми з боку методистів сформований самостійно через знайомство із спеціалізованою методичною літературою, тому у найближчій перспективі планується доповнення принципів базового компоненту елементами та ідеями із зазначеної програми.

У Києві респонденти зазначили можливість з 2013 року переходу на програму "Дитина", визначаючи більшу адаптованість зазначеної програми до потреб підготовки дітей до шкільних вимог.

На думку респондентів, які представляли регіони, існуючи практики впровадження програм слід було б **доповнити презентаційним компонентом**, безпосереднім спілкуванням із розробниками та більш щільним обговоренням існуючих проблем реалізації та впровадження таких програм із їх розробниками: "*как наиболее удобный первый вариант – с разработчиками программы было бы удобнее пообщаться, потому что напрямую всегда можно и задать вопросы, и попросить методические разработки у них какие-то, дидактические материалы*".

1.4. Впровадження інформаційних технологій у дошкільних закладах

Проблема відповідності навчально-виховного процесу вимогам сучасного суспільства, що характеризується посиленням інформаційної складової та широким впровадженням комп'ютерних технологій, є однією із найактуальніших для системи організації освіти в цілому, що не може, у свою чергу, не торкнутися і дошкільної освіти. Точка зору і ставлення вихователів та методистів до цього актуального питання є надзвичайно важливим, оскільки вона демонструє не лише ставлення представників системи дошкільної освіти, але й їх готовність адекватно відповідати на виклики сучасності.

На думку вихователів, використання інформаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу має обмежитися роботою адміністрації та переглядом навчальних, виховних програм, телепередач, відеоматеріалів дитячою аудиторією.

Діаграма 1. 4. Що означає «впровадження інформаційних технологій у дошкільну освіту ?

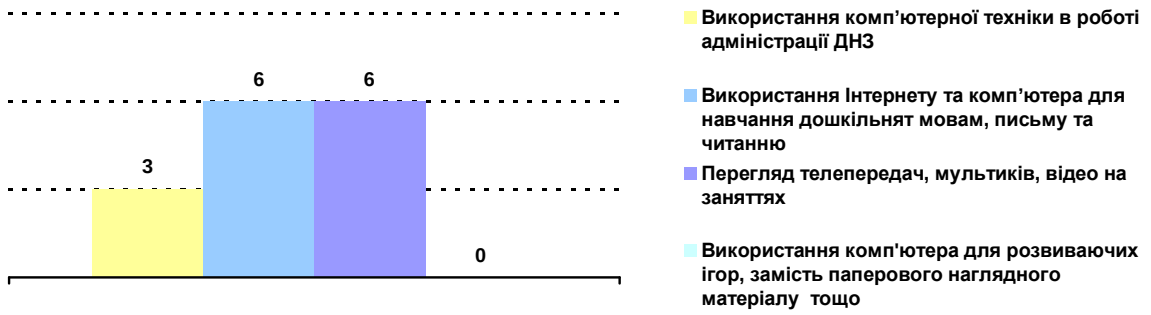

N=6

Більшість експертів погоджується із думкою про те, що комп'ютерні технології не можуть замінити наочний та паперовий матеріал, і взагалі така заміна не є доцільною: "*вместо бумажного наглядного материала – ни в коем случае!", "чтобы ребенок взял ручками что-то переложил, прикоснулся к этому – этого нельзя исключать*".

За словами респондентів, значна увага, що приділяється телепрограмам, відео матеріалам, комп'ютерам в межах сімейного пасивного виховання, має бути доповнена навичками, які, на жаль, сучасна родина не дає дітям: "*хватит того, что семья сейчас очень пассивное положение занимает в обучении ребенка. Хватит им мультиков и дома*". Вихователі добре розуміють негативні наслідки такого пасивного виховання: "*если и в саду заменять, то растормаживается психика*".

В цілому ж респонденти визначають задовільний рівень забезпечення садочків інформаційними технологіями, зазначають можливість користування Інтернет адміністрацією садочків, достатню

наявність відео матеріалів та ігор для дітей: "*Комп'ютерні розвиваючі ігри є в наявності в дитячому садочку, але не вистачає часу для використання на заняттях"*.

Отже, респонденти демонструють досить обережне ставлення до масштабного впровадження інформаційних технологій та комп'ютерів у навчально-виховний процес дошкільної освіти, прагнучи зберегти існуючи педагогічні традиції та методики класичного виховання дошколят.

1.5. Ставлення до обов'язковості дошкільної освіти

Питання обов'язковості дошкільної освіти, проголошене у новому законі про дошкільну освіту, не могло стати осторонь уваги безпосередніх учасників навчально-виховного процесу. Більшість із них одностайно підтримує таке рішення, при цьому зазначаючи, що реалізувати його у повній мірі сьогодні достатньо складно, особливо при умовах кількісної перевантаженості наповнення дошкільних навчальних закладів.

У той же час, обов'язковість і необхідність дошкільної освіти, на думку вихователів, обґрунтована не лише тим, що дошкільна освіта є важливим етапом соціалізації, виховання та підготовки дітей до школи, але й елементарною фізіологічною адаптацією дитини до умов існування у колективі однолітків.

У зв'язку із цим респонденти визначити декілька переваг обов'язкової дошкільної освіти, пов'язаних із отриманням важливих соціальних, індивідуальних, психологічних та фізіологічних навичок:

- **Отримання навичок роботи у колективі**, **соціальна адаптація**: " *не садовый ребенок, то есть тот, который пришел в первый класс из дому – очень редко он социально компетентен*";
- **Навички спілкування** і соціальної взаємодії: "*самое главное – уметь общаться, уметь договориться, уметь уступить, уметь ответить, уметь подойти и спросить то, что не нравится, или то, что не понял*";
- **Навчання самостійності, формування навичок самоконтролю і контролю;**
- **Вміння оцінювати власну роботу та роботу інших дітей;**
- **Підпорядкування дисципліні, вміння слухати та виконувати інструкції,** що є надзвичайно важливим при підготовці до школи;
- **Фізіологічна адаптація** до колективу: "*многие дети, приходя в садик, попадая в коллектив, выпадают на какое-то время, пока переболеют. И одно дело, когда это происходит во время подготовки к школе, и другое дело, когда в школе идет уже четкая программа*"

Отже, на думку респондентів, необхідність обов'язкової дошкільної освіти є безумовною, однак питання щодо можливості реалізації та забезпечення цього положення залишається надзвичайно актуальним. Переповненість дитячих груп у дошкільних закладах – одна із найсуттєвіших проблем, що заважають адекватній реалізації цього положення.

1.6. Взаємодія із батьками

За словами респондентів, у всіх садочках організована співпраця із батьками. Інформація про навчальні і виховні програми, їх основні положення і принципи представлена на стендах дошкільних навчальних закладів. Із питаннями та уточненнями щодо програм і організації навчально-виховного процесу батьки завжди можуть звернутися як до самих вихователів, так і до адміністрації закладу.

Більшість садочків забезпечені наочним матеріалом для ознайомлення батьків із основними принципами організації навчально-виховного процесу та методичної роботи, базовими положеннями програм, що використовуються у освітньо-виховному процесі: "*У нас в саду абсолютно везде стенды, на которых прописывают, по какой программе, что, основные ключевые задачи этой программы*".

Однак, як зазначають самі вихователі, не всі батьки приділяють достатньо уваги та мають інтерес до процесу виховання дитини у дитячому садочку. Дуже часто спостерігається тенденція байдужого

ставлення до виховного процесу та незацікавленості в підготовці дитини: "*Ошибка родителей, особенно современных – им дети не нужны… к сожалению, таких семей не то чтобы большинство, но половина точно*", "*в основном родители ожидают, что мы вам заплатили, мы ребенка сдали, и у нас больше проблем нет*".

Пасивність та незацікавленість батьків у методиках та способах виховання дітей, що реалізуються дошкільними навчальними закладами, відмічається не лише представниками регіонів, але й столиці: "*Батьки дуже пасивні… зайняті своїми справами. Їм так все одно, чим займається їх дитина*". В основному, за словами вихователів, батьки орієнтовані на те, щоб за дитиною був встановлений необхідний догляд (нагодувати, сходити на прогулянку) та здійснена підготовка до школи. У той час як розвиток дитячих здібностей, їх творчого потенціалу дуже мало турбує сучасних батьків, що характеризує їх як відсторонених від виховного процесу.

Батьки дітей приватних дошкільних навчальних закладів виявляють більшу зацікавленість щодо виховного процесу і більшою мірою включаються до співпраці із вихователями: "*батьки гарно співпрацюють, допомагаючи літературою по темі, яка опрацьовується, організовують екскурсії*".

Більшість батьків очікують від відвідування дитячого садочку отримання загальних знань для підготовки дитини до школи: навчитися читати, писати, рахувати тощо. Вихователі дитячих садків різних форм власності відмічають саме цей момент як найбільш очікуваний. Також, за словами вихователів, батьки розуміють наскільки важливим для дитини є отримання навичок спілкування із однолітками, колективної взаємодії, розвиток творчих здібностей. Без сумніву важливим аспектом залишається знаходження дитини під опікою вихователів під час трудової зайнятості батьків.

У цілому ж, як зазначають вихователі, батьки цілком задоволені, або здебільшого задоволені тим, як організована робота із дитиною у дитячому садочку.

Крім того батьки іноді звертаються до вихователів за порадами та консультаціями щодо виховання, але в цілому вихователі відмічають досить низьку замученість батьків до навчального і виховного процесу: "*ображаються в основном когда уже ЧП. Я могу по себе сказать, что в основном воспитатель становится более, чем родители, заинтересован в знаниях детей*".

Найбільш поширеною помилкою вихователів вважається обговорення недоліків дітей публічно: "*Если ребенок в чём-то неправ, в чём-то не успевает, часто воспитатель говорит это вслух при всех в достаточно некорректной форме*". Більшість вихователів це розуміють і намагаються вирішувати такі проблеми індивідуально: "*Это всё надо решать в индивидуальном порядке с родителями*".

1.7. Інші методики дошкільного виховання та їх впровадження у практику

Вихователі комунальних дошкільних навчальних закладів демонструють значну обізнаність у різноманітних методиках виховання (Монтеоссори, Вальдорфська школа), але ставляться до них досить скептично, захищаючи вітчизняні традиції та напрацювання, що склалися в досвіді роботи дитячого закладу: "*наші педагоги, наприклад, Сухомлинський пропонували систему пізнання світу через відчуття, «серцем пізнаємо світ»".* Приватні навчальні заклади використовують названі методики або їх елементи у освітньо-виховному процесі.

Респонденти розуміють необхідність існування таких форм виховання, і навіть запозичують певні елементи із популярних новітніх методик у власних виховних практиках та організації роботи із дітьми. Важливим моментом при розробці та застосуванні таких методик, на думку вихователів, повинно стати **розуміння послідовного включення та адаптації дитини до умов колективного існування, шкільного середовища** із його дисциплінарними та організаційними вимогами.

У той час як більшість новітніх методик, хоча й орієнтовані на творчий індивідуальний розвиток не знаходять можливостей практичного використання та не дають можливості адекватної адаптації дитини до умов співпраці та роботи у колективі: "*оно вроде бы и неплохо, исследовательская деятельность, но это выходит за рамки и приличия, и каких-то даже норм, которые нужны уже в этом возрасте – они отсутствуют*".

На основі цього респонденти доходять висновку, що надзвичайно важливим є **регламентування державою основ і норм виховного процесу** із розумінням специфіки вітчизняних традицій виховання і умов соціалізації дитини у колективному середовищі.

За словами вихователів, як у комунальних дошкільних навчальних закладах, так і у закладах приватної форми власності, приділяється достатня увага ігровим методикам навчання, заохочення до творчої, пошукової діяльності. Разом із цим, важливим елементом виховання дитини є необхідність формування самостійності, відповідальності із елементарними навичками спілкування і взаємодії із однолітками: "*Мы должны научить ребенка, чтобы он знал, где конкретно его вещи, чтобы он сам помыл ручки, умылся, горшочек взял и знал, где его горшочек стоит*". Це також стає важливим компонентом і напрямком виховного процесу.

1.8. Розвиток приватної дошкільної освіти в Україні та її перспективи

При оцінці державної і приватної форм дошкільної освіти, виявились певні стереотипи щодо сприйняття відмінностей організації та форми освітнього процесу.

Так, вихователі державних дошкільних навчальних закладів вважають, що **перевагою приватних дитячих садків є менша кількість дітей у групах**, що дозволяє більш ефективно і плідно працювати вихователю, широко застосовуючи ігрові методики: "*у них не насыщенные группы, и вся работа идет на порядок выше*". У той же час, вихователі приватних садочків відмічають кількісну перевантаженість дитячих груп, що перевищує норми для ефективних ігрових занять.

На думку вихователів комунальних дошкільних навчальних закладів **приватні дитячі садочки мають краще матеріально-технічне забезпечення**: "*В каждой группе, где родители считают, что они нужны, присутствуют компьютеры*". У той же час, самі вихователі вважають, що використання відео, комп'ютерної техніки у виховному і навчальному процесі має бути мінімальним.

Висловлюється також думка, що **вихователі комунальних дошкільних навчальних закладів краще забезпечують змістовний компонент виховання, ніж у приватних садках**. Однак, ця думка також не відповідає дійсності, оскільки приватні садочки так само як і комунальні мають дотримуватись показників, яких вимагає базова програма. І контроль за її виконанням є не менш суворим, ніж по відношенню до державних установ. Так, за свідченням експерта, у львівському приватному дитячому садочку за результатами моніторингу рівень засвоюваності дітьми програмових знань становить 87%, що не є гіршим за показники комунальних закладів.

Представники приватних дошкільних навчальних закладів добре розуміють ті труднощі і бар'єри на шляху організації роботи приватних закладів: "*открыть частный детский садик очень тяжело в наших реалиях*".

Однак, перспективи і необхідність існування таких закладів не відкидається ні представниками державних, ні представниками приватних організацій, оскільки, на думку респондентів, існування дошкільних навчальних закладів різних форм власності лише сприятиме підвищенню якості навчання, створенню конкурентного середовища, а також можливостям вибору з боку батьків найбільш адекватних форм навчання і виховання дітей: "*у нас достаточно много платежеспособного населения, которые бы отдавали своих детей в частные детские садики, если бы их было больше. И опять же была бы большая конкурентная база – и цены могли бы быть более доступные для большего числа людей*".

ВИСНОВКИ

1. Глибинні інтерв'ю із вихователями та методистами дошкільних навчальних закладів доповнюючи змістовний теоретичний аналіз програм виховання, здійснений розробниками методичного інструментарію, розкривають основні тенденції, проблеми та бар'єри на шляху практичної реалізації програм підготовки дошколят, створюючи цілісну картину існуючих в Україні виховних освітніх практик та стратегій навчально-педагогічного процесу, що є основою функціонування вітчизняної системи дошкільної освіти.

2. Базова освітня програма "Я у світі" використовується вихователями дошкільних навчальних закладів як основна незалежно від форми власності та регіональної приналежності закладів.
3. Беззаперечно позитивними сторонами програми "Я у світі", на думку респондентів є: її орієнтованість на дитину (дитиноцентричність), ґрунтовна методична проробка стратегії виховного процесу, ігрова форма подання матеріалу, наявність інваріантної та варіативної складової, які дозволяють вихователю не лише слідувати сформованій програмі, але й самостійно моделювати виховний і навчальний процес, розуміти перспективи виховної діяльності. Суттєвим недоліком є орієнтованість програми на вихователів, що мають значний педагогічний досвід і активно включені в процес пошуку адекватних навчально-виховних методик.
4. Основним бар'єром на шляху якісного впровадження програми "Я у світі" у виховну практику стає проблема переповненості дитячих груп, що притаманна як державним, так і приватним дитячим садочкам. Ігрова форма, що лежить в основі практики реалізації програми, може бути успішно реалізована лише у невеличких дитячих колективах.
5. Потреба та необхідність адаптації дітей старшого дошкільного віку до вимог школи викликає у вихователів необхідність доповнювати програму "Я у світі" розробками із інших програм: "Впевнений старт" та "Українське дошкілля".
6. Основними способами впровадження програм у практику виховання дитячих садків стали спеціальні заняття із вихователем-методистом та самостійне ознайомлення із матеріалом. Слабким виявився презентативно-комунікативний компонент стратегії інформування, впровадження програми у регіональному вимірі та апробація останніх програм.
7. Додатково, за бажанням батьків, у дошкільних навчальних закладах надаються послуги із творчого розвитку дитини. При цьому у державних закладах додаткові послуги оплачуються батьками окремо, у приватних – входять у загальну вартість відвідування садку.
8. Найбільш поширеними напрямками додаткових послуг у межах виховного процесу дошкільних навчальних закладів є хореографія, гра на музичних інструментах, малювання та додаткові спортивні заняття (у тому числі і плавання). Меншою мірою поширеними напрямками додаткових занять є етикет і комп'ютерні навички, до останніх більшість вихователів ставиться із скепсисом, не вважаючи, що цей напрям виховання є обов'язковим і необхідним.
9. Ставлення до активного впровадження комп'ютерних технологій у навчально-виховний процес дошкільної освіти з боку респондентів достатньо обережне, прослідковується тенденція збереження існуючих педагогічних традицій та методик класичного виховання дошколят.
10. Вимога обов'язкової дошкільної освіти, проголошена у новому законі, на думку респондентів, обґрунтована не лише тим, що дошкільна освіта є важливим етапом соціалізації, виховання та підготовки дітей до школи, але й елементарною фізіологічною адаптацією дитини до умов існування у колективі однолітків.
11. У дошкільних навчальних закладах організована робота із батьками, що позначається на загальному рівні задоволеності батьків виховним процесом. Однак, на думку вихователів, самі батьки мало залучені до процесу виховання дітей, поводять себе пасивно, без зацікавлення у змістовному наповненні виховної роботи. Головними критеріями оцінки якості дошкільних закладів в точки зору батьків є догляд за дитиною, її годування та підготовка до школи.
12. Респонденти демонструють скептичне ставлення до закордонних методик виховання, віддаючи перевагу вітчизняним традиціям та власному досвіду роботи, у той же час практикуючи запозичення із популярних новітніх методик у власних виховних практиках та організації роботи із дітьми.
13. Основним стереотипом щодо розвитку приватної дошкільної освіти в Україні стало уявлення представників державних закладів про те, що приватна освіта менш послідовна у реалізації принципів базового компоненту. У той же час, це не відповідає дійсності, оскільки приватні садочки так само як і комунальні, мають дотримуватись показників, яких вимагає базова програма, що постійно перевіряється відповідними органами.

2. ВИВЧЕННЯ ДУМКИ ДИРЕКТОРІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І БАТЬКІВ ДОШКІЛЬНЯТ

2.1.Сприйняття дошкільної освіти

Сприйняття дошкільної освіти і людей, які мають до цього відношення, є здебільшого позитивно-критичним. Асоціації, які озвучували учасники фокус-груп, як директори дошкільних закладів, так і батьки, були як теплими і людяними, так і гостро-негативними.

Сприйняття дошкільної освіти загалом співпадає у батьків та у працівників дошкільних закладів.

Дошкільна освіти сприймається як:

- Така, що має потенціал, але наразі є занедбаною :*«Хорошее. Желает лучшего», «Желающий пересмотра»*, *«Прогрессивное»*,*«Растущее»*,*«Начинает развиваться»*

- Така, що вимагає вкладення коштів у розвиток :*«Катастрофа»*,*«Мне кажется, кризис вообще», «Очень все запущено»*

- Галуззю з занадто низьким рівнем оплати праці:*«Мала зарплата»*

- Недоступною :*«И мало садиков сейчас очень»*

Додатково, для батьків, **галузь дошкільної освіти** є:

- Корумпованою та забюрократизованою: *«Мне еще пришло слово «слегка коррумпированное». В садик без денег не берут (…) Коррупция 100% есть. Но это «хорошая» коррупция. (…) Ну, например, мы сдавали деньги, но они реально пошли на нужное дело», «Государство по-скотски относится. Приходишь, надо просить чуть ли не на коленях.»*

- Інколи – місцем, з яким батьки бажали б не стикатися, якби мали змогу: *«Ну, если бы у меня была возможность не отдавать ребенка в садик, я не отдавал бы. У меня неплохой садик, замечательная воспитательница, но если бы была возможность, я бы не стала…»*

Вихователі бачаться турботливими, люблячими дітей, альтруїстами (*«Работает не за зарплату, а по зову сердца, как правило» «Умеющая найти подход к детям»).* Ті, хто багато років працює у дошкільному закладі сприймаються як самовіддані професіонали. *«Героическая женщина»*. Найчастіше лунала характеристика «друга мама».

Сприйняття образу керівників дитсадків відрізняється залежно від групи респондентів:

- Для директорів це компетентні професіонали, що мають постійно вирішувати господарчі проблеми, не маючи достатнього фінансування та підтримки з боку держави (*«В пергу чергу завгосп, в другу – господиня»).*

- Директори вважають керівників дитсадків альтруїстами, що віддають більше, ніж отримують і працюють самовіддано:*«Только фанаты, потому что за эти деньги, за эту оплату труда…»*, *«Несоизмеримо то, что ты отдаешь, и что получаешь. Нельзя поставить на чаши весов»*

- Для батьків це одночасно і професіонал, що викликає повагу, проте і щось подібне до хабарника або перпони на шляху до дитсадка (*«У нас очень она бизнес-леди такая и в возрасте, я не знаю, как это все сопоставить. Строгость»*, *«Надо нести туда что-то»).*

- Самі директори підкреслюють непідкупність керівників дошкільних навчальних закладів: *«Але случаи есть, где тих завідуючих підставляють, розумієте?»*

Мама дошкільника постає як турботлива, загалом позитивна людина, яка цікавиться життям дитини (*«Любящая, внимательная»*, *«Требовательная»).*

Директори іноді підкреслюють занадто високий рівень стурбованості матерів дошкільнят (*«Как квочка переживает, трясется»*, *«Да, переживают они, надо сказать, хорошо»).*

Тато дошкільника – особа, що стоїть дещо осторонь повсякденного життя дитини, мало цікавиться справами дитсадка, оскільки зайнятий роботою (*«Папы, в основном, отдыхают от садика. Папа у нас редко ходит»*, *«Мало интересующийся, скажем так. Как-то всё больше на матери»*, *«Периодически забирающий ребенка из садика. (…) Потому что всё-таки чаще мама почему-то»).*

Проте респонденти підкреслюють, що залученість чоловіків до життя дошкільнят та дитсадків значно зросла в останні роки (*«І чесно скажу, що колись дуже рідко тати приводили і забирали дітей. Зараз це частіше»).*

Комунальні дитсадки сприймаються одночасно позитивно і негативно залежно від особистого досвіду.

Позитивні сторони (як з точки зору батьків, так і директорів):

- Кваліфікований персонал: *«Фахівці самовіддані – вони вже тут довго працюють, і працюють за покликанням, вони вже мають досвід інший. Вони вже в цій галузі виросли – мабуть, що так»*

- Досвід виховання дітей
- Державна програма навчання

Негативні сторони:

- Погана матеріальна база: *«Я думаю, що якщо би в державних садках зробити нормальні умови і зробити меншу кількість дітей в групі, то вони би нічим не програвали приватним садкам»*

- Переповненість груп – недолік з точки зору санітарних норм та безпеки, також – недостатність вихователів для нагляду за всіма дітьми: *«Нарушение норм медицинских. Ну, по количеству детей в этих, в группах»*
- Інколи – ставлення керівництва дитсадку до батьків (небажання прислухатися до їх думки, неповага, грубість)
- Недостатній рівень безпеки (відсутність охорони, домофонів): *«Кстати, мы ее не затронули, когда говорили о том, что можно еще добавить к садику. В наш, например, садик я как-то заходил вечером, что-то мне надо было, найти кого-то. Я зашел, ходил там, бродил, бродил по нему, куда угодно ходил – никого нету, что угодно можно, хоть подпалить, хоть сорвать что-то…»*.

2.2. Оцінка дошкільної освіти

2.2.1 Доступність

Доступність дошкільної освіти – одна з основних проблем. Причина: недостатня кількість дитсадків. «Нормальною» практикою є запис дитини до дитсадка заздалегідь – за рік, за 2-3 роки, одразу після народження або навіть під час вагітності матері.

«Я, допустим, не могу сказать за себя, но я знаю, что у нас есть одна мамочка в группе, у нее, получается, старший сын в нашей группе, а она буквально два года к тому ребенка, она с рождения, она только его родила, она его записала в группу уже».

«Сейчас садиков очень мало. У нас, например, в районе, в микрорайоне, в котором я живу, на Печерске, у нас проблема. У нас даже в частный устроиться тяжело, потому что очень много детей. Получается, должно быть до 15, у них уже 20 человек. В средней группе, там тоже больше уже детей. В ясельках тоже. И все хотят хоть куда-то устроиться. Потому что в государственный даже за год не берут»

Для зарахування дитини до дитсадка від батьків вимагають значного грошового внеску. У випадку відмови ймовірно буде відмовлено у зарахуванні дитини. Внески бувають офіційними або неофіційними, зазвичай на рівні 1000-2000 грн. одноразово, не рахуючи подальших зборів на різноманітні потреби дитсадка.

Більшість батьків сприймають цей внесок як необхідний для потреб дитини /дитсадка, оскільки знають про недостатнє фінансування з боку держави (*«Это не взятка, но это: "Чем Вы можете помочь садику?" (…)"Ничем", - "Тогда извините, у нас нет мест. Когда вы чем-то поможете, мы вас возьмем"»*

Проте одночасно внесок сприймається батьками як хабар, тоді як працівники дошкільних закладів під час обговорення підкреслювали, що внески потрібні виключно для закладу і в жодному разі не використовуються директором для власних потреб (*«Я думаю, що ніяка завідуюча на це не піде, щоби брати гроші і устроювати дитину»).*

Інший можливий шлях для зарахування дитини до державного дитсадка – за знайомством, через родичів або колег. У такому випадку можна обминути попередній запис (проте не благодійний внесок): *«У меня не было денег, потому что я, вообще, к этому вопросу очень серьезно подошла, я воспользовалась статусом коллеги, всё-таки, педагог. Я находила обходной путь.» , «А они сами спрашивают, кем вы работаете. По-моему, это их первый вопрос»).*

Проблема з нестачею місць посилюється починаючи з трирічного віку, оскільки саме тоді більшість батьків намагаються віддати дітей до навчального закладу (*«Старшие группы больше наполнены, потому что до трех еще многие не идут просто в сад. Еще декрет же продолжается, в принципе»).*

Групи у державних дитсадках переповнені, що є порушення санітарних норм. Батьки дуже рідко виявляють зв'язок між переповненістю груп та здоров'ям дітей, намагаються влаштувати дитину до дитсадка будь-якою ціною, а небажання приймайти її сприймають як вимагання хабара . Представники адміністрації садочків скаржаться: *«Батьки не хочуть того розуміти, що це небезпечно. Бо я батькам пояснюю – розумієте, що ця площа, яка є, вона за якимись все таки санітарними нормами розрахована. (…)А батьки того не розуміють. Їм головне – запхати дитину в садок. Як далі буде, що буде тій дитині.. В мене внук ходив в групу, де 30 дітей завжди було. Він казав – бабця, мене так голова сьогодні болить, наш діти так голосно говорили, навіть просто кожен сказав би слово – це вже було забагато».*

Для вирішення проблеми нестачі державних дитсадків найбільш очевидним і батькам, і працівникам державних дитсадків видається шлях повернення переорієнтованих радянських дитсадкових будівель, їх ремонт та відновлення: *«Ну почнем з того, що повиганяли всі тих лишніх, хто там займає приміщення в дитячих садках»*, *«Конечно, лучше реанимировать. Здания стоят, просто они используются другими людьми (…) Они же уже готовые построены, типовые, все необходимые службы там есть: кухня, залы вот эти вот и всё остальное».*

Працівники приватних дитсадків вважають будівництво нових дитсадків не найкращиим шляхом, оскільки народжуваність може впасти, що спричинить простоювання площ: *«Да, это простои будут».*

Проте, на їх думку, перспективним є шлях, коли державні кошти, які виділяються на дітей у державних дитсадках, також виділяються і на тих дітей, які відвідують приватні дошкільні установи. Оскільки батьки і тих, і тих дітей є рівноправними платниками податків, то такий розподіл державних коштів був би справедливим, одночасно підвищив би рентабельність приватних дитсадків та дав би змогу знизити платню, яку вносять батьки: *«вот, смотрите, частную структуру государство наше не финансирует дальше. Я за годы работы миллионы денег дала государству в виде налогов. Я, мне не дали ни единой копейки, ни единой копейки. Так почему законодательно, я не говорю конкретно о*

себе, я говорю вообще о системе, почему законодательно не разрешить просто взять всё то, что делается в любой нормальной стране, даже самой, самой, самой, самой и перенести просто сюда, законодательно дать возможность людям работать. И тогда разгрузится это количество, просто (...) если бы эти деньги пошли, вы смотрите, родители все те, которые водят детей в детский сад и школу, они же подлежат двойному налогообложению. Один раз с них забрали налог с заработной платы, 18 процентов, и это пошло на часть, на образование. А второй раз, они заплатили в частный детский сад (…) те деньги, которые за государственным ребёнком, они идут, пусть они пойдут и за этим ребёнком».

2.2.2. Фінансування

Батьки і директори основні проблеми довкілля пов'язують із недостатнім фінансуванням: *«Держава все-таки має підтримувати, має фінансувати ту саму освіту, дитячу, і ті садки, і ту школу мусить якось.. Не тільки батьки мають фонди ті робити, щоби то всьо.. Куплятися то всьо. Якісь мають бути – п'ятдесят на п'ятдесят. Ну хоча би сорок процентів. Щоб держава на то давала»*

«Ви розумієте, то може і називається державний садочок, але більшу половину - то все-таки батьки оплачують».

Батьки з розумінням ставляться до проблеми фінансування і загалом готові до внесків для розвитку дитячих садочків, проте бажаним є забезпечення прозорості звітування щодо розподілу коштів: *«Прозрачный учет средств вот этих, которые сдаешь. Ты сдал за год сколько-то денег – чтобы ты знал, на что ты сдал, прозрачный тебе дали отчет, ты можешь пойти посмотреть, что сделали за год – вот сделали группу такую, купили то-сё».*

2.2.3. Задоволеність послугами

Загалом батьки задоволені якістю державної дошкільної освіти і якістю роботи вихователів. Найбільш негативно на оцінку рівня задоволення впливає стан матеріальної бази.

«В освіті, в принципі, мене задовольняє. Мене не задовільняє загальний стан садочка. І всьо інше навколо нього. От ми, наприклад, як ідем, в мене мала постійно зашпортується, бо по тій дорозі, по якій ми ідем, там асфальт такими кучугурами, що можна забитися, перепрошую»

«У меня полностью позитивное, полностью. Может быть, нам просто повезло с садиком, с воспитателем. Да, дети болеют, но они всегда болеют»

«Ну, потому что всё морально устаревшее. Может быть, даже им и можно пользоваться, сидеть за теми же столами или теми же стульями, но просто есть такое понятие «морально устаревшее»»

Очікування

Очікування батьків, за словами директорів дошкільних закладів, залежать від віку дитини.

- Для молодших – формування самостійності

«Маючи змогу спілкуватися з батьками, я вам хочу сказати – коли приводять дітей з двох років, у них – дуже розумно, рахую, що вони відносяться до цього, є таке питання – навчити дитину самостійності, тому що вдома не получається. Це таке перше їхнє бажання і прохання. Друге - привчити до культури якоїсь поведінки, тому що криза трьох років – ми повинні з нею справитися. Це коли з двох років. З трьох років зразу же питають – які у вас є гуртки? Які допоміжні? Чим ви ще займаєтесь? Чи у вас є».

«Научили всему, чему они его дома не научили. Одеваться, раздеваться, кушать, потом уже читать».

- Для більш старших – навчання літер, цифр : *«Коли приводять дітей в садочок перед школою, з п'яти років – перше питання – чи ви вчите читати і писати?»*

- Для більш старших, які до цього не відвідували дитсадок – соціалізація та привчання до дисципліни

«В младшей группе, в маленьких группах родители хотят, чтобы ребёнок не болел, это самое главное, чтобы ребёнок был здоров и ходил в детский сад, чтобы привык»

Самі батьки досить часто не покладають на дитячий садок освітню функцію. Їх основне очікування (особливо у чоловіків): привчити дитину до перебування у колективі та до дисципліни, а також надійний нагляд за дитиною.

«Просто роздумуючи над словами вихователь і вчителя, в садочку вихователь, в школі вчитель. Вихователь має виховувати, а вчитися, те, що ви говорите, про цифри, букви, це вже школа»

«Да, самостоятельно покушать, убрать за собой вещи, дисциплина, то есть там режим какой-то должен быть»

«Ну, мы часто и не болеем, но там за ними просто присматривают, то есть минимальный уровень. То есть ребенок пришел, и за ним присмотрели»

«А цифры и буквы можно и дома изучить, это не самое главное (…). Я от садика требую только одно – чтобы она в коллективе с детьми могла подойти попросить, поговорить, поиграться. Опять же когда воспитатель говорит «да» или «нет», чтобы она слушалась. Послушание, какие-то такие вещи, а буквы и цифры мы выучим и сами»…

Програмою виховання та навчання у дитсадку батьки часто навіть не цікавляться, не вважають її важливим елементом: *«А смысл ей интересоваться, если я никак на это не могу повлиять? Я, что, поменяю эту программу? Даже, если я буду знать, никак не повлияет, понимаете? Я могу, что? Выбрать, допустим, я хочу».*

Крім того, дитсадок сприймається батьками як буферна зона перед школою, як етап для адаптації в плані здоров'я: *«І навіть якщо кажуть – ой, пішов в садок, хворіє там. А хто не ходить в садок, починає хворіти в школі. І перших двох років – мені навіть лікарі от говорили – перших двох років школи нема замість садка».*

Матеріальна база

За 5-бальною шкалою респонденти (і батьки, і директори) оцінюють матеріальну базу дитсадків на 3-4: є все необхідне, але багато речей є у поганому стані або є застарілими. Насамперед це стосується дитячих майданчиків, іграшок, меблів – тобто речей не першої потреби, які тому оновлюються у останню чергу.

«Ну, три можно поставить. Что уменьшает эту оценку? Опять же вот эти на улице различные горки, грибочки – вот это всё уменьшает, потому что оно в самом ужасном состоянии. По крайней мере у нас. Причем, например, за забором детского сада вот эти сейчас современные город ставит всякие площадки, а в детском саду почему-то считают, что они не могут ее бесплатно поставить. Не знаю, почему»

«Я тоже продолжу этот ряд, то есть три. Почему – потому что не только в общем-то и дворы, и участки, но еще и сантехника, и всё остальное, что находится внутри – это тоже в общем-то требует ремонта... Хотя родители опять-таки тоже много делают: и пластиковые окна, и столы, и кровати двухъярусные новые»

Матеріальна підтримка київских дитсадків з боку держави дещо краща за рівень фінансування дитсадків у інших містах України :*«У нас туалетні кімнати поставили, і вікна. (…) Не все. Во-первых, частину, не так, что они пришли и все зробили. Так сума выделяется коштів, і вікна ставили».*
«Потолок поменяли в садах, которые более 40 лет. В этом году подхватили сады, которым по 30 лет. Сделали кому две группы, кому три. Понятно, что не всегда, понемножку сделали каждому»

У столиці дитсадки отримують фінансування на капітальний ремонт, у провінції – лише мінімум на повсякденні потреби (харчування, комунальні послуги) : *«Ну, у нас устарели очень уже игровые зоны, то есть они требуют уже полной реконструкции, укрупненной мебели, допустим, какие-то стеллажи пусть это будут. Ну, то есть вот это вот. И у нас очень плохие столы и стулья».*

Повністю відсутнє фінансування з боку держави на іграшки, методичні матеріали, санітарні засоби тощо: *«Раніше методист ходила виписувати іграшки, були спеціалізіровані магазини, от, привозились ці іграшки і розподілялись по групам. А зараз такого немає».*

«Ну вот подготовка детей к школе – не хватает вот этих различных методичек, развивающих тетрадей. Ну, всё это есть, но всё за счет родителей. Честно говоря, иногда бывает прямо стыдно – и то, и то им приходится покупать».

Все, що не фінансується державою – фінансується батьками: *«Материальная база вообще детских учреждений, мне так кажется – она сейчас достаточно скудная и держится только на родительских взносах, на энтузиазме родителей. Родители стали всё-таки к нам более с пониманием относиться, к этой проблеме…»*

«В нас висить список - там прізвища батьків, і ми кожного місяця по двадцять гривень скидаємся, і вони купують туалетний папір, потім миючі засоби, порошок, мило, ну я не знаю – рідке таке звичайне – ну все, все повністю».

Методичні матеріали іноді закуповуються працівниками закладу за власні кошти.

У випадку матеріальної можливості покращення матеріальної бази дитсадка більшість респондентів перш за все покращили б ігровий/спортивний майданчик, а також побудували б дитячий басейн.
«Басейн и сауну. (…) Спортивне оборудовання купила б, щоб дітям було де поводитися».

Харчування

У кожному дитячому садочку працює медсестра, яка контролює меню, рахує калорії та перевіряє якість продуктів: *«Естественно, это согласовывается, но, в основном, она, потому что она калории считает, как положено, у неё есть специальная разработка»*, *«Ну, есть же інструкція по харчування, так що ми всі нею користуємося»*,*«В нас беруть контрольні заміри і перевіряють їх. Ну принаймні у нас це так відбувається».*

У деяких дитсадках батькам дозволяють коштувати їжу для їх дітей та ознайомлюватись з кухнею.
У більшості для батьків доступне лише меню для ознайомлення:*«Это я в государственном так приперлась в столовую, в первый же день зашла. И меня выгнали. Чего вы сюда? Туда нельзя заходить, с столовую. Я видела, вот когда они кушают, я видела вот в государственном садике»*

«потом у нас еще, например, можно прийти в столовую на завтрак, и тебе дадут попробовать. Ну, естественно, в разумных пределах, то есть кормить не будут».

«Я просто знаю, потому что меню висит на дверях».

«Я бы хотела, чтобы я могла специально подойти и попробовать пищу, я, допустим, не задавалась вопросом, но в государственных, тоже мне кто-то говорил, что тебя выгонят и вообще даже по территории ходить не можешь. Почему? Потому что когда я ходила в первый раз, меня по блату же водили, показывали, где шкафчики, туалеты, кухня и так далее. Это было быстро и тихо».

Проте більшість батьків така ситуація влаштовує завдяки високому рівню впевненості у безпечності харчування у дитсадку та завдяки тому, що їх дитина є задоволеню и згодна їсти те, що дають у дитсадку. Також загальним є високий рівень впевненості у регулярних перевірках санепідемстанції, яка є основним контролюючим органом для дитсадків (*«Если будет в садике, не дай Боже, рвота, кто-то один вырвет, или у нег будет какой-то, там, расстройство желудка, то сражу же вызывают, приезжает сразу санэпидемстанция, и решает проблему»).*

Батьків влаштовує можливість заздалегідь обрати схему харчування в залежності від здоров'я дитини (наявність алергії тощо).
«Ну от в мене, наприклад, моя дитина – вона, в принципі, молочного не їсть. В нас можна домовлятися – якщо допустим там дитина чогось не їсть, наприклад там кашу на молоці вона не їсть, то їй там на воді можуть конкретно зварити. (…)Так, так. Там коли от при вступленні в садок ти заповнюєш анкету, на шо в дитини алергія, що вона їсть, шо вона не їсть, і в принципі там можна якось то питання».

Загалом якість харчування та вибір продуктів здаються директорам та батькам задовільними:
«Нет, а у нас с этим нормально. У нас такого не бывает, чтобы был хлеб, допустим, и чай. У нас питание как-то вот сбалансированное. Ну да, может быть, фруктов нет, но мясо есть, рыба есть»

У провінційних дитсадках іноді підкреслюють недостатність порцій (директори, не батьки).
«Ну, стандартное меню, как правило. Но если раньше, как вы говорите, лет пять назад полдник можно было назвать полдником, то сейчас у нас зачастую это просто хлеб, даже не булочка. Хлеб и чай». Проте збільшити їх немає вимоги, як і розширити меню, оскільки пріорітетом для директорів є виділений на харчування бюджет (*«В гроші вкладаємся, але в норми, які от повинна, наприклад, дитина отримати протягом місяця м`яса, сира, молока і так далі - в ті норми не вкладаємся. Якщо вкладаємся в норми, тоді..»; «Для нас важливо вкладатися в кошти. (…) Бо більше грошей не дасть держава, і батьки не дадуть. Тому вкладаємся в кошти»).*

Використання комп'ютерів

Директори дошкільних закладів вважають наявність комп'ютерів необхідним для навчального процесу дітей та підготовки їх до школи: *«Хотя бы в той группе, которую готовишь к школе, было бы очень неплохо».*

«В нас в сучасний час, коли в кожному домі є комп`ютер, і коли діти вибачте вихователі не вміють користуватися, а дитина ним користується. То я рахую, що це треба йти все-таки в ногу з прогресом»

Проте більш позитивно до цього ставляться директори/працівники приватних дитсадків – і намагаються максимально використовувати їх: *«Використовуєм комп'ютери. В нас є методика - спеціальний портал навчальний, де методика тісно пов`язується з матеріалами, з заняттями, з піснями, танцями, з розмальовками. Тобто дійсно це дійсно дуже гарно зробили, і воно співзвучно з навчальним процесом».*

«А я скажу, мы это много лет практикуем, у нас пятилетние дети обязательно проходят компьютерный класс, уже в пять лет дети занимаются, они специально работают, это развивающие программы, это программы по иностранному языку, поэтому польза бесспорная, её даже трудно оценить...».

При цьому підкреслюють, що це має бути контрольоване використання протягом 15-20 хвилин.
«А что, дома они разве не пользуются, не занимаются? Понимаете, просто единственное, что дома могут не заметить, сколько ребёнок сидит, здесь определённое время, им достаточно, чтобы не было нагрузки ни на глаза, чтобы он не уставал (…)И ребёнок будет заинтересован именно увидеть, именно самое основное он будет хватать. А если сидеть, просто распыляться, вы знаете, можно, и самому можно сидеть по два часа».

«Батьки, можливо, необізнані, в чому полягає – це не означає, що 35 хвилин – 30 чи 20 хвилин дитина спостерігає на діапроекторі як зайчик стрибає. Це як закріплення. Це може бути буквально пару хвилин, а безпосередньо опис відбувається»

Батьки категорично проти наявності комп'ютерів у дитсадках: *«В системе дошкольного воспитания компьютеры не нужны. (…) Считать можно с палочками опять же, с табличками и так далее».*

«Ну ми робили опитування. Більшість батьків була проти, і тому ми цього не запроваджуємо»
«Рекомендуется 15 минут максимум. (…) Не больше, да. А еще лучше вообще не заниматься»

Поява комп'ютерів, проте – повністю заслуга батьків та вихователів, які віддають наа користування непотрібні або купують нові: *«Хотя тоже есть в детском саду компьютеры, конечно, есть за счёт чего, я, вот, просто лично знаю Марину Васильевну, то есть, она купила новый, принесла в садик старый. Все пользуются, понимаете, вот, такая ситуация. Родители купили кто-то новый, предложили, хотите, мы вам отдадим, подарим. Конечно, хотим, несите. Вот, в таком».*

Кадри

У дитячих садках інсує серйозна кадрова проблема. У першу чергу вона пов'язана з недостатністю вихователів: *«Наших воспитателей на несколько дней в месяц отправляют за свой счет. Вот приводишь ребенка, а там только одна нянечка или одна воспитательница»*, *«Вообще воспитателей не хватает, насколько я знаю».*

Причини:

- Низька зарплатня, відсутність компенсацій та доплат за додаткову роботу: *«Те, кто работает в образовании уже столько лет – они уже такие альтруисты, понимаете. Уже о себе не думаем».*

«Больничный платится за счет денег фонда соцстраха, и поэтому экономится фонд заработной платы».

«Но мы должны замену оплачивать, а замена оплачивается не всегда. То есть пойди, пожалуйста, замени, на две группы поработай, но так просто, ни за что, бесплатно».

- Значна кількість документальної роботи

«Я не знаю, як в інших дошкільних закладах, але в дуже багатьох дошкільних закладах як керівники, так їх заступники мають багато документальної роботи – як господарської, так і цей – і тому я говорю особисто про наш дошкільний заклад – в нас бракує ще посади діловода, бо багато уваги ще документальній роботі».

- Вимога до вихователів щодо наявності вищої освіти

«Ну, раньше еще были из педучилища, но сейчас же требование, что должно быть высшее образование у воспитателя».

- Низька престижність професії

«Но почему-то такой вот образ мужчины-воспитателя – это какого-то тюфяка»

Молоді вихователі дуже рідко приходять на роботу до дитсадків. Більшість з них не затримується на цій роботі за-за значного морального навантаження та вищезгаданих причин: *«А вообще, конечно, молодёжь не очень охотно идёт. Это действительно такая работа, которую, вот, необходимо любить и действительно отдаваться, ведь программа нелёгкая и все вот эти, вот, описания, которые пишут и готовятся каждый день, то есть, это и материалы, которые приходится готовить. А не любая молодёжь готова сидеть усидчиво и готовиться, это действительно надо призвание, талант иметь к этому, тогда ты будешь отдаваться этому и с любовью это делать».*

Щодо молодих кадрів в дошкільних закладах слід підкреслити наявність двох проблем, які відзначають і директори ДНЗ, і батьки:

- відсутність практичного досвіду у випускників вузів, які мають в основному теоретичну підготовку, але мало практики :*«На такому рівні, мені здається, все-таки потрібно. Тому що наші студенти мало отримують практики пі час навчання. Більше в теорії. Вони в теорії дуже обізнані, дуже насичені (…) а практики вони не мають. І приходять люди – ніби знають, а разом з тим..»*

«Бывает, некоторых элементарных вещей не знают. А вот те, которые после академии приходят – очень у них четко всё разграничено, очень подготовленные…»

- недовіра з боку батьків, які вважають неможливим, щоб молода жінка була здатна ефективно працювати з маленькими дітьми: *«Работают воспитатели без образования даже, вот, в государственном садике. 19 лет девочка, в этом садике, в который мы хотели пойти, она сама малолетка, у нее детей своих нет, как она может воспитывать чужих, если она не понимает?»*

«для меня возраст - это показатель. Потому что мне нужен стаж, мне нужна, чтобы эта женщина была средних лет».

Директори вказують на поодникові випадки, коли молоді вихователькі приходять на постійну роботу до дитсадків: під час навчальної практики або ж разом з власною дитиною: *«Есть те, которые приходят на практику. Некоторые остаются, если понравилось».*

Під час вибору дитсадка для батьків велике значення має вихователь. Дуже часто батьки приходять не до певного дитсадка, а до рекомендованого їм вихователя – або ж розпитуть и і обирають на місці.
«То есть, какое-то занятие бесплатно, а насчет воспитателей да, они заранее знают, уже им говорят»
«Спрашивают кто добрый, кто требовательны…й»
«Большинство людей хотят конкретно. (…) Мы хотим к тому воспитателю, нам сказали, у нас соседи, они к вам когда-то ходили».

Варто зазначити, що і директори, і батьки підкреслюють, що характер роботи вихователя у дитячому садку такий, що на постійну роботу лишаються тільки ті, хто готовий до цієї роботи і є професіоналом. Фактично саме за рахунок відсіву «випадкових» людей і виникає нестача персоналу : «*А я считаю, что, в принципе, если человек остается работать в детском садике, то у него будет уровень достаточный, потому что случайные люди в таких учреждениях, как правило, не задерживаются»; «Я тоже хотела сказать, что случайных людей в детских садах, как правило, не бывает. Если они появляются, то быстро уходят».*

Щодо спеціалістів, яких їм не вистачає, найчастіше і батьки, и директори підкреслювали потребу у логопеді: *«І батьки всі приходять, коли записують дитину – а у вас логопед в садочку є? А логопед – нема логопеда. Добре би було, якби логопед – ну хай би два рази в тиждень до мене приходив. І займався з тими дітьми. Тому що водити таких маленьких дітей немає можливості. Тому ця ставка логопеда – я думаю, що вона дуже потрібна».*

Також значною є потреба у спеціалістів з факультативних дисциплін: фізкультури, малювання, музичного виховання: *«Очень хотелось бы, например, инструктора по физкультуре и преподавателя ИЗО»*; *«Музработник. Но музработник один на садик, поэтому в основном готовят воспитатели все утренники», «Вот у нас нету физкультурника. А я считаю, что это должен быть обязательно»*; *«Нам теж бракує спортивного майданчика. І вчителя, який би займався з дітками. Фізкультурою».*

Трохи меншою, з точки зору і батьків, і директорів, є потреба у англійській мові та танцях:*«Я думаю, что танцы надо ввести не как факультатив, а как обязательное»*, *«Английский не должен быть обязательным»*

З-за того, що на даний час збільшилась кількість дітей з алергічними реакціями, лише однієї медсестри на дитсадок недостатньо. Декілька батьків підкреслювали необхідність більш кваліфікованої допомоги: *«Ну вот я скажу по своему опыту: для меня диет-сестры в детском саду мало. Если бы это был врач-диетолог, это было бы намного лучше, потому что очень много деток с аллергиями пищевыми и так далее. Пусть это было бы там 0,25 ставки, но это был бы специалист с высшим медицинским образованием».*

Також батьки вважаають за потрібне наявність можливості профілактичних оглядів дітей – наприклад, стоматологом, а також консультацій психолога або соціального педагога.
«А я бы хотела с точки зрения медицины, чтобы хотя бы вот как в старые добрые времена в школе было – раз в году бы приезжали все специалисты и осматривали их. Потому что, к сожалению, у нас в большинстве садов сидят, извините, очень старые медицинские сестры….»

Санітарні норми

Існує також проблема санітарних норм та стандартів, які не перегладались вже кілька десятиліть і, можливо, є як мінімум частково застарілими. Цю проблему здебільшого згадували директори дошкільних навчальних закладів :*«Нормативные базы используются еще Советского Союза, какого года, еще 85-го, да или 95-го?* ***(...)*** *вот эти вот все саннормы. (…) Какой год? 85-й год. Это же нонсенс. 2012».*

Особливо на це звертають увагу директори\працівникиприватних дошкільних установ, підкреслюючи, що це є одним із факторів, що спиняє їх розвиток конкуренції на ринку послуг з дошкільної освіти:
«Знаєте, в чому ще ж необхідність реформи – це у тих санітарних нормах і вимогах, які висуваються. Тобто ідеальну чистоту настільки.. Тобто заклад живий, він має бути живим… Змінені санітарні норми облаштування перебування дітей. І напевно все таки стандарти ті настільки ше радянського часу, ну такі певні вимоги, які нам не дають – ну зв'язують руки, знаєте. В дуже багатьох питаннях зв`язують руки».

«Це парадокс - з одного боку є попит на догляд за дітьми. І попит цей дозволяє створювати приватні садки, тому що на них дійсно є попит. Але держава ставить такі перепони своїми нормами, які вже застаріли, які надто складні, зарегульовані. В тій самій Польщі чи Німеччині – там все набагато простіше. Там нема таких якихось дурних норм – якийсь м`ясний, рибний цех. Там нема цього – там менші площі. От ви кажете – недофінансування. Тому що ми ненормально керуєм. В нас якісь мега ті радянські комплекси, які треба обвалювати, армія персоналу – армія тих обл, рай, всіх "вно", їх всіх треба годувати».

2.3. Реформування дошкільної освіти

Обізнаність

Рівень обізнаності щодо змін у дошкільній освіті серед батьків невисокий: більшість чули про те, що проводяться певні зміни, але уявлення про те, які, нечітке. *«Ну я чула про те, що десь два роки тому щось змінилося в освіті. Що там програму поміняли, вона стала набагато складнішою. Ну і в ясельній групі вони якось ускладнили програму для дітей»*, *«Еще не читали».*

Ставлення до обов'язкової дошкільної освіти

Директори є більш лояльними до ідеї обов'язкової дошкільної освіти, ніж батьки:*«двигаемся вперед, мы не стоим на месте. Естественно, реформа нужна. Но, чтобы это было, действительно, реально лояльно»*, *«Это социальная адаптация ребенка».*

Батьки є менш лояльними. Вони не сприймать дитсадок як освітній заклад і сприймають його скоріше як місце безпечного перебування дитини у випадку, якщо ніхто з родичів не може її доглянути вдома.
«*Вы имеете в виду, что обязательно должны посещать садик? Да, это негативно»*

Хоча вони і розуміють необхідність соціальної адаптації дитини перед школою, яку забезпечує дитсадок, проте не сприймають це як 100% причину для обов'язкового відвідування закладу.

«Я це чула, і так само казали, що як в перший клас дитина йде, і дитина, яка не ходила в садочок – вона ніби не має дошкільної освіти. Я про це так само чула. От якраз хотіла запитатись. Чи хтось чув. Мені здається, що це дурня якась».

«Да, плюс здесь есть, но есть люди, которым не надо, например, а их обязывают».

«Но адаптация ребенка должна быть. Этот этап перед школой должен быть всё равно»; *«Он может знать все буквы и уметь читать, но находиться с другими сверстниками и налаживать контакт – этому он может научиться только в садике».*

Перетворення дитсадків на обов'язкоку частину освіти сприймається батьками як перевантаження дитини тим, що їй не потрібно: *«На розвиток дитини задати пару питань, вот. Але так, щоб дитина писала тестування для вступу в перший клас – це не є нормально. (…)Просто це перевантаження дитячої психіки, вже і так навантаженої».*

Крім того, це сприймається як нереальна умова за теперішнього перевантаження дитячих садків: *«Недостаток в том, что обязаловку сделали. (…) Если не был в садике, в школу не берут. Сейчас очень из-за этого перегружены группы. Обязательно должна быть справка с садика».*

Ставлення до приватних дитсадків

Приватні дитсадки найчастіше не є першим спонтанним вибором. Ті, чиї діти відвідують приватні дитсадки, найчастіше обрали ці заклади після невдалих спроб потрапити до державного дитсадка. Серед директорів\працівників дитсадків висловлювалась думка, що діти у приватних дитсадках більш «складні», які стикнулись з проблемами у комунальному садочку: *«И самый такой момент, что как правило, в частные структуры идут дети проблемные».*

Значним **плюсом** приватних дитсадків, з точки зору батьків, є відсутність постійних «поборів» та доплат: *«И мы уже заплатили, ну, и не думаем там факультативные какие-то занятия, еще что-то»*

Батьки і директори називають серед позитивів:

- Краще харчування

«Краще харчування, можливо,– ну я не знаю, як в тих державних садочках. Тобто якщо приватний директор може піти собі і вибрати кращу продукцію, то нам привозять по факту, і ми маємо.. Тобто вибору в нас нема. Єдине, що ми можемо відмовитися, якщо воно вже є в такому стані»

- Більше уваги до розвитку та навчання, використання нових методик, компонування власних програм:

«І ще що радує – менше в нас перевірок, менше відкритих знань. Тобто ми більше приділяєм увагу діткам, розвитку особистості всесторонньої. Тобто ми, наприклад, місяць ми там не готуємся до якогось відкритого заняття, бо там прийде до нас перевірка…»

«В нас є власна розроблена методика така унікальна, яку захищає авторське право. Ми довгий час працювали і розробили свою методику. На жаль, ми не найшли готового рішення методики занять, і змушені було розробляти свою…»

- Краща матеріальна база – більш нові іграшки, естетичне оформлення інтер'єру тощо:

«Условия лучше, чисто ремонт»
«Ты заходишь, ты видишь – даже эти деньги куда-то идут. То есть ты платишь, но ты видишь, что что-то делается то есть. За твоим ребенком смотрят, может быть, лучше».

- Санітарні умови

«Да, чистота стерильная. Порошки не какие-то там, а очень хорошие порошки».

- Менша кількість дітей у групі є значною перевагою з точки зору батьків, оскільки вихователі мають змогу приділяти більше уваги кожній дитині:

«Я ще хочу сказати, що ми більшу увагу приділяємо дітям (…) Кожній дитині. Наприклад, на маленьких дітках в нас взагалі є вихователька, помічник вихователя, і няня - це є троє людей на тих п`ятнадцять діток – в нас не ходить кожен день п`ятнадцять діток. А так одинадцять, дванадцять. В нас є троє людей, які з ними можуть займатися».

- Рівень безпеки, наявність охорони

- Для батьків великим плюсом є те, що не потрібно надавати довідки з поліклініки. Це також сприймається як перевага, а не ризик/недолік

- Повага до батьків та їх думки з боку працівників закладу: *«я прихожу и заведующая так на меня смотрит (показывает внимательно слушающего). И она придерживается того, что я скажу. Не просто смотрит: "Да, да, да, Вы говорите, а я послушаю".*

Серед **недоліків** приватних садочків батьки називають високу вартість послуг. Деякі недоліки, які називались, стосуються скоріше незареєстрованих, так званих «підпільних» садочків, серед яких

- Приміщення приватних садочків не пристосовані для дошкільного навчального закладу:

«Очень маленькие комнаты. Что это, понимаете, частные сады обычно делают не на какой-то, вот есть земля, на ней строят сад, а что-то покупают (…)Очень маленькое. Спальни там вообще без окон, без дверей. Вообще все микроскопическое какое-то. Мне это вообще не нравится. И нету вообще абсолютно в этой, в столовой комнате окон. То есть, как они там проветривают? Они включают кондишн. А запах все равно же стоит»

«Самий великий мінус то, шо приміщення не пристосоване під садочок…».

Батьки також вважають, що в приватних дошкільних навчальних закладах:

- Дитина розбещується через занадто лояльне ставленням вихователів:

«Нет, ну если, допустим, мы даже говорим о людях, которые спокойно это могут дать – мне кажется, это немножко, может, излишне, разбаловать я боялся бы своего ребенка таким образом. Он заходит, а за ним на коленях ползают…ну, я же не знаю, какая там система – возможно, и ползают».

- Спрацьовує іміджевий чинник, з-за якого треба збільшувати витрати на матеріальне забезпечення дитини та купувати більш дорогий одяг, іграшки тощо:

«Мало заплатить 2700, нужно еще одеть его в импортную одежду, отвезти его на машине и так далее»

- Кваліфікації та професійний рівень вихователів не дуже високий:

«Они, может, они где-то какую-то видимость сделают, что они там работают. Ну, я не представляю, чтобы воспитатель в частном садике прямо так в индивидуальном порядке занимался ребенком».

- Вихователі не ставляться більш уважно до дітей завдяки високій зарплаті:
- *«В приватних тоже там маленька зарплата»*

- Вихователі бувають безправні через те, що батьки сплатили за навчання і не дозволяють обмежувати дитину:

«Очень часто бывает такое, что родители считают, что если они заплатили деньги, то их дети могут делать что хотят. И некоторые дети этих родителей ведут себя не совсем адекватно».

«Ну вот, например, в частной школе ты на ученика пожаловаться не можешь, потому что скажут: вам деньги платят – учите. Так и в садике. Говоришь, что ребенок сегодня не спал, кого-то обидел, что-то сделал – «мы вам деньги платим – занимайтесь».

Проте, на думку більшості респондентів, приватні дитсадки потрібні. Перш за все, як резерв для тих, кому не вдалося потрапити до державного дитсадка. Директори вважають, що приватні дитсадки можуть зайняти нішу денних освітніх центрів для дошкільнят, особливо за умови зростання потреби у місцях після введення обов'язкової дошкільної освіти.

«Мені здається, приватні садки займуть ше додаткову якусь нішу. Можливо, це будуть і центри розвитку дитини. Але я так думаю, що це все одно буде як структура приватна. Тому що, на жаль, фінансування не дасть можливості розвинути дошкільну освіту комунального підпорядкування більш досконало. Єдиний варіант – можливий варіант – це групи неповного дня, короткотривалого перебування дітей можливо при школах. Там, де немає можливост в садочку бути дитині».

Загалом, групи короткочасного перебування видаються директорам дитсадків перспективним для розвитку напрямком дошкільної освіти: *«Мне кажется, групи короткочасного перебування тоже будут актуальны, потому что у нас много очень детей, которые не хотят посещать детский сад, но они хотят получить дошкольное образование, а это в общем-то одна из форм получения бесплатного образования. Ну, допустим, у нас в саду нету этой группы, но я знаю сад, в котором она есть. То есть дети приходят с утра, они не завтракают, не обедают и соответственно оплаты за детский сад не производят. То есть приводят детей, они занимаются, и, по-моему, в 12 часов их выводят на улицу, и они уходят домой».*

«Школы раннего развития однозначно. (…) Да, они будут сильно развиваться»

ВИСНОВКИ

- Основні проблеми дошкільної освіти в Україні з точки зору директорів дошкільних навчальних закладів та батьків дошкільнят: недостатня кількість дитсадків, низький рівень фінансування, застаріла матеріальна база комунальних дошкільних закладів.
- У провінції фінансування дитсадків знаходиться у гіршому стані, аніж в столиці.
- Повсякденні витрати дитячих дошкільних навчальних закладів, окрім харчування і комунальних витрат, фінансуються батьками дітей.
- Приватні дитсадки є занадто дорогими для більшості батьків і не викликають такої довіри, як державні.
- Батьки сприймають дитсадки не як освітній, а як соціальний заклад, спеціалізований на догляді за дітьми. Тому обов'язкова дошкільна освіта сприймається як дещо непотрібне.
- Оскільки дитсадки в уяві батьків не є освітньою установою, то наявність технічних засобів навчання (як компьютери або відео) сприймається негативно.
- Батьки в цілому задоволені послугами дошкільної освіти та професійним рівнем вихователів у дитячих садках. Професійним і кваліфікованим вважається вихователь, який уважно ставиться до дітей та викликає в них довіру. Здатність вихователя навчати не включається батьками до переліку професійних якостей.
- Щодо кадрового складу, найбільш необхідним є введення посади логопеда, а також вихователя з фізичної культури.
- Директори дошкільних закладів звертають увагу на необхідність перегляду застарілих санітарних норм.

3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА НА СЕЛІ [57]

Опитування сільських рад в різних областях України, здійснене методом телефонного опитування в листопаді 2012 року, дозволило визначити особливості організації системи дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості, окреслити основні проблеми дошкілля на селі.

Методологія проведення дослідження

Опитування проводилося з 20 листопада по 7 грудня 2012 року методом телефонного інтерв'ю.
ЦА – секретарі і голови сільських рад України.

Формування вибірки для проведення дослідження будувалося в два етапи. На першому етапі було сформовано розподіл вибірки пропорційно чисельності сільського населення за чотирма регіонами: Західним (Волинська, Рівненська, Хмельницька, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області), Східним (Харківська, Сумська, Донецька, Луганська, Запорозька і Дніпропетровська області) Північно-Центральним (Київська (в т.ч. Київ), Чернігівська, Житомирська, Полтавська, Черкаська, Вінницька І Кіровоградська області), Південним (Республіка Крим, Одеська, Миколаївська і Херсонська області) .

На наступному етапі із загального списку сільських рад для кожного регіону з певним кроком для досягнення принципу випадковості проводився відбір конкретних сільських рад – потенційних учасників опитування.

Response Rate даного опитування досяг 99% - був лише один випадок відмови від участі у опитуванні. Учасники опитування –голови/секретарі сільрад – добре володіли інформацією стосовно ситуації з дошкільними закладами у селі. В своїй більшості вони використали участь у опитуванні також як можливість поділитися своїми проблемами як стосовно забезпечення дошкільною освітою дітей у селах, так загальними труднощами в своїй роботі, в першу чергу пов'язаними з незадовільним фінансування сільських рад.

3.1. Організація дошкільної освіти у сільській місцевості

За результатами опитування 70% досліджених сіл мають один (66%) або два (4%) дитячих садочків для забезпечення потреб сільського населення у вихованому процесі. Майже третина представників сіл, що потрапили до вибірки, не має можливості реалізувати потребу у забезпеченні дітей дошкільною освітою в межах власного села, у зв'язку із чим вимушена або залишити дитину дома, або відвідувати дошкільний навчальний заклад у сусідньому селі.

Діаграма 3.1. Наявність дошкільних закладів на селі

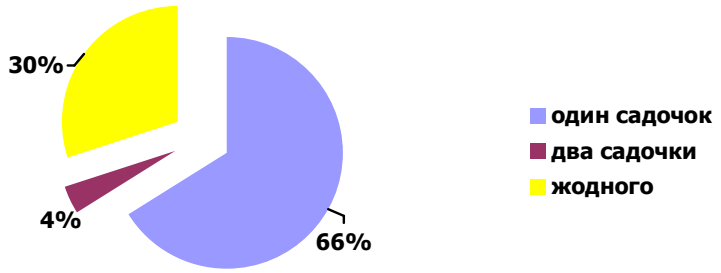

Питання: Чи є дошкільний заклад у Вашому селі чи в іншому селі, що охоплює сільрада ?

[57] *Розділ звіту підготовлений за результатами експертного загальноукраїнського телефонного опитування сільських громад (N=100).*

N=100

Мешканці сіл, в яких нема дошкільних навчальних закладів, вимушені користуватися послугами дошкільної освіти у сусідніх селах або районних центрах. Однак, лише кожен другий із представників таких сіл зазначив можливість відвідування дошкільного закладу за іншим місце розташуванням.

Діаграма 3.2. Доступність дошкільного закладу

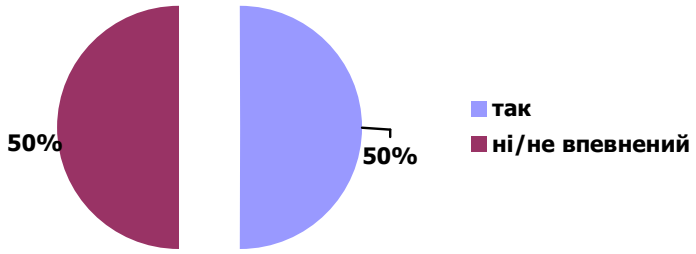

Питання: Чи відвідують діти з Вашого села дитячий садок у іншому селі (райцентрі)?
N=30

Отже, за результатами опитування виявилося, що відсутність можливості відвідувати дитячий садок у власному селі стає серйозною перепоною для того, щоб сільські діти отримували дошкільну освіту.

Відсутність дошкільного навчального закладу у селах респонденти пов'язують переважно із нестачею коштів для утримання власного садка, або з тим, що приміщення не відповідає санітарним нормам. Меншою мірою впливають фактор демографічного стану (відсутність дітей дошкільного віку) та традиції домашнього виховання.

Діаграма 3.3. Причини відсутності дошкільного закладу на селі

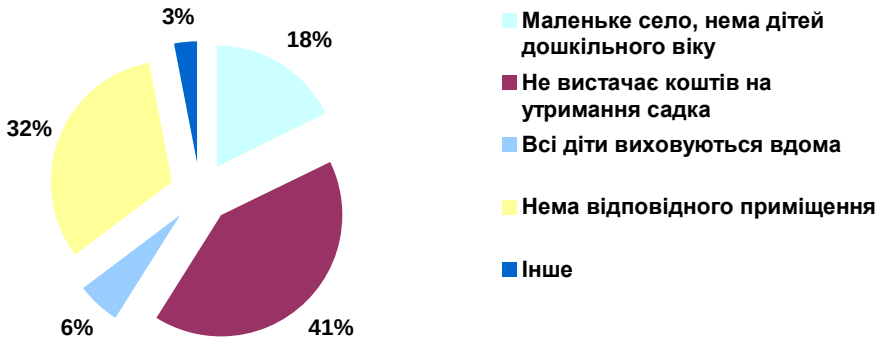

Питання: Чому у Вашому селі нема дошкільного закладу?
N=30

Респонденти відзначають достатньо високий рівень потреби у відкритті дошкільних закладів за місцем проживання: 74% опитаних визнали, що наявність такого закладу у їх селі є дуже або скоріше потрібною.

Діаграма 3.4. Потреба у власному дитячому закладі на селі

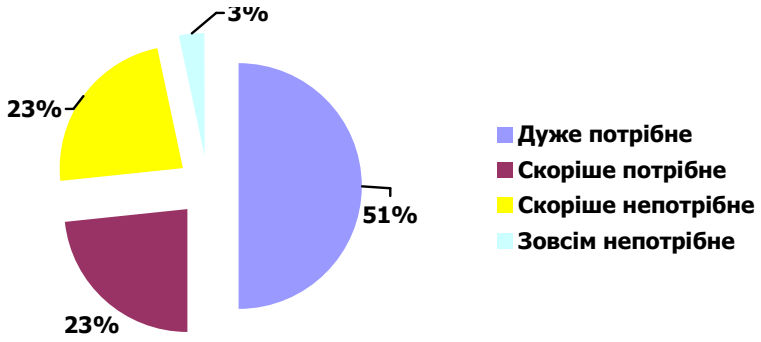

Питання: Наскільки важливим та потрібним є відкриття дошкільного дитячого закладу у Вашому селі ?
N=30

Отже, наявна потреба у забезпеченні сільських дітей дошкільною освітою частіше за все не може бути задоволена у зв'язку із відсутністю матеріальних умов: недостатністю коштів для утримання дитячого садка та відсутності приміщення для організації ДНЗ. Традиції виховання сільських дітей у домашніх умовах впливають на реалізацію такої потреби значно меншою мірою.

Для відвідування дитячого садка у сусідніх селах ті респонденти, що не мають дошкільного закладу у власному селі, вимушені долати відстань 1-3 км (10 осіб), 5 респондентам доводиться відвідувати дитячий садок, що знаходиться на відстані більш ніж 3 км від місця проживання.

Діаграма 3.5. Відстань до найближчого дошкільного закладу

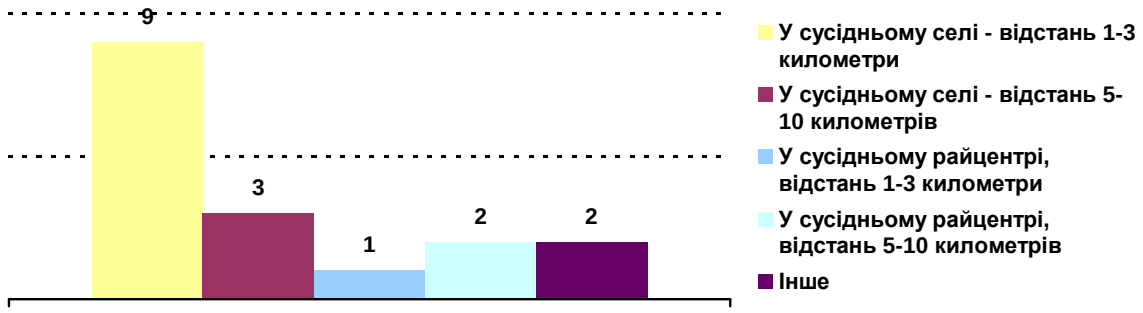

Питання: Як далеко знаходиться дитячий садочок, який відвідують діти з Вашого села ?
N=15

Основним способом дістатися дошкільного закладу для тих, хто не має садка у власному селі, залишається власний транспорт. 40% опитаних зазначили наявність шкільного автобусу, який довозить дітей до навчальних закладів у сусідніх селах.

Діаграма 3.6. Доставка до ДНЗ

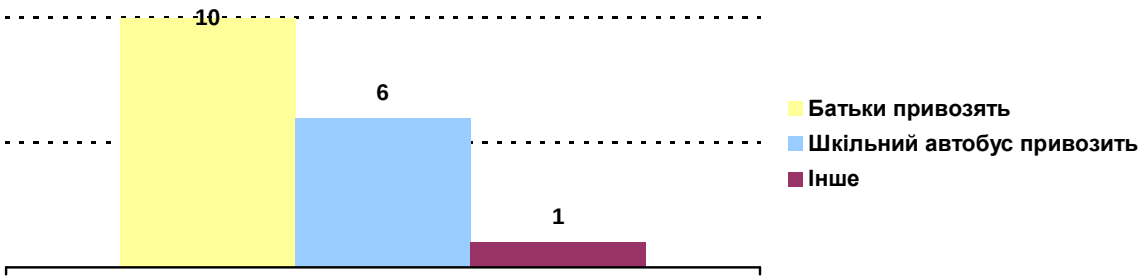

Питання: Як діти дістаються до дитячого садочка у сусідньому селі (райцентрі) ?
N=15

Отже, обмеження можливості отримання дошкільної освіти через відсутність дитячого садочку у власному селі, може бути подолане за умови, якщо такий заклад знаходиться на незначній відстані від місця проживання (не більше 1-3 км). Але й у таких випадках відвідування дошкільного закладу стає можливим лише за рахунок підключення власних ресурсів батьків, меншою мірою долати проблему вдається за допомогою ініціативи держави (організація роботи спеціального шкільного транспорту).

3.2. Умови функціонування дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості

Згідно з результатами опитування, за типом дошкільного навчального закладу у сільській місцевості переважають садки загального розвитку, незначну кількість (16%) становлять дошкільні групи у загальноосвітній школі.

Діаграма 3.7. Тип дошкільного закладу

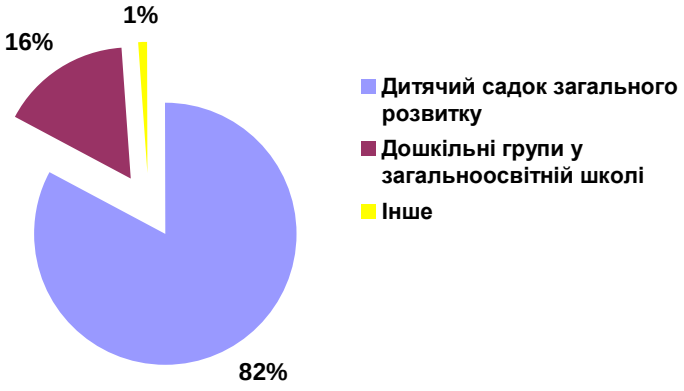

Питання: Який це дитячий дошкільний заклад ?
N=85

Більшість опитаних, що їздять до дошкільного навчального закладу у сусідньому селі, відвідують дитячий садок загального розвитку.

Діаграма 3.8. Тип дошкільного закладу в іншому селі

Питання: Який це дитячий дошкільний заклад ?
N=15

За результатами опитування, кількість дітей, які живуть в селі та відвідують дитячий дошкільний заклад, припадає на діапазон від 20 до 29 осіб. Про це заявили більше половини з тих, хто відповів на питання.

Діаграма 3.9. Кількість вихованців дитячих дошкільних закладів

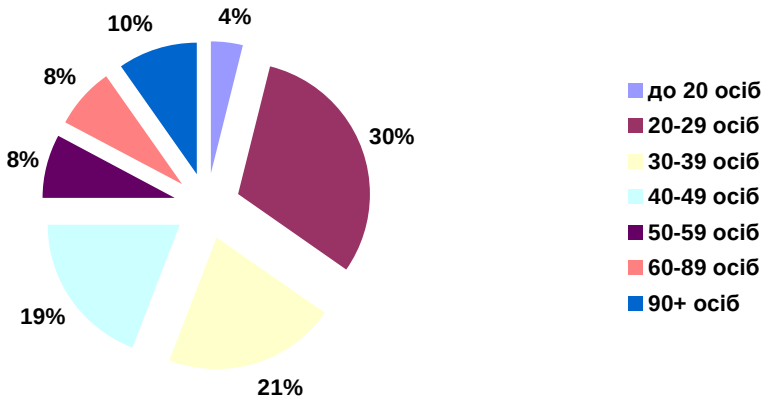

Питання: Скільки дітей, які живуть в селі, відвідують дитячий садок ?
N=70

Відповідно, кількість груп, що забезпечує виховний процес дошколят – одна або дві групи (85% опитаних зазначили це). Це означає, що середній рівень наповненості дитячих груп у дошкільних закладах – 15-20 осіб.

Діаграма 3.10. Кількість груп у ДНЗ

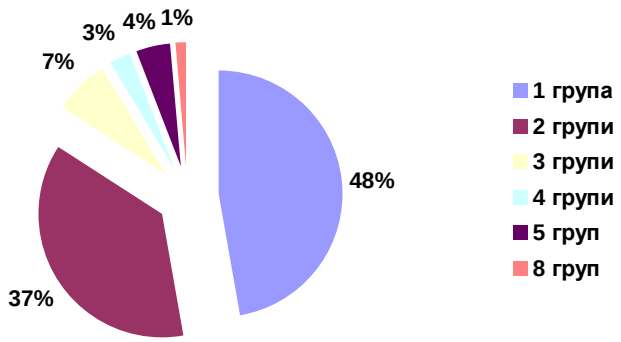

Питання: Скільки дитячих груп працює у садку ?
N=70

Саме тому навчально-виховний процес у дошкільних навчальних закладах у селах забезпечують переважно 1-2 вихователі (32 варіанти відповіді респондентів).

Діаграма 3.11. Кількість вихователів у дитячому дошкільному закладі

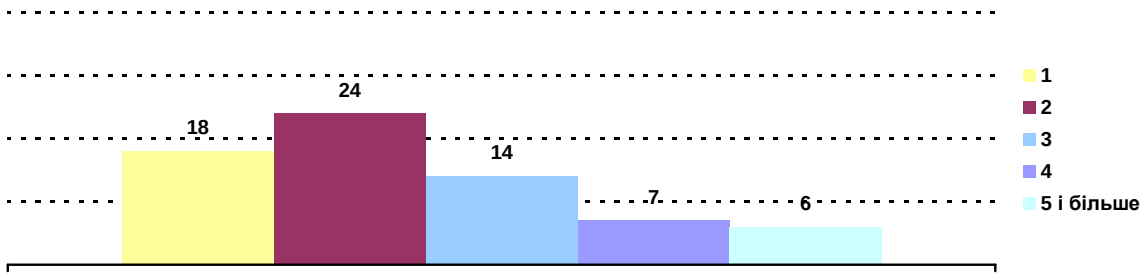

Питання: Скільки вихователів працює у дитячому садку?
N=70

У структурі забезпеченості персоналом сільських дошкільних навчальних закладів відчувається істотний дисбаланс, наявні лише основні кадри – вихователі та медичний персонал. У той час як посади психолога та вихователя із фізкультури зустрічаються серед опитаних рідко.

Діаграма 3.12. Забезпеченість дошкільних закладів фахівцями

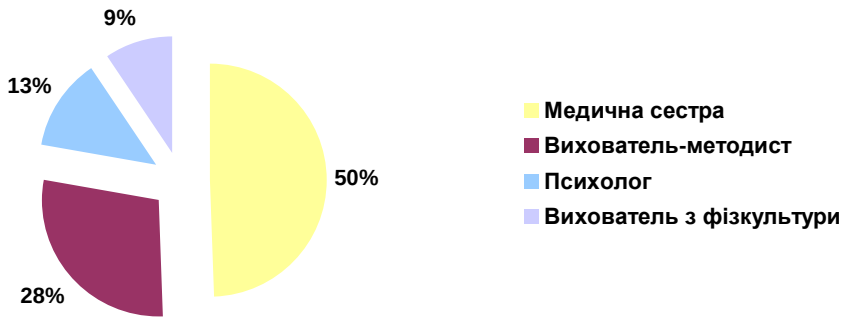

Питання: Чи є у дитячому садку наступні фахівці… ?
N=78

Як і у місті, персонал дитячих садочків у сільській місцевості представлений переважно досвідченими робітниками. Однак, серед працівників зустрічаються і ті, хто протягом останніх 2-5 років закінчили педагогічні навчальні заклади із відповідною фаховою освітою. Це засвідчили 24% опитаних.

Діаграма 3.13. Молоді кадри у сільських дошкільних закладах

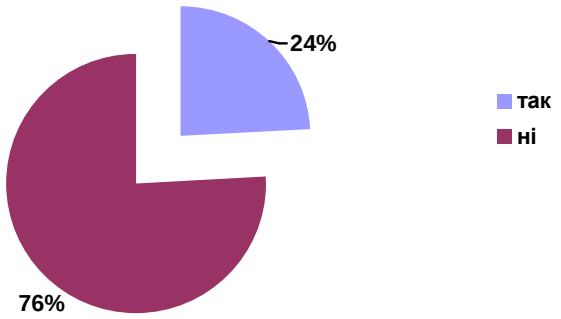

Питання: Чи є серед співробітників дитячого садка випускники факультетів дошкільної освіти, що закінчили вуз протягом 2-5 останніх років ?
N=70

Основним джерелом фінансування дошкільних дитячих закладів у сільській місцевості залишаються місцеві бюджети (77%) та державний бюджет (25%). Фінансування сільської дошкільної освіти із приватних коштів зустрічається надзвичайно рідко.

Діаграма 3.14. Джерела фінансування

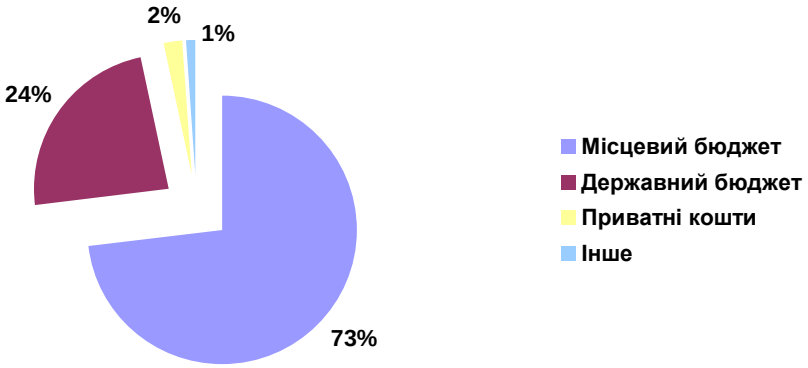

Питання: Як фінансується утримання дитячого садка ?
N=84

Основними проблемами дошкільної освіти у сільській місцевості, на думку респондентів, є брак фінансування, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, незадовільний стан приміщень та низька заробітна плата працівників.

Діаграма 3.15. Основні проблеми функціонування сільських дошкільних закладів

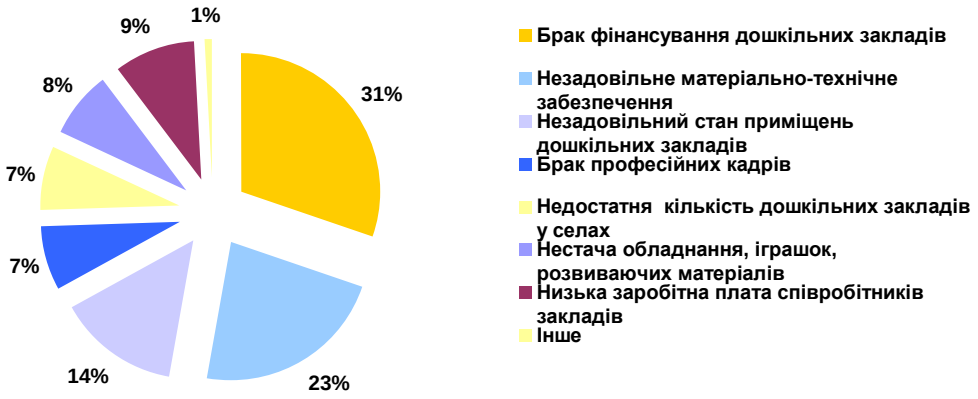

Питання: Які проблеми Ви вважаєте найбільш болючими для дошкільного освіти у сільській місцевості ?
N=85

Основною навчальною програмою є програма "Я у Світі", сформована на основі Базового компоненту. Відзначимо, що на це питання змогли відповісти тільки 22 респонденти. Рівень обізнаності про освітньо-виховну програму, за якою працюють вихователі, є таким же низьким, як і у місті.

З тих, хто обізнаний із програмою, засвідчили свою задоволеність її рівнем та відповідністю потребам дітей.

Діаграма 3.16. Обізнаність про навчальні програми та рівень задоволеності їх використанням

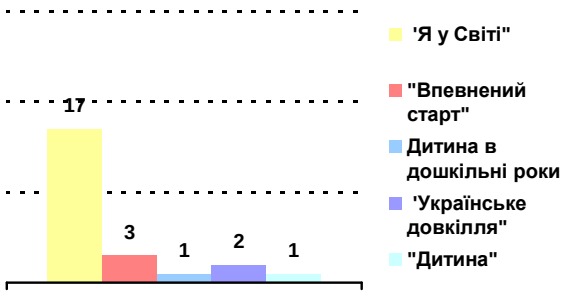

Питання: Скажіть будь ласка, за якою програмою виховуються та навчаються діти у Вашому дитячому садку ?

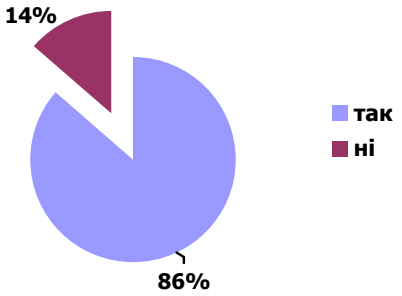

Питання: Чи задовольняє ця програма потребам дитини ?

N=22

Включеність дітей із особливими потребами у дошкільні навчальні заклади у сільській місцевості незначна. Лише 11% опитаних зазначили, що діти із особливими потребами мають можливість і навчаються у дошкільних закладах. Ті ж, хто не має дошкільного навчального закладу у власному селі і вимушений відвідувати такий заклад у сусідніх селах або райцентрі, взагалі відзначили відсутність можливості для дітей із особливими потребами відвідування дитячих садочків. Це означає, що не маючи можливість відвідувати дитячий садочок у власному селі діти із особливими потребами вимушені залишатися дома.

Діаграма 3.17. Включеність дітей з особливими потребами у дошкільне виховання на селі

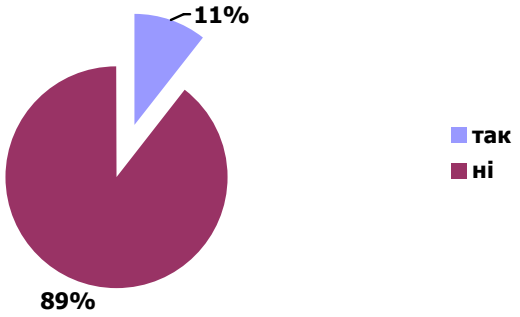

Питання: Чи навчаються у Вашому дошкільному закладі діти з особливими потребами (діти з інвалідністю)?
N=85

ВИСНОВКИ

- Основними проблемами респонденти визначають брак фінансування, незадовільний матеріально-технічне забезпечення та поганий стан приміщень дошкільних закладів.
- Майже третина представників сіл, що потрапили до вибірки, не має можливості реалізувати потребу у забезпеченні дітей дошкільною освітою в межах власного села. Серед основних причин - брак коштів на утримання дошкільних закладів (це засвідчили 41% з тієї третини респондентів, де дошкільного закладу нема).
- Низька заробітна плата співробітників дитячих садків, нестача обладнання та методичних матеріалів – також відзначаються респондентами, але хвилюють їх у другу чергу.
- Для сільської місцевості характерне домінування дитячих садочків загального розвитку із середньою наповненістю груп 15-20 осіб.
- Умови організації функціонування дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості дозволяють утримувати лише базовий персонал для забезпечення виховного процесу.

РОЗДІЛ III. ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РЕФОРМУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ[58]

1. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА У ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

1.1. Реформування дошкільної освіти: історія питання

До приєднання до СРСР дитячі садки в Литві були приватними і досить розвиненими. Перші дитячі дошкільні установи з'явилися в 1847 році. Незважаючи на це, велика частина дітей все ж виховувалися вдома.

Підхід до дошкільного виховання з приходом радянської влади дуже змінився. Стало насаджуватися ставлення до державного виховання як до головного напрямку, сім'ї відводилася другорядна роль. Дитячі дошкільні установи стали державними і стандартизованими, масовими. Значно зросла кількість дітей в них, оскільки в післявоєнний час обоє батьків були змушені працювати, причому нормою був вихід матері на роботу практично відразу після народження дитини.

У 1967-1968 роках дошкільні установи відвідували 64% всіх литовських дітей. У 1990 році, коли кількість дошкільних освітніх установ досягла свого піку, в Литві було 1681 дошкільних освітніх установ, які відвідувало 163 173 дітей.

Після відновлення незалежності в Литві, було докладено всіх зусиль, щоб повернутися до традиційних сімейних цінностей, орієнтованих на головну роль сім'ї у вихованні дітей. Основними урядовими ініціативами стали реформа освіти, яка зачіпала і дошкільну освіту як одну з форм допомоги, що надається сім'ї і в той же час, як перший інтегрований етап єдиної освітньої системи.

У 1990-1993, кількість дошкільних установ почало швидко зменшуватися. Тенденції скорочення числа дітей в дитячих садках сприяла державна політика. Закон про підтримку сім'ї (прийнятий в 1991) і Закон про державну допомогу сім'ям, які мають дітей (прийнятий в 1994) встановили, що батьки мають можливість вільно вибирати, де виховувати своїх дітей.

Відновлення незалежності у Литві поклало початок демократизації і децентралізації дошкільних освітніх установ, які були покликані слідувати різним напрямкам освіти. У 1989 році була прийнята Концепція дошкільної освіти в Литві, в 1991 році була затверджена експериментальна програма з Освіти дітей. У 1993 році було запропоновано дві альтернативних державних програми для дошкільних освітніх установ: (1) Навчальна програма для вчителів та батьків, (2) Програма для дитячих садків.

Тоді ж був створений новий тип освітніх установ - дитсадки-школи, покликані забезпечити освіту для дітей від 3 до 11 років.

З 1997 року почав зростати попит на дитячі садки-ясла, і, відповідно, їх кількість. Тоді ж з'явилися перші приватні дошкільні установи, хоча їх кількість залишається невеликою.

Система дошкільної освіти стала більш ліберальною, стали застосовуватися різні освітні методики, значною мірою залучатися батьки. Багато дитсадків стали забезпечувати власні освітні програми, вибирати спеціалізацію в певних областях.

У 2007 році уряд Литовської Республіки затвердив програму розвитку дошкільної шкільної освіти на наступні п'ять років, метою якої стало забезпечення більшого доступу для всіх груп населення.

[58] *Розділи, присвячені розвитку дошкільної освіти у пострадянських країнах, підготовлені за результатами кабінетних досліджень та експертних інтерв'ю*

У 2009 році уряд Литовської Республіки затвердив модель щодо поліпшення життя та освіти для дітей від народження до початку обов'язкової освіти. Її мета - забезпечити надання комплексної допомоги таким дітям і їх батькам.

Реалізація моделі охоплювала період 2009-2012 років. Модель включала в себе наступні завдання:

- Поліпшення доступу до освітніх, соціальних та медичних послуг догляду та педагогічної допомоги дитині і його / її батьків за рахунок збільшення числа установ, що реалізують освітні програми та забезпечення послуг, а також за рахунок розширення їх діапазону;
- Зміцнення співпраці між навчальними закладами;
- Підвищення якості комплексної допомоги та підвищення професійної кваліфікації фахівців.

Сьогодні у Литві встановлено два рівня дошкільної освіти:

1. дошкільна освіта - від народження до 6 років
2. передшкільна освіта – останній рік перед школою, с 6 до 7 років.

Різниця полягає у призначенні: дошкільна освіта покликана задовольнити вроджені потреби дитини (культурні, соціальні), а передшкільна - підготувати дитину до навчання в школі (підготувати до того, щоб стати учнем).

Раніше в країні були нульові класи та підготовчі групи, де дітей вчили до школи читати, писати і рахувати, але зараз пріоритети змінилися і головна мета - допомогти дитині підготуватися стати учнем, отримати соціальні навички, бути в колективі.

На даний момент у Литві діє Програма розвитку дошкільної та передшкільної освіти 2012-2013 років, а протягом 2013 року планується підготовка нової програми, що буде діяти з 2014 року.

Цілі програм: дати можливість всім дітям отримати дошкільне і передшкільне виховання, а також поліпшити якість цього виховання/освіти.

На початку реформи в планах ініціаторів було зробити обов'язковою передшкільну освіту, оскільки початкова школа в Литві починається в 7 років. Але закон повинен був ухвалюватися і батьками у тому числі (за словами експерта, проводилось національне голосування), які проголосували проти передшкільної освіти як обов'язкової.

1.2. Законодавча база

Всі освітні процеси в Литві регулюються єдиним Законом про освіту Литовської Республіки в редакції 2011 року.

Другий важливий закон - закон про самоврядування. У Литві є 60 самоврядних територій, які експерти називали самоврядуваннями. У 1994 році були розподілені зони відповідальності між державою та цими самоуправліннями у сфері освіти: *«Согласно Закону о самоуправлении, дошкольное воспитание является зоной ответственности самоуправлений. Государство только формирует политику и контролирует внедрение. И чем дальше, тем больше проявляется тенденция к децентрализации дошкольного образования – все больше полномочий и права принятия решений передается самоуправлениям».*

Самоврядування займаються аналізом стану дошкільного виховання в регіоні, реформують мережі установ. Аналогічно все більше повноважень передаються самим дитячим садкам і директорам. Це робиться для того, щоб забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини.

Санітарні норми

За останні роки кілька разів переглядалися санітарні норми. Остання редакція була зроблена в 2010-2011 році. Зараз норми спрощені в порівнянні з СРСР: *«Разрешается не иметь отдельной комнаты для дневного сна, достаточно мягкого уголка в игровой комнате, где ребенок может лечь и поспать в любое время, когда ему это необходимо. Но, если ребенок не хочет (и его родители не возражают), то он может и не спать днем».*

Нові санітарні норми розроблялися таким чином, щоб вони могли бути застосовані не тільки до класичного дитячого садка, але і для груп при школах та інших установах або для груп зі скороченим днем і т.п.

У 2011 році до санітарних норм було внесено зміну щодо ясельних груп: раніше дошкільна освіта починалося з 1 року, тепер - з народження, тому в санітарних нормах прописано, якими мають бути групи для новонароджених.

Санітарні норми з харчування майже не змінилися порівняно з радянськими, контроль здійснюється за тим же принципом, як і в Україні.

1.3. Фінансування дошкільної освіти

Фінансування освіти, в тому числі й дошкільної, в Литві здійснюється за рахунок декількох джерел.

1. Учнівський кошик - особистий бюджет кожної дитини, який нараховується з державного бюджету і «переходить» за дитиною з народження до кінця навчання. Кошик покриває 4 години перебування в дошкільному закладі на день або 20 годин на тиждень, на суму близько 780 євро на рік. Навчальні посібники також закуповуються за рахунок учнівського кошика. За рахунок «учнівського кошика» оплачуються фахівці-педагоги і медики.

Кошик діє для державних і приватних дитячих садків.

Учнівський кошик зараз становить 2555 літів для звичайних дітей, 3450 для дітей зі спеціальними потребами (на 35% більше, але, за словами експертів, цього недостатньо).

2. Самоврядування покриває ту частину витрат на утримання дитини в державному дошкільному закладі, на яку не розраховано учнівський кошик.

3. Батьки - якщо дошкільний заклад є приватним, то та частина витрат, яка в державній установі покривається самоврядуванням, переходить на плечі батьків. У державних дитсадках батьки також вносять невелику плату: за харчування, а в деяких самоврядуваннях їх можуть просити також платити за канцтовари і т.п. За оцінкою експертів, батьки платять близько від 8 до 50-60 євро на місяць за харчування в державному дитсадку (*«Родители платят за питание детей в детсаду – Каунасе это около 25 литов в месяц (около 8-10 евро)».*

4. І ще одне джерело фінансування — батьки дошкільнят або інші громадяни можуть направити 2% від свого прибуткового податку на фінансування дошкільної освіти (громадяни мають право направити 2% прибуткового податку конкретній установі, а не державі, і це дуже популярно у сфері дошкільної освіти).

Розмір плати за дошкільну освіту визначається засновником дошкільного закладу.

Відповідно до Постанови № 1170 від 31 серпня 1995 року, з вересня 1995 року в дошкільних установах стягується плата, незалежно від підпорядкування закладу: внесок залежить від норми харчування за кожен день присутності і визначається засновниками установи.

Відповідно до Постанови уряду Литви від 3 січня 2000 року щодо суми плати за дитсадок, оплата зменшується на 50% у випадку, якщо:

- Дитина (діти) має (мають) тільки одного з батьків;
- Сім'я виховує трьох і більше дітей;
- Батько дитини служить в армії;
- Дитина росте в родині студентів, де один з батьків є студентом денного відділення навчального закладу.

Сім'ї, що виховують дітей дошкільного віку на дому, отримують безкоштовну допомогу в галузі освіти у порядку, встановленому муніципалітетом, співпрацюють з громадськими закладами охорони здоров'я та установами, що надають методичну, діагностичну і консультативну допомогу.

Неформальні платежі з боку батьків також трапляються. Хоча все повинно оплачуватися офіційно, але іноді все ж батьки збирають гроші, не вносячи їх на банківський рахунок установи - на ремонт або на інші потреби, якщо вони не покриваються кошиком і самоврядуванням. Причини таких неофіційних зборів - деякі статті витрат не можуть бути офіційними (наприклад, косметичний ремонт, подяка - премія вихователю від батьків).

Найскладніші статті витрат - господарські потреби: туалетний папір, миючі засоби тощо, а також ремонт. В закупівлі цього найчастіше допомагають батьки.

1.4. Рівень охоплення дошкільною освітою

За даними ЮНЕСКО, кількість дітей дошкільного віку у Литві знаходиться на рівні 160 тис. осіб. При цьому загальна кількість населення країни у 2011 році становила 3,203 млн. осіб, а народжуваність – 9,1 на 1000 населення.

У 2011-2012 рр. за даними Міністерства освіти та науки Литви дошкільною освітою охоплено 54% дітей, передшкільною – 92%. У Литві діти до 6-7 років виховуються як вдома, так і в дитячих дошкільних установах. Відвідування дитячого саду є необов'язковим, окрім випадків з дітьми з неблагополучних сімей.

Таблиця 1.1. Кількість дітей у закладах дошкільної освіти Литовської Республіки

	2000	2003	2004	2005	2007	2008
Ясельні дитсадки	66597	67228	67374	68184	71314	74649
Дитсадки	9182	6740	6628	7722	8093	8114
Школи-дитсадки	12571	13726	13083	12091	11705	10627
Загальноосвітні школи із підготовчими дошкільними групами	1737	1775	1338	2024	1932	1746

Джерело: Education 2008 / Statistics Lithuania

Рівень залученості до дошкільної освіти в Литві відрізняється для міської та сільської місцевості. Це пов'язано з великими складнощами для організації доступу до дошкільних установ для сімей у сільській місцевості (як фінансовими, так і транспортними).

Діаграма 1.1. Віковий розподіл дітей, що відвідують дошкільні заклади Литви, 2008 рік

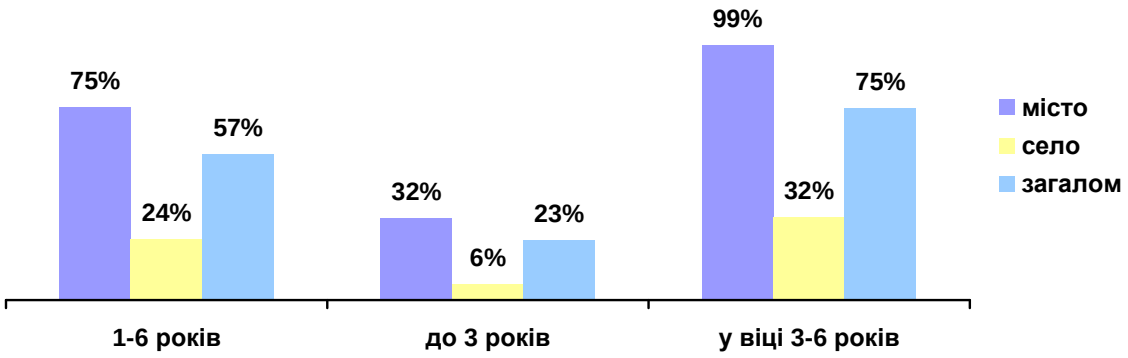

Джерело: Education 2008 / Statistics Lithuania

Експерти вказують на те, що питання доступності дошкільної освіти поки що потребує постійної уваги. Проблема з браком місць у литовських дитячих садках проявляється у двох випадках:

1. у великих містах (Вільнюс, Клайпеда, Каунас), де багато молодих сімей, а мами рано виходять з декрету на роботу - тут не вистачає місць у дитячих садках, хоча садків багато. У Вільнюсі близько 1000 дітей не можуть потрапити в дитсадок через брак місць.

2. в селах, де дуже низька щільність населення - тут проблема в тому, що недостатньо дітей для роботи повноцінних садочків, тому сади закриваються. Але в цьому випадку є позитивна сторона, оскільки існуючі сади конкурують за дітей (тому що кожна дитина - це додатковий бюджет для установи за рахунок учнівського кошика) і щоб виграти підвищують якість своїх послуг та освіти.

У великих містах діє попередній запис в дитячий сад. Але кожне самоврядування саме встановлює порядок запису в дитячий сад або в чергу. Наприклад, у Вільнюсі з 2011 року зробили централізований прийом: загальна черга для всіх батьків у самоврядуванні, де їм пропонують дитячий садок у разі наявності там місць. В інших самоврядування буває і особистий запис в конкретний дитсадок. Є і подібна до української практика записувати дитину в чергу і відразу після народження у разі нестачі місць.

1.5. Структура дошкільних закладів

Структура дошкільних закладів відповідає рівням дошкільної освіти, і забезпечує дошкільну та перед передшкільну підготовку.

Таблиця 1.2. Заклади дошкільної освіти Литовської Республіки

	2000	2003	2004	2005	2007	2008
Ясельні дитсадки	533	525	519	524	525	534
Дитсадки	181	147	136	132	124	120
Загальноосвітні школи із підготовчими дошкільними групами	259	296	241	249	203	209

Джерело: Education 2008 / Statistics Lithuania

За формами власності, дитячі ясла та дитячі садки в Литві можуть бути державними і приватними, а також працювати за спеціальною розвиваючою програмою (наприклад, дитячий садок Монтессорі). Батьки можуть вибрати будь-що, ясла або дитячий сад, в яких є вільні місця.

Діаграма 1.2. Структура дошкільних навчальних закладів у Литві за формами власності, 2008 рік

Джерело: Education 2008 / Statistics Lithuania

Приватні дитсадки

За даними 2008 року, у Литві існувало лише 3 приватних дитячих садочки. На початок 2013 року, за інформацією експертів, діє 51 приватний дитячий садок. При цьому майже 100% з них з'явилися протягом 2011-2012 року, коли була введено «учнівський кошик». До цього приватні дитячі сади майже не розвивалися.

Приватний садок коштує батькам близько 260-450 євро на місяць -, в залежності від регіону. Це приблизно у 8-10 разів вище за платню батьків у державному дитсадку.

Ведеться робота над розвитком нових моделей приватних дитсадків – наприклад, відкриття невеликих груп у багатоквартирних будинках для жильців цього будинку.

«Мовне» питання

В Литовській Республіці існують дитячі дошкільні заклади, де навчання та виховання здійснюється декількома мовами. Діти, які розмовляють не тільки литовською мовою, і надалі збираються вчитися, наприклад, у російській школі, можуть відвідувати російськомовні групи садків і ясел. У таких групах працюють вихователі, які можуть виховувати дітей державною та російською мовами.

Діаграма 1.3. Структура дошкільних навчальних закладів у Литві за мовою, що використовується, 2008 рік

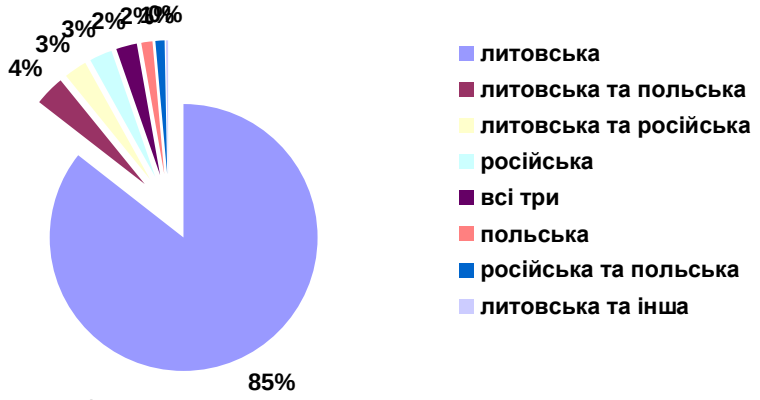

Джерело: Education 2008 / Statistics Lithuania

Діти, які розмовляють іншими мовами, і надалі збираються вчитися в литовській школі, можуть відвідувати литовські групи ясел і дитячих садків, де все спілкування відбувається литовською мовою.

1.6. Організація роботи дошкільних закладів у Литві

Діти до 3-х річного віку можуть відвідувати дитячі ясла. Кількість дітей в одній групі не повинна перевищувати 15 осіб.

Діти 3-6 років можуть відвідувати дитячі садки. Кількість дітей в одній групі дитячого саду не повинна перевищувати 20 осіб.

Вибір дитячого дошкільного закладу визначається місцем проживання.

Дошкільна освіта не є обов'язковою, відвідування дошкільного закладу - вибір батьків.

Групи дітей у дошкільному закладі формуються за віком:

- Ясла - від 1 до 3 років. Максимальний розмір ясельної групи - 15 осіб.
- дошкільна освіта - 3-6 років, максимальний розмір групи - 20 осіб.
- передшкільна освіта - 6-7 років, максимальний розмір групи - 20 осіб.

Мінімальна кількість дітей у групі визначається власником установи.

Групи формуються щорічно до 1 вересня. У дитячих садках зазвичай діти розподіляються за трьома рівнями залежно від віку: 3-4 роки, 4-5 років і 5-6 років або старше. Діти-родичі різного віку можуть, за наполяганням родичів, відвідувати одну і ту ж групу. Діти ясельного віку відвідують установу в одній групі (1 - 3 роки).

Перехід в наступну вікову групу відбувається без зміни викладача.

Діти можуть перебувати в дошкільному закладі від 3 до 12 годин у робочі дні, є також установи, що працюють в цілодобовому режимі (тижневі дитсадки).

Розклад дошкільного закладу включає групові активності, навчання, ігри, прогулянки на свіжому повітрі, денний сон протягом 1,5 годин і харчування. Навчання в дошкільному закладі триває до 4 годин на день. Викладачі мають право самі вибирати методи навчання та види активностей, але при цьому зобов'язані слідувати цілям, поставленим програмою навчання.

Сім'ї дітей у віці 5-6 років, які не відвідують дошкільні заклади, отримують допомогу в їх вихованні та навчанні. Це допомога кваліфікованого психолога, фахівців системи охорони здоров'я і педагогів.

1.7. Зміст освіти та кадрове забезпечення

Програма дошкільної освіти у Литві - це не список наук, а скоріше комплекс ціннісних установок та соціальних навичок, які прищеплюються дитині.

Держава (Міністерство освіти та науки) прописує лише загальний напрям і наповнення програми дошкільної освіти, критерії програми. Далі кожна установа саме розробляє або вибирає свою програму і затверджує її у самоврядуванні. Це стосується програми дошкільної освіти (до 6 років).

Програма для передшкільної освіти (останній рік перед школою, 6-7 років) - загальна для всіх дитсадків, затверджена Міністерством освіти та науки.

Популярні методики дошкільної освіти - Монтессорі та інші італійські методики, литовські викладачі часто їздять вивчати досвід в Італію, а потім впроваджують в Литві. Великий вплив у Литві мав проект Step by Step і датський Advant Project, пов'язаний із забезпеченням прав на освіту дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Використання IT технологій у дошкільних закладах

У гігієнічних нормах, що діють в Литовській Республіці, прописано, що в загальних групах не може використовуватись комп'ютер. Але багато дитсадків заводять комп'ютери для навчання дітей, які ставлять поза загальної кімнати - це дозволено і робиться за рішенням керівництва дитсадка, а також за погодженням з батьками. Крім того, в дитсадках майже завжди є інтерактивні дошки та проектор, які використовуються для розвитку та навчання, і є більш популярними, ніж комп`ютери.

Персонал проте намагаються комп'ютерами забезпечити, щоб вони могли підбирати навчальні матеріали і спілкуватися з батьками.

Кадри

Оскільки народжуваність в країні падає і має місце велика міграція за кордон, то педагогів в литовських дитсадках вистачає, але є тенденція до старіння педагогів. Молодь неохоче йде на цю роботу через високе завантаження, невисоку зарплатню і непрестижність професії.

Для залучення кадрів використовуються наступні заохочувальні заходи:

- зменшують кількість контактних годин (з 36 до 33 на тиждень, розглядається можливість зменшити до 30, а решту робочого часу педагог повинен віддавати паперовій роботі/ підготовці, зараз це 3 години на підготовчу роботу);
- працюють над іміджем професії та дошкільної освіти. Наприклад, у Литві відходять від назви «дитячий садок» на користь назви «школа», аналогічно замінюють «завідувач дитсадка» на «директор», з метою поліпшення іміджу професії, а також тому що багато дитсадків працюють при школах, як початкових, так і основних;
- працюють над розробкою нових кадрових моделей організації дошкільної освіти і розглядаються можливості скорочення кількості вихователів, одночасно працюючих в групі. Наприклад, якщо зараз працює 1 вихователь і одна нянечка/помічник вихователя - за традиційною нормою, то дитсадки підштовхуються до розгляду можливості заміни няні господарчим працівником для того, щоб в активні годинник в групі працювали 2 вихователя - і так зменшилося навантаження. До кінця 2013 року планується закінчити розробку нових кадрових моделей для дитсадків. Будуть прораховані бюджети для цих моделей, після чого вони будуть запропоновані як альтернативи органам самоврядування.

Наявність інших фахівців в дитячому дошкільному закладі (логопеди і т.п.) залежить від потреб дітей, які в групі знаходяться і від тривалості роботи групи в день.

Підготовка вихователів здійснюється в колегіях та університетах. Якість педагогічної освіти, за оцінкою експертів, значно покращилась порівняно з радянською, оскільки стало більше практики, можливостей для стажувань в інших країнах, запрошуються іноземні фахівці для читання лекцій і т.п.

1.8. Проблеми литовської дошкільної освіти

За свідченням експертів, проблеми дошкільної освіти в Литві в першу чергу пов'язані з удосконаленням системи фінансування. У країні діє система «учнівського кошика», коли за кожною дитиною з народження закріплюється бюджет на освіту, який залежить від його потреб. На даний момент експерти стверджують, що бюджет цей найчастіше недостатній, тому ведуться дебати і робота з удосконалення системи.

Ще одна поточна проблема – суворі гігієнічні норми для дошкільних навчальних закладів, що ускладнює відкриття нових дитячих садків. Організації ведуть роботу щодо спрощення цього процесу, що дасть більше можливостей для відкриття приватних дитсадків.

Ведеться роботи над такими проблемами, як нестача спеціальних педагогів, викладачів художніх наук і т.п.

Залишається невирішеним питання з доступністю дошкільної освіти в сільській місцевості та у великих містах (Вільнюс, Каунас, Клайпеда та Шауляй).

1.9. Рекомендації для України

Литовські експерти рекомендують найбільшу увагу під час реформування дошкільної освіти в Україні приділяти розвитку кадрів. Важливо інвестувати у навчання вихователів, розвиток професії, покращення іміджу, оскільки саме викладачі та вихователі є тієї ланкою, що безпосередньо впливає на дитину.

«Очень важно определить, что самое главное в дошкольном образовании и инвестировать в это».

«В Литве тоже долгое время была эта проблема, когда обсуждались различные элементы дошкольного образования – матобеспечение, финансирование, санитарные нормы – пока не поняли, что главное – это программа и воспитатель, как человек, который непосредственно контактирует с ребенком и влияет на него».

У програмі, на думку експертів, найважливіше, « *чтобы ребенок ощущал, что с ним играют и он хорошо проводит время, а не учится, но при этом чтобы воспитатель понимал, какие его действия чему служат (для обучения чему именно)».*

Також литовські експерти наголошують, що академізація дошкільної освіти є непотрібним для дитини навантаженням, і що більш важливим за підготовку до школи є соціалізація та комплексний розвиток дитини.

2. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

2.1. Реформування дошкільної освіти у Російській Федерації

З середини 1980-х років в Росії були зроблені перші кроки з реформування системи, переробки її в більш демократичну і національно-орієнтовану.

У 90-х роках було вироблено якісне реформування системи дошкільної освіти в Росії. В основному, були продовжені реформи, розпочаті в 80-ті, а саме - відхід від централізованої системи і перехід на більш демократичну з урахуванням національних особливостей. Змінювалися також технологічні та організаційні підходи. Були розширені функції керівників дитячих дошкільних закладів, змінена система фінансування, дошкільні установи стали більш самостійними у виборі програми навчання, організаційних форм діяльності і т.п. У той же час на державному рівні переглядалися освітні стандарти і розроблялися оновлені навчальні посібники, а також розроблялися системи оцінки якості роботи.

2.2. Законодавча база

Важливе місце в ієрархії нормативних правових актів, що регулюють дошкільну освіту, займає Конституція Російської Федерації в якій, в пункті 2 статті 43 закріплена гарантія загальнодоступності і безоплатності дошкільної освіти в державних і муніципальних освітніх установах і на підприємствах.

Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО 14 грудня 1960) і стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права доступність освіти визначають як рівні для всіх права і можливості його отримання, що припускає не тільки економічну доступність, але і фізичну доступність, під якою названі акти розуміють безпечну фізичну досяжність освіти або за допомогою відвідування навчального закладу, що знаходиться на розумному географічному віддаленні, або шляхом отримання доступу до сучасних технологій.

Важливе значення в системі регулювання дошкільної освіти мають міжнародні акти, зокрема Конвенція про права дитини (схвалена Генеральною Асамблеєю ООН від 20.11.1989 року) в якій в п.2 статті 18 вказано на те, що в метою гарантування і сприяння здійсненню прав, викладених в цій Конвенції, держави - учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ.

У Сімейному кодексі РФ встановлені права і обов'язки батьків по вихованню та освіті дітей, до числа яких належить і виховання своїх дітей, обов'язок піклуватися про здоров'я, фізичний, психічний, моральний розвиток своїх дітей обов'язок забезпечити отримання дітьми основної загальної освіти. При цьому, батьки мають переважне право на виховання своїх дітей перед усіма іншими особами а також право вибору освітнього закладу і форми навчання дітей до отримання дітьми основної загальної освіти (стаття 63 Сімейного кодексу РФ).

Санітарні норми в РФ також існують, але вони прописуються і контролюються не законом про освіту, а Росспоживнаглядом. На думку експертів, іноді документи останнього вступають в суперечність із існуючим законодавством.

Остання редакція санітарних норм вийшла в кінці 2010 року. Має місце тенденція до відходу від надмірної суворості і зарегламентованості. Наприклад, зараз по санітарними нормам в групі дитсадка може виховуватись більше 20 чоловік.

Закон про освіту

У 1992 році був прийнятий головний закон РФ «Про освіту», в який до 2012 року вносилося багато змін. При цьому майже не змінювалася частина, що стосується дошкільної освіти. В 2007 році в закон

було внесено істотні зміни, що стосуються всієї системи освіти (і дошкільної в тому числі, але не окремо). Тоді були прийняті федеральні держстандарти[59] другого і третього покоління для середньої та профтехосвіти, а для дошкільної освіти не були прийняті стандарти, але вперше були внесені федеральні державні вимоги.

Стандартизації піддавалася не вся дошкільна освіта, а тільки програма, а саме - вимоги до її структури та умов реалізації. Але Міністерство освіти та науки РФ не стало у 2007 році встановлювати вимоги до результатів засвоєння програми дошкільної освіти.

Сьогодні на федеральному рівні функціонування дошкільної освіти в Росії регулюється Федеральним Законом «Про освіту», ухваленим Держдумою 21 грудня 2012 року і схваленим Радою Федерації 26 грудня 2012 року[60]. Цей закон, який вже набув чинності частково, приділяє набагато більше уваги дошкільній освіті та скасовує федеральний закон 1992 року.

Законодавчі зміни 2012 року

У новому законі введено вісім рівнів освіти. Раніше дошкільна освіта була окремим рівнем в системі. За новою версією - це початкова стадія загальної освіти. Тепер у загальному освіті чотири, а не три стадії: дошкільна, початкова, основна і середнє повне. Начебто це суто юридичний момент. Насправді це фіксує розуміння того, що без дошкільної освіти отримати нормальну шкільну освіту неможливо. Вона дає певний фундамент для успішної шкільної освіти. Така норма міститься в законодавстві більшості розвинених країн.

Дошкільна освіта в Росії визнається фактично повноправним рівнем освіти. Відміна від інших рівнів освіти полягає в тому, що не передбачено видачу документа державного зразка про отримання дошкільної освіти.

Як для рівня освіти для дошкільної освіти встановлюються стандарти, які відповідними підзаконними актами будуть визначати вимоги і до структури основних освітніх програм, і до умов її реалізації, і до результатів засвоєння.

Дошкільні заклади за новим законом стають дошкільними організаціями, що дає нові можливості, права та юридичні свободи для їх розвитку.

Ще одна зміна: узаконена можливість надання дошкільних освітніх послуг індивідуальними підприємцями (раніше - тільки установами). Це, на думку експерта, дасть поштовх до розвитку приватного сектора.

Дошкільна освіта тепер є обов'язковою, але відвідування дитячого садка не є обов'язковим. Поки ще не розроблена система оцінки дошкільнят щодо якості отриманої ними дошкільної освіти, але передбачається, що отримувати вони її можуть як у дитсадку, так і вдома (сімейна освіта за законом вважається також дошкільною освітою).

У новому законодавстві вік для дошкільної освіти встановлений від 3 років (до 7 років): *«Хотя сначала хотели уменьшить обязательства государства и сделать коридор 5-7 лет».*

2.3.Фінансування дошкільної освіти

Реформа (новий закон) поки ніяк не відбилася на практиці, тому що закон повністю набуває чинності з вересня 2013 року (а окремі статті - навіть з 1 січня 2014), поки в силу вступили тільки окремі статті.

[59] *Режим доступу: http://xn--80abucjiibhv9a.xn--p1ai/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B*
[60] *Режим доступу: http://минобрнауки.рф/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/2974*

Але очікується, що це буде революція для дошкільної освіти, оскільки раніше дошкільна освіта належала до повноважень органів місцевого самоврядування, і через те, що у місцевих бюджетів не вистачало коштів на сферу дошкілля, фінансування здійснювалось за залишковим принципом після середньої освіти. Дошкільна освіта фінансувалась муніципалітетом, і вартість утримання однієї дитини в дошкільному закладі відрізнялась в рази, в залежності від території. А це позначається в кінцевому підсумку не тільки на якості харчування, але і на рівні зарплат, оснащенні навчальним обладнанням.

Ситуацію можна виправити тільки, централізувавши фінансування шляхом передачі повноважень на рівень суб'єкта Федерації, як це було зроблено в школах. Таким чином фінансування дошкільної освіти з 2013 року з муніципального рівня перейде на регіональний рівень і буде здійснюватися суб'єктом РФ (муніципалітетом) за нормативним принципом, із закріпленим бюджетом для місцевих дошкільних закладів.

2013 буде перехідним, особливо у додатковій освіті, де є установи, підпорядковуються різним міністерствам. Буде затверджений середньообласний норматив - близько п'яти тисяч рублів, а до нього поправочні коефіцієнти з урахуванням села, наповнюваності садка.

Очікується, що в зв'язку з цим матеріальне становище дошкільної освіти значно покращиться.

Також очікується, що зміна підходів до фінансування сприятиме більш активному розвитку недержавних форм дошкільної освіти.

Державні і муніципальні дитячі садки фінансуються відповідно до державного і муніципального завдань. Пункти цього завдання засновано на федеральних і державних вимогах.

У завданні прописані рамкові вимоги до матеріального забезпечення дитячих садків. Оскільки державні і федеральні вимоги були введені тільки в 2010 році, то система ще не працює на 100% і існує проблема з недостатнім матеріальним забезпеченням - в різних регіонах на різному рівні, в залежності від матеріального стану і т.п. Але в цілому розробка вимог, за словами експертів, позитивно вплинула на рівень фінансування дошкільних закладів.

Розширюються (вже якийсь час, за рахунок попередніх поправок) повноваження самих дитячих садків. Зараз гроші, які виділяються за нормативами на дитячі садки, віддаються їм самим і вони на свій розсуд ними розпоряджаються. Так робиться вже третій рік. До того дитячі садки отримували фінанси за заявками/по потребам або стільки, скільки є, чого було недостатньо.

Всіх основних фахівців в штаті дитячого садка оплачує бюджет. У новому законі про освіту вперше міститься норма, що заробітна плата педагогічних працівників освітніх організацій повинна бути не нижче рівня заробітної плати по економіці відповідного регіону .

Батьківська участь у фінансуванні

У Росії освітня частина дошкілля є безкоштовною. Але реалізація дошкільної освіти неможлива без нагляду і догляду, тому в поняття освітньої частини включається не тільки саме навчання, але й той час, коли з дітьми проводять час за якимись іншими заняттями. Сюди ж включено весь час самостійної діяльності дітей, коли педагог не спілкується з дитиною (за правилами - 3-4 години в групах повного дня). Також в бюджетне фінансування входить взаємодія педагогів з родиною дитини.

«В России бесплатным является дошкольное образование. Все, что не относится к дополнительной образовательной части – оплачивается родителями». Батьки оплачують так звані платні додаткові освітні послуги - ті, що надаються за спеціальним замовленням батьків і ні в якому разі не дублюють те, що входить в основну освітню програму. Наприклад, це можуть бути заняття з іноземних мов, оскільки вони не входять в дошкільну освітню програму. В обов'язковій програмі є підготовка до навчання грамоті, але немає безпосередньо навчання читанню або письму, тому такі заняття також можливі тільки за додаткову плату від батьків.

Що стосується нагляду і догляду, то батьки вступають за законом в пайове фінансування цієї частини дошкільної освіти (крім дітей з проблемами розвитку, пільгових категорій). Вони повинні оплачувати 20%, це близько 600 рублів на місяць. Відвідання приватного дитсадка - орієнтовно 10 тис. рублів на місяць (залежить від регіону).

Батьки дітей з обмеженими можливостями платити не зобов'язані.

Крім того, у РФ введено нову форму матеріальної підтримки громадян, які мають дітей дошкільного віку - компенсація частини батьківської плати. У 2007-2009 роках в середньому близько чотирьох мільйонів сімей отримали компенсацію.

Традиційно залучають батьків для оплати позавідомчої охорони.

Неофіційні платежі мають місце, добровільні пожертвування за законом не заборонені. Суми і поширеність залежать від забезпеченості регіону, виділюваного бюджету на дитячий садок. Але в цілому експерти вважають, що проблема неофіційних платежів зменшується, тому що в останнє десятиліття мали місце серйозні фінансові вливання в систему дошкільної освіти.

Батьки, за словами експертів, позитивно налаштовані на оплату додаткових освітніх послуг, сприймають це як внесок у розвиток дитини. Популярні хореографія, спортивні гуртки. В окремих регіонах проводять анкетування батьків щодо виду додаткових освітніх послуг, які будуть затребувані, а потім організовують те, що найбільш цікаво (*«Родители могут и готовы доплачивать за какие-то дополнительные блага: дополнительные занятия, которые не входят в программу, за уменьшение количества детей в группе и т.п.»).*

.

У приватному секторі дошкільної освіти тепер також існує частка державного фінансування. Бюджетне фінансування дошкільної освіти розповсюджується і на них, а батьки платять за те, що йде понад програму або встановлених норм. Так само, як і у державних дитсадках, держава буде фінансувати за новим законом освітню частину витрат у приватних закладах, а решту сплачують батьки.

2.4. Рівень охоплення дошкільною освітою

Дошкільна освіта в Росії - виховання, навчання і розвиток, а також нагляд, догляд та оздоровлення дітей дошкільного віку від 2 місяців до 7 років.

Загальна кількість дітей дошкільного віку у Російський Федерації станом на 2012 рік – 5,9 млн. За прогнозом соціально-економічного розвитку РФ на 2013р. Міністерства економічного розвитку (МЕР) РФ, чисельність дошкільнят в РФ до 2015 р. зросте до 6,5 млн. При цьому загальна кількість населення країни становить 141,93 млн. осіб (2011 рік), а народжуваність у 2012 році – 13,3 на 1000 осіб.

Сьогодні дитячі садки в Російській Федерації відвідує 5,5 мільйона дітей, в 2009 році в дитячі садки ходило 5,2 мільйона дітей. Зростає кількість дитячих дошкільних закладів, так наприклад в 2009 році їх було 43 000, а в 2011 - 43,5 тисячі.

Рівень забезпеченості державними дитсадками, як і кількість приватних дитсадків дуже відрізняється від регіону до регіону, це залежить від того, наскільки регіональне законодавство дає можливості для їх розвитку, оскільки федеральне законодавство не все повністю регулює в цій сфері. Буває таке, що в одній області приватних садочків 20, а в сусідній області всього 1.

У регіонах, де відчувається брак місць у дитсадках, батьки записують дитину в дитячий сад одразу після народження, і це не завжди є гарантією того, що він туди потрапить. 70% дітей, які сьогодні стоять у черзі в дитячі сади, знаходяться у віці від 0 до 3 років. За даними Вищої школи економіки, майже 40% дітей по всій Росії не забезпечені можливістю отримання дошкільної освіти. Більше 2 млн. дітей у віці від 1,5 року очікують отримання місця у дитячому садку.

Найбільш популярними на сьогоднішній день є багатопрофільні дитячі садки. У таких садах практикують цілий спектр нових програм і педагогічних технологій, створених колективами вихователів і окремими авторами. Саме відкриття такого широкопрофільного дитячого садка - найбільш прибуткове вкладення грошей для сучасних інвесторів. Докладний бізнес-план приватного дитячого садка містить економічне обґрунтування відкриття нової установи, а також описує всі етапи його створення.

2.5. Структура дошкільних закладів

За офіційною статистикою в 2011 році в Росії функціонувало близько 57000 дошкільних закладів різних типів і видів, з яких 23 567 є дитячими садами.

Діти дошкільного віку відвідують дитячі садки в загальних, компенсаційних, комбінованих та оздоровчих групах. У загальних групах робота спрямована на гармонійний і різнобічний розвиток кожної дитини. Компенсаційні групи створені для дітей з проблемами розвитку. Оздоровчі групи - для дітей з туберкульозом та іншими проблемами зі здоров'ям. У комбінованих групах перебувають діти, які можуть відвідувати будь-яку з трьох вищезгаданих груп.

Діаграма 2.1. Розподіл дошкільних закладів за типом, 2010 р.

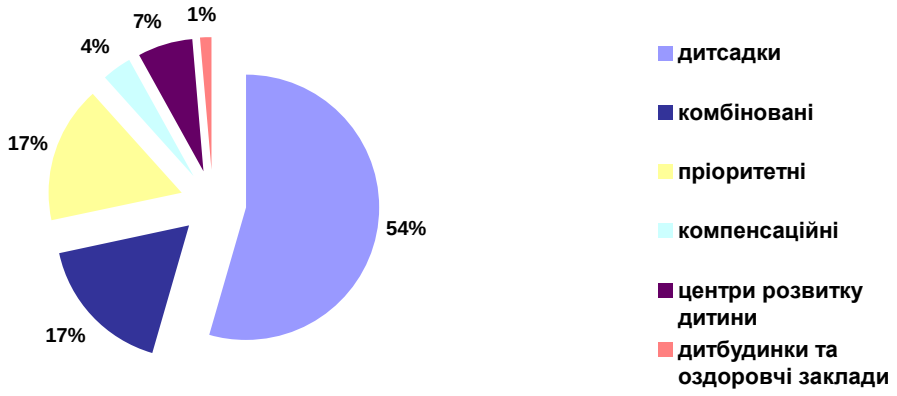

Джерело: ЮНЕСКО

Групи для дітей дошкільного віку можуть бути створені і в інших типах освітніх установ (крім дошкільних): в загальноосвітніх закладах, у навчальних закладах для дітей дошкільного віку та дітей, а також закладах для додаткової освіти дітей. При необхідності дошкільні групи можуть створюватися в установах культури і установах з соціальною функцією.

2.6.Організація роботи дошкільних закладів у РФ

Відвідування дитячого садка дошкільниками може бути на повний день (10,5 - 12 годин), скорочене (8-10 годин), продовжене (14 годин), 24-годинне і скорочене (3-5 годин). Варіант вибирається залежно від потреб дитини та її сім'ї. Найбільшим попитом користуються дитячі садки з відвідуванням на повний день, 10-12 годин.

Під час перебування в дитячому садку діти отримують 3-5 разове харчування, навчаються, забезпечуються денним сном і прогулянками на свіжому повітрі.

Заняття проводяться в різних областях, що охоплюють різні галузі освіти. Вони спрямовані на фізичний розвиток дитини, художньо-естетичне виховання, розвиток мови, а також соціальний розвиток.

Прогулянки в дитячому садку організовані таким чином, що діти можуть займатися різними видами діяльності - пізнавальними, фізичними та художніми. Під час прогулянки завдання педагогів - організувати спостереження за органічними і неорганічними природними явищами, роботу з природними матеріалами (наприклад, в городі і квітнику) і різні ігри. Особлива увага приділяється фізичному розвитку дітей, а також різним рухливим іграм.

Існують і стандарти щодо площі приміщень і території на кожну дитину в дошкільному закладі: 29 м2 території на кожну дитину і приміщення площею не менше 50 м2., обов'язкова наявність в приміщеннях туалетів, кімнати або куточка для фізичного і музичного освіти, а в приміщеннях, побудованих після 1990 року - басейн. Обов'язкова наявність ігрової кімнати, передпокою з шафами і кімнат для денного та нічного сну.

Штатні розклади

На одного педагога в дошкільному закладі припадає до 10 дітей. В основному педагоги мають вищу або середню спеціальну освіту.

Діаграма 2.2. Структура викладацького складу дошкільних закладів за рівнем освіти, 2010 р.

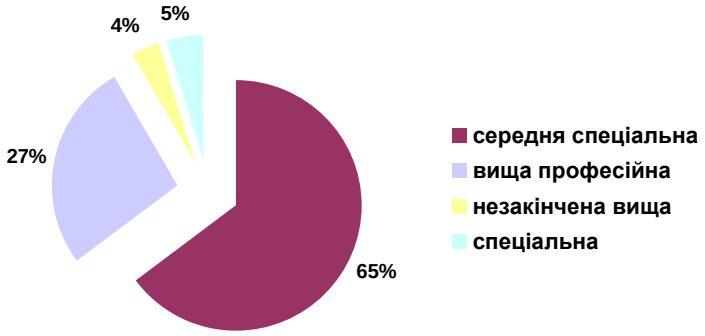

Джерело: ЮНЕСКО

Поняття типового штату відсутнє, але в основному збережена звичайна для дитсадка радянська штатна структура: 2 вихователя, які працюють позмінно у групі повного дня. В окремих регіонах може бути інша система. Наприклад, у Тюменській області 100% дошкільних установ є автономними (більш вільно розпоряджаються своїми фінансами). Там для підвищення зарплати перебудували систему: на 2 групи 3 вихователя, у яких підвищується і навантаження, і зарплата.

В штаті російських дитсадків кожного дитячого садка є психолог, музичний керівник, інструктор фізичне виховання .

У кожному дитячому садку працюють логопедичні групи або логопункт. Якщо в установі є багато дітей з дефектами мовлення, в садку на 12 груп можуть створюватися 2 корекційні групи. Якщо дітей з дефектами мови небагато - створюється логопункт. У такі групи беруть дітей з 5 років, тому групи одновікові - 5-6 років (перший рік навчання) та 6-7 років (другий рік навчання). Така схема роботи є більш ефективною в умовах браку дитячих садків.

Також у дитсадках є психологи (за законом має бути забезпечено обов'язковий психологічний супровід). Залежно від можливостей регіону в дитячому садку або створюються ставки психолога, або дитячий садок йде «в навантаження» для шкільного психолога.

Майже повсюдно у дитячих садках є інструктори з фізкультури.

У штаті дитсадка можливий також фахівець з ІЗО і т.п. додаткових дисциплін, але федеральних державних вимог по таким фахівцям немає, тож кожен регіон вирішує, чи потрібні такі фахівці, виходячи зі своїх можливостей.

У дошкільних установах в штаті є медсестра, яка проводить профілактичні огляди і забезпечує вакцинацію дітей. На одного медпрацівника за нормами припадає 90 дітей дошкільного віку.

2.7. Зміст освіти

До прийняття федеральних вимог мала місце проблема різновекторних програм. Зараз програма націлена в першу чергу на розвиток дитини, а не на підготовку до школи. Підготовка до школи - тільки додатковий напрям дошкільної освітньої програми. У плані розвитку йдеться про розвиток дитячих видів діяльності: рухової, комунікативної, пізнавально-мовної, трудової і т.п. – і, найголовніше, ігровий.

При розробці нової програми (федеральних вимог) російські експерти з дошкільної освіти вивчали досвід СНД і, зокрема, України і виробили 4 напрямки розвитку дитини:

1. фізичний розвиток - на першому місці
2. соціально-особистісний - на другому місці по пріоритетності
3. художньо-естетичний
4. пізнавально-мовний

Структурно програма дошкільної освіти розділена зараз на 10 освітніх областей:

1. фізичний розвиток складається з
   - фізичної культури
   - здоров'я

2. соціально-особистісний :
   - соціалізація
   - безпека
   - праця,
3. пізнавально-мовний:
   - комунікація
   - читання худ. літератури
   - пізнання
4. художньо-естетичний :
   - музика
   - художня творчість.

З освітніми програмами у РФ поки що ситуація неоднозначна. Згідно федеральним вимогам повинні бути розроблені федеральні приблизні програми, на основі яких кожна дошкільна установа буде розробляти свою програму навчання. Але поки що зразки програм знаходяться на стадії розробки.

Зараз в РФ користуються програмами, які були розроблені ще в 90-х роках, коли відбулася відмова від типових радянських програм, і різні авторські колективи розробили своє бачення того, що повинно бути включено в дошкільне навчання. На сьогодні програми 90-х перероблені у відповідності з федеральними вимогами, але це тільки перехідний етап, і експертиза відповідності цих програм федеральним вимогам поки що не проводилась. Експерти очікують, що експертиза буде проведена в 2013 році.

Комп`ютерна грамота та використання комп`ютерів для навчання дошкільнят у РФ не є широко розповсюдженим. Експерти не вважають це пріоритетом та необхідністю, а також іноді підкреслюють

занадто великий вплив комп'ютерів на дітей: *«Дети достаточно дома у нас сидят за этими компьютерами, чтоб еще в детском саду они сидели».*

2.8. Проблеми дошкільної освіти РФ

Основною проблемою 1990-х років було фінансування: число дошкільних установ значно скоротилося через урізання державного фінансування, також через продаж частини будівель дитсадків.

На сьогоднішній день основними проблемами дошкільної освіти в Росії є, як і раніше, нестача місць у дитсадках (в окремих регіонах), нестача кадрів, подекуди – недостатнє фінансування. На думку комітету Держдуми, в цілях скорочення дефіциту місць в садках державі необхідно сприяти розвитку недержавних дитячих садків шляхом різних фінансових вливань і підтримок.

Доступність

Проблема дефіциту дитячих садків у Росії особливо загострилася в останні роки, коли із зростанням народжуваності виявилася нестача самих будівель дошкільних установ, які були розпродані або ліквідовані в 90-і роки 20 століття. У 2010 році в Росії в різних регіонах пройшло кілька акцій батьків, які протестують проти недоступності дитячих садків.

Відсоток забезпеченості дошкільними закладами для дітей з 5 до 7 років дуже високий - від 95 до 98%. Найскладніша категорія - до 3 років, особливо в великих містах, оскільки батьки рано виходять на роботу з декрету.

За словами експертів, в основному діти йдуть в дитячий сад з 2 років, раніше майже не йдуть. До 3 років дуже великий відсоток тих, хто тільки формально займає місце, але ходить рідко. Старші групи в дитячих садках є більш заповнені, тому нарощування кількості місць в дитячих закладах здійснюється з розрахунком на дітей старше 3 років.

З 2010 року розвиток дошкільної освіти, як в традиційній, так і в нетрадиційній формі, став одним з головних завдань держави на 2011-2015 роки. Щоб збільшити доступність, в країні будують багато нових дитячих садків, реконструюються старі, повертають старі будівлі, розвивають нові форми (наприклад, сімейні дитячі садки, групи для дітей, які часто хворіють, групи короткотривалого перебування (спочатку не були популярні, але зараз затребувані) .

Фінансування

Видатки на освіту почали зростати в 1999 році: з 3,34% ВВП у 1998 р. до 3,58% ВВП у 2001 році, повертаючись до рівня 1992 року. Частка коштів, що виділяються на освіту у федеральному бюджеті, також почала зростати.

Таблиця 2.1. Розподіл бюджетів на освіту, 2010 р.

Бюджетний рівень	% рівня від загальних витрат бюджетів всіх рівнів
Загалом	100%
Федеральний	17,8%
Федеральні суб'єкти	19,2%
Муніципальні заклади	63,0%

Джерело: ЮНЕСКО

Однак рівень фінансування як і раніше недостатній. Крім того, існує вищезазначена проблема неофіційних платежів і зборів. Інша частина фінансової проблеми – негативне ставлення батьків дітей дошкільного віку до необхідності сплачувати за додаткові освітні послуги. Офіційно таке ставлення

батьків не підтверджено, проте онлайн відстежується певна частка невдоволених додатковими витратами.

Кадрове забезпечення

З кадрами ситуація в російській дошкільній освіті проблемна. Брак кадрів відчувається, існує постійний відтік молодих педагогів у зв'язку з низькою зарплатою і низьким соціальним статусом вихователів.

Кадрові проблеми дошкілля у РФ є системними для всіх пострадянських республік, а саме:

- скорочення числа осіб, які працюють в системі освіти в останні роки;
- відсутність реального припливу молодих фахівців;
- триваюче старіння викладацького складу.

Низький рівень заробітної плати одночасно з високими вимогами навчальних стандартів і великим навантаженням є основною причиною ситуації, що склалася з кадрами.

Для дошкільної освіти Росії характерним є вкрай низький навіть на тлі працівників інших освітніх установ рівень оплати праці. Середня заробітна плата вихователів дошкільних освітніх установ в 2 рази менше розміру середньої заробітної плати вчителя загальноосвітньої школи. При цьому норма годин педагогічної роботи за ставку заробітної плати вчителя предметника становить 18 годин на тиждень, вчителі початкових класів - 20 годин на тиждень, а вихователя - 36 годин на тиждень, що в 2 рази більше норми годин педагогічної роботи перерахованих категорій педагогічних працівників. У зв'язку з цим зростає проблема дефіциту кваліфікованих педагогічних кадрів.

Оскільки головна причина кадрової проблеми - низька зарплата, то зараз президентом РФ поставлено завдання довести середню зарплату в дошкільній освіті до рівня середньої освіти. Для молодих фахівців діють «підйомні» бонуси протягом перших трьох років - доплата 20 тис. рублів за кожен рік, відпрацьований у дитячому садку + 10 тис. одноразово (*«За это время они набираются опыта и потом могут подать на аттестацию, на категорию, что влечет повышение зарплаты»).*

За словами експертів, система дає позитивні зрушення.

Дошкільна освіта в сільській місцевості

Особливо варто виділити комплекс проблем, пов'язаних з організацією ї дошкільної освіти в сільській місцевості. Ситуація ускладнена через:

- Фінансові проблеми, більш низький доход сімей
- Недостатню кількість дошкільних закладів і їх віддаленість від населених пунктів (погані дороги, транспортна досяжність)
- Непрестижність і низький рівень оплати праці персоналу, що ускладнює залучення професіоналів
- Недостатню обізнаність батьків про необхідність виховання - особливість менталітету сільських жителів. На думку експертів, на селі найбільше уваги та значення надають фізичному здоров'ю дитини, а не вихованню, інтелектуальному розвитку і соціальній адаптації.

Стан здоров'я дітей

Важливим фактором, що визначає розвиток системи дошкільної освіти в Росії, є стан здоров'я дітей дошкільного віку. Цілий ряд екологічних і соціально-економічних проблем є факторами послаблення здоров'я новонароджених і дітей дошкільного віку. Під час вагітності 40% матерів дотримуються погано збалансованої дієти, а 17% не кидають палити. В середньому 12% дітей в Росії мають ненормальну вагу при народженні. З огляду на ці проблеми в РФ обговорюється питання збільшення числа установ компенсаційного типу та оздоровчих дошкільних закладів.

3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

3.1. Законодавча база

Радянська система дошкільної освіти в країні збережена повністю, однак при цьому в Білорусі за роки незалежності з'явилися сади з гнучким режимом перебування дітей, платні послуги, приватні дитячі садки.

Система дошкільної освіти реформувалося в основному на законодавчому рівні.

З 1991 року національна система освіти розвивається відповідно до Програм соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2001-2005 рр., 2006-2010рр. і 2011-2015 рр., а також згідно із прийнятою у 2004 р. Національною стратегією стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р.

Важливою подією для системи освіти стало прийняття 13 січня 2011 Кодексу Республіки Білорусь про освіту. Тим самим, вперше в країні вирішена задача кодифікації суспільних відносин у сфері освіти, сформована самостійна галузь права - освітнього. Уточнена структура національної системи освіти. Оновлені назва і зміст рівнів освіти.

З метою подальшого сталого розвитку системи дошкільної освіти Урядом Республіки Білорусь прийнята Програма розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр., яка передбачає оптимізацію мережі закладів дошкільної освіти, формування здоров'я зберігаючої системи в установах дошкільної освіти, підвищення якості послуг, що надаються дітям дошкільного віку, подолання відмінностей в матеріально-технічному забезпеченні закладів дошкільної освіти та виховання, підвищення соціального статусу працівників системи дошкільної освіти.

Відповідно до доручень Президента Республіки Білорусь від 8 травня 2012 місцеві виконавчі і розпорядчі органи влади повинні створювати умови для підтримки ініціативи дошкільних установ, в тому числі приватної форми власності, індивідуальних підприємців з розвитку дитячих садків сімейного типу «сімейний дитячий сад».

Санітарні норми

Санітарні норми Республіки Білорусь у сфері дошкільної освіти переглядаються щорічно.

В даний час діють Санітарні норми, правила і гігієнічні нормативи «Гігієнічні вимоги до влаштування, утримання та режиму діяльності закладів дошкільної освіти», затверджені Постановою Міністерства охорони здоров'я Республіки Білорусь 17.04.2009 № 42.[61]

Вони поширюються на всі діючі, такі, що проектуються, будуються, реконструюються дошкільні установи, незалежно від їх відомчої підпорядкованості та форми власності, виду (ясла, ясла-садок, дитячий садок, санаторний ясла-сад, санаторний дитячий садок, дошкільний центр розвитку дитини), часу перебування вихованців у групі (від 2 до 7 годин, 10,5 години, 12 годин, 24 години).

З перебігом часу санітарні норми змінювалися. Так, у порівнянні з СРСР, посилилися вимоги до організації харчування та зберігання продуктів, але спростилися умови надання довідок, якщо дитина була відсутня більше 5 днів (*«Я думаю, что настоящие Санитарные нормы отвечают потребностям времени и меняются к лучшему в соответствии с реалиями жизни. А главное – они жестко контролируются»).*

61 Режим доступу: http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=6031

3.2. Фінансування дошкільної освіти

Виховання дітей у дошкільних установах, як і в попередні роки, є безкоштовним, батьки оплачують, за різними даними, 40-60% вартості харчування від грошових норм в залежності від віку дитини, типу і режиму роботи дошкільного закладу. Це становить в середньому 120 тис. білоруських рублів на місяць або від 8 до 15 доларів в залежності від типу закладу. Плата за відвідування приватного дитячого садка за інформацією експерта складає 300-500 доларів в місяць (*«В частном саду плату доступной для среднестатистической белорусской семьи вряд ли назовешь - около 500 долларов»).*

Фінансування державних дитячих садків здійснюється за рахунок місцевих бюджетів та відомчих установ.

Дошкільна установа може надавати платні освітні послуги відповідно до «Переліку платних послуг, що надаються державними установами освіти»[62], затвердженим постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 3 жовтня 2002 р. № 1376[63]. Платні послуги не можуть бути надані в рамках основної освітньої діяльності, що фінансується з бюджету.

Фінансуються краще (першочергово): харчування, поточний і капітальний ремонт, матеріально-технічне забезпечення.

Опікунські ради, створені при дитячих садках, можуть визначати і збирати додаткові платежі, які перераховуються на рахунок дошкільної установи. Ці платежі не є обов'язковими, але є досить поширеними.

3.3. Рівень охоплення дошкільною освітою

Загальна кільість дітей дошкільного віку у Білорусії станом на 2012 рік становила 533 тисячі (населення в цілому у 2011 році складало 9,473 млн. осіб). Рівень народжуваності – 12 на 1000 осіб.

За даними Міністерства освіти Білорусі [64] у 2008 році в республіці функціонувало 4109 закладів дошкільної освіти, в яких виховувалось і навчалось 365 тисяч дітей. Згідно з Програмою розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр. кількість дошкільних установ має зрости і скласти в цілому у 2014 році 3912 установ.

Таблиця 3.1. Кількість дошкільних установ по областям та м. Мінськ

Область	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Брестська	596	598	600	601	601	599
Вітебська	659	659	660	659	660	661
Гомельська	515	517	517	519	521	523
Гродненська	480	482	482	484	485	490
Могилевська	528	528	527	525	523	523
Мінська	676	676	673	669	668	669
м. Мінськ	425	430	435	439	443	447
Разом	3879	3890	3894	3896	3901	3912

Джерело: Додаток 4 до Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр.

62 Режим доступу http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=6031
63 Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь, 2002 р., № 115, 5 / 11270
64 Программа развития системы дошкольного образования в Республике Беларусь на 2009 – 2014 годы. Режим доступу: http://edu.gov.by/main.aspx?guid=14711

За офіційними даним даними Національного статистичного комітету Республіки Білорусь[65], на початок 2012/2013 навчального року в республіці працювало 4064 установи дошкільної освіти із загальною чисельністю дітей 398 тис. чоловік. Мережа цих закладів скоротилася в порівнянні з 2005 роком на 86 одиниць (на 2,1%), в той же час чисельність дітей, які відвідують їх, збільшилася за цей період на 31,3 тис. осіб (на 8,5%).

Діаграма 3.1. Чисельність дітей дошкільного віку та дітей, що відвідують дошкільні заклади освіти, Білорусь, 2005-2012 рр., тис. осіб

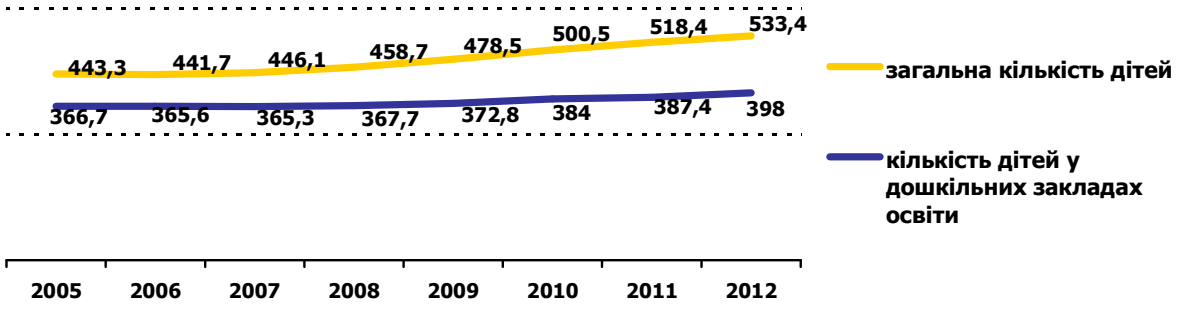

Джерело: Національний статистичний комітет Республіки Білорусь

Охоплення дітей дошкільними закладами в Білорусі є одним з найвищих серед країн СНД: у віці до 3 років - 37,3%, від 3 до 6 років - 96,4%[66]. Забезпечений рівний доступ хлопчикам і дівчаткам до здобуття дошкільної освіти, підготовкою до школи досягнуто 100% дітей п'ятирічного віку.

За останні п'ять років охоплення дітей дошкільною освітою збільшилось на 13% і становить 90,7% у міській місцевості та 53,4% у сільській.

За словами експертів, попит на послуги дитсадків залежить також і від району міста: *«Наполняемость зависит от места проживания. В районах-новостройках больше детей в группах раннего возраста».*

3.4. Структура дошкільних закладів

За структурою із загальної кількості дошкільних закладів Білорусі[67]:

- 2886 - ясла, ясла-садок, дитячий садок
- 83 - санаторні дошкільні установи
- 48 - спеціальні дошкільні установи
- 113 - дошкільні центри розвитку дитини
- 1021 - дитячі садки-школи

[65] *Режим доступу: http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/pressrel/education.php*
[66] *Режим доступу: http://solidarityby.eu/by/forprint/razvitie_sotsialnoy_infrastruktury_vypalo_iz_perechnya_gosudarstvennyh*
[67] *Режим доступу: http://argumenti.ru/print/society/n322/149114*

Діаграма 3.2. Структура дошкільних закладів Республіки Білорусь, 2012 р.

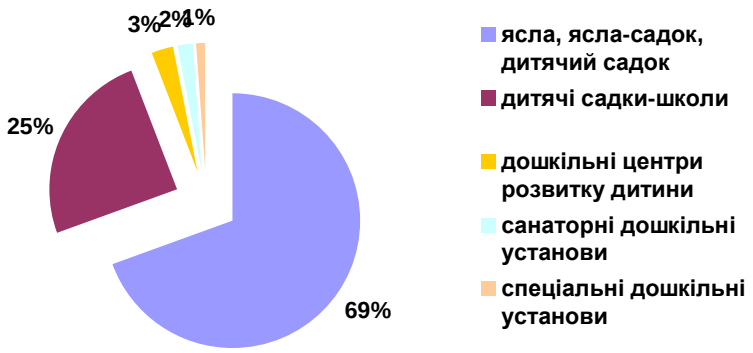

Джерело: Національний статистичний комітет Республіки Білорусь

Активно розвиваються нові форми організації дошкільної освіти з короткочасним режимом перебування дітей у дошкільних установах від 2 до 7 годин. Створено 347 таких груп.

Матеріальна база дошкільної освіти

Матеріальна база дошкільних установ потребує великих капіталовкладень від держави. Згідно з офіційною статистикою, тільки 18,4% дошкільних установ розміщуються в пристосованих будівлях, більше ніж 800 таким установам потрібен капітальний ремонт, 40 з них знаходяться в аварійному стані.

Матеріально-технічне забезпечення здійснюється відповідно до Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр.

Перелік засобів навчання визначений Постановою Міністерства Освіти Республіки Білорусь «Про затвердження переліків обладнання для установ, що забезпечують здобуття дошкільної освіти» від 24 вересня 2007[68].

Оснащеність дошкільних закладів засобами навчання, ігровим і навчальним обладнанням становить 49,3% від потреби за офіційними даними або 60-70% - за оцінкою експертів.

Таблиця 3.2. Оснащення дошкільних установ засобами навчання, ігровим та учбовим обладнанням

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Брестська	100	100	100	100	100	100	600
Вітебська	10	10	10	10	10	10	60
Гомельська	137	145	87	135	59	124	687
Гродненська	50	60	60	70	70	70	380
Могилевська	94	106	128	140	140	152	760
Мінська	3161	3130	3271	3307	3323	3510	19702
м. Мінськ	2800	3000	3000	3000	3050	3050	17900
Разом	6352	6551	6656	6762	6752	7016	40089

Джерело: Додаток 4 до Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр.

[68] *Режим доступу: http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=6031*

Щодо використання в якості навчальних матеріалів сучасного інформаційного супроводу (в т.ч. комп'ютерів), то з цього приводу серед білоруських науковців ведуться наукові дослідження. Однак часто в дитячих садах є комп'ютерні класи. Час перебування за комп'ютером дитини старшого дошкільного віку - 5-7 хвилин. За твердженням експерта, батьки налаштовані позитивно по відношенню до навчання дошколят на комп'ютерах.

Таблиця 3.3. Забезпечення дошкільних установ комп‘ютерними місцями

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Загалом
Брестська	50	100	150	100	100	100	600
Вітебська	40	10	25	10	10	10	105
Гомельська	22	27	28	24	24	28	153
Гродненська	50	70	80	80	100	100	480
Могилевська	488	488	488	488	488	488	2928
Мінська	83	46	69	81	67	89	435
м. Мінськ	1309	1054	1326	1020	1190	1700	7599
Разом	2042	1795	2166	1803	1979	2515	12300

Джерело: Додаток 4 до Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр.

3.5. Організація роботи дошкільних закладів у Білорусі

Режим роботи дошкільного закладу встановлюється засновником, з урахуванням побажань батьків та режиму роботи установ та інших організацій, де працюють батьки. Установа може працювати з п'ятиденним чи шестиденним робочим тижнем, або безперервно протягом календарного тижня з наступними режимами перебування дітей: 10,5 годин; 12 годин; 24 години.

Групи короткотривалого перебування дітей функціонують за гнучким режимом: від 2 до 5 разів на тиждень, від 2 до 7 годин на день, в залежності від побажань батьків або законних представників дітей.

Для організації навчання і виховання за відповідною освітньою програмою, а також оздоровлення вихованці об'єднуються в групи:

- загального призначення:
- першого раннього віку (до одного року);
- другого раннього віку (від одного року до двох років);
- першу молодшу (від двох до трьох років);
- другу молодшу (від трьох до чотирьох років);
- середню (від чотирьох до п'яти років);
- старшу (від п'яти до семи років);
- різновікову (від одного року до семи років);
- санаторні:
- інтегрованого навчання і виховання;
- спеціальні групи для дітей з особливостями психофізичного розвитку (Постанова Міністерства Освіти Республіки Білорусь від 25 липня 2011 № 150[69]).

У Білорусі працюють 178 цілодобових дитячих садків, але більшість - понад дві третини - передбачає знаходження в них дітей до 10,5 години. Більше 10% дитячих садків передбачають перебування до 12 годин; є дитячі сади і групи з гнучким режимом, де діти перебувають від 2 до 7 годин.

[69] *Режим доступу: http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=6031*

Якщо дитина протягом року хворіла більше чотирьох разів, її переводять в санаторну групу - таких у країні 1227.

В країні працюють близько 16 тисяч груп додаткового навчання, діяльність яких держава практично не регламентує. Три чверті з них працює на платній основі[70].

Якщо діти живуть далеко від дитячого садка, їх організовано привозять і відвозять додому.

Харчування дітей у дошкільному закладі організовується відповідно до норм харчування дітей в дошкільних установах, затвердженими постановою Міністерства освіти Республіки Білорусь, Міністерства охорони здоров'я Республіки Білорусь, Міністерства торгівлі Республіки Білорусь від 15 вересня 2003 р. № 62/42 46[71].

Харчування дітей старше 6 років організовується відповідно до норм для дітей даної вікової категорії, встановлені законодавством Республіки Білорусь.

Дітям віком до 1 року організовується індивідуальне харчування відповідно до вимог закладів охорони здоров'я відповідно до законодавства Республіки Білорусь.

Відповідно до законодавства Республіки Білорусь на основі норм харчування дітей затверджуються грошові норми харчування дітей в дошкільному закладі, в залежності від віку дітей, тривалості їх перебування в ньому, профілю дошкільної установи.

У дошкільному закладі з короткочасним перебуванням дітей харчування організовується за умови їх перебування в установі 3,5 і більше годин.

3.6. Зміст освіти та кадрове забезпечення

Навчання в дитячих садах йде російською та білоруською мовами, але є також українські, польські, єврейські, литовські та інші групи.

Для навчання використовуються два типи програм, розроблених білоруськими фахівцями:

- Навчальна програма дошкільної освіти
- Спеціальні програми для дітей з особливостями розвитку.

Дані програми були затверджені за результатами дворічного апробування. Експерти водночас відзначають, що :*«Программа не догма, каждое ДУ само решает по какой работать. Во многих случаях это зависит от подготовки и желания самих педагогов и родителей».*

Зміст навчальної програми орієнтовано на розвиток здібностей дітей в різних видах діяльності і створення оптимальних умов для стимулювання та підтримки їх емоційного, морального та інтелектуального розвитку і саморозвитку, проявів самостійності, ініціативності.

До регулярних фізкультурних занять залучені 100% дітей, які відвідують установи дошкільної освіти. З вихованцями проводяться фізкультурні заняття, ранкова гімнастика, рухливі ігри, фізкультурно-спортивні свята, дні здоров'я.

Організація фізичного виховання дошкільників здійснюється відповідно до базисної програми "Пралеска". Програма орієнтує педагога на збереження і зміцнення психофізичного здоров'я дітей, гуманістичний підхід до організації оздоровчої роботи з урахуванням їх фізичних та психологічних особливостей в тісній співпраці з батьками.

[70] *Режим доступу: http://www.sporteducation.by/doshkolnoe_obrazovanie*
[71] *Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь 2003 р., № 112, 8/10 051*

На базі дошкільних закладів налічується 2595 гуртків спортивної спрямованості (з плавання - 198, з художньої гімнастики - 177, інших - 2220), в яких займається близько 39 тисяч дітей (плаванням - 3441, художньою гімнастикою - 2641 та іншими видами - 32899). Дошкільні установи надають освітні послуги, в тому числі на платній основі. У цих цілях організована робота 1666 спортивних гуртків (з плавання - 171, з художньої гімнастики - 128, інших - 1367). Їх відвідують близько 28 тисяч дітей[72].

У всіх дошкільних закладах з урахуванням запитів родини надаються освітні послуги з різних напрямків діяльності (естетичне, музичне, фізкультурно-оздоровче, екологічне, навчання іноземним мовам і пр.). Освітній процес з дітьми дошкільного віку здійснюється з урахуванням їх схильностей, в тому числі за індивідуальними програмами розвитку. Для цих цілей організовано понад 16 тисяч гуртків (охоплюють 247 тисяч дітей), у тому числі 12 600 функціонують на платній основі (відвідують 202100 дітей).

Кадри

За даними Міністерства освіти РБ, в системі дошкільної освіти працюють 50 350 педагогічних працівників. З них вищу освіту дошкільного профілю мають тільки 19,1%, вищу педагогічну - 43,8%, вищу кваліфікаційну категорію - 6,4% педагогів (для порівняння: у системі загальної середньої освіти вищу кваліфікаційну категорію мають 23,9% педагогів).

Медичним персоналом дошкільні установи укомплектовані на 93%, у тому числі в міській місцевості - на 94,5%, у сільській - на 85,2%. За свідченням експерта: *«В настоящее время все дошкольные учреждения Беларуси укомплектованы кадрами, в том числе и помощниками воспитателей. Хотя проблемы безусловно есть и их надо решать».*

Актуальним для системи дошкільної освіти є підвищення професійної компетентності педагогів дошкільних закладів, підвищення їх соціального статусу.

Як і в сусідніх країнах, проблемою працівників цієї сфери є невисока зарплата - в середньому, за словами експертів, близько 1200-1500 грн. на місяць[73]. З боку держави здійснюються деякі заходи для підвищення привабливості даної професійної сфери: заявлені плани про підвищення зарплат, існують доплати залежно від стажу і кваліфікації, соціальні пільги для молодих педагогів, збільшено відпустку (до 42 днів).

Значного браку кадрів у сфері дошкільної освіти в країні, за словами експертів, немає.

З інших фахівців у дитячих садках Республіки Білорусь зазвичай працюють у дошкільних закладах:

- Педагог-психолог
- Керівник фізичного виховання
- Вчитель-дефектолог

Діти з особливими потребами у дошкільних навчальних закладах

Для дітей з особливими потребами в Білорусі створена багаторівнева система гарантій. Передусім держава гарантує їм, а також дітям з особливостями психофізичного розвитку, безоплатну спеціалізовану допомогу, аж до навчання за індивідуальними планами. Це стосується не тільки медичних, але і суто психологічних питань. Діти та їхні батьки мають право вільного вибору установи освіти, включаючи додаткову освіту.

За законом, якщо дитина-інвалід може перебувати в звичайних дитячих садах, школах і вузах, вона обов'язково знаходиться в них - формуються спеціальні інтегровані групи для максимальної соціалізації дітей з спеціальними потребами. Якщо стан здоров'я виключає знаходження дітей-інвалідів

[72] *Режим доступу: http://www.sporteducation.by/doshkolnoe_obrazovanie*
[73] *Режим доступу: http://argumenti.ru/print/society/n322/149114*

у звичайних садках і школах, вони направляються в спеціальні навчальні установи, але тільки за згодою батьків. За бажанням батьків їх навчання і виховання може проводитися вдома.

Якщо дитина лікується стаціонарно,її навчання організовується окремо - навіть якщо дитина одна і перебуває у відповідній установі короткий час.

3.7. Проблеми дошкільної освіти

Основна проблема дошкільної освіти Білорусі - це недостатня кількість місць у дитячих садках.

В даний час більше 40% закладів дошкільної освіти працюють з перевантаженням. З урахуванням позитивної демографічної ситуації в республіці необхідно прийняття заходів щодо розвитку мережі дошкільних установ та будівництва нових, зміцнення матеріально-технічної бази закладів, які забезпечують здобуття дошкільної освіти.

Таблиця 3.4. Кількість місць у дошкільних навчальних закладах Республіки Білорусь

Область	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Брестська	66996	67797	63997	65147	65200	66700
Вітебська	48093	48448	48638	48558	48748	49028
Гомельська	66667	66972	69030	69800	70400	70400
Гродненська	44310	44640	44800	44970	45320	46010
Могилевська	40319	40547	40979	41171	41147	41135
Мінська	62105	62710	63455	63490	63678	64193
м. Мінськ	92661	93541	94631	95551	96471	97391

Джерело: Додаток 4 до Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 рр.

Більше 87% дітей відвідують дошкільні заклади з режимом перебування в них 10,5 - 12 годин.

Норматив забезпеченості дітей раннього та дошкільного віку місцями в дошкільних установах (85%) виконується з перевищенням встановлених нормативів у всіх областях і в м. Мінську[74].

- Вітебська область - 117,0%;
- Гомельська область - 124,0%;
- Гродненська область - 108,6%;
- Мінська область - 107,5%;
- Могильовська область - 109,0%;
- м. Мінськ-103,0%.

Існує проблема влаштування дітей в дитячий садок безпосередньо за місцем проживання (поруч з будинком) в житлових мікрорайонах та у мікрорайонах-новобудовах, де йде інтенсивне будівництво житлових будівель. У районах-новобудовах більше дітей у групах раннього віку. У районах-новобудовах батькам доводиться ставити дитину на облік у дитячий садок з місячного віку.

Потребують визначення в дитячі садки за місцем проживання (стоять на черзі) 14 985 дітей дошкільного віку (5566 - у 2011 р.).

Дефіцит місць у дошкільних закладах загострив ситуацію з комплектування груп дітьми - перевищення наповнюваності груп становить від 20 до 40%. Понад встановлених нормативів укомплектовано 505 закладів дошкільної освіти (12,4%).

[74] *Информация управления дошкольного образования по выполнению государственных социальных стандартов в первом полугодии 2012 года. Режим доступу:* edu.gov.by/sm.aspx?guid=94633

За Програмою розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009-2014 у 2012 році планувалося будівництво 33 дошкільних закладів (у Брестській області - 4, Вітебській області - 5, Гомельської області - 6, Гродненській області - 6, Мінської області - 3, Могильовської області - 2, м. Мінську - 7).

За Програмою 2012 введені в дію 4 дитячих садки (на 400 місць), ведеться будівництво 16 дошкільних закладів на 2780 місць.

Приватні дитячі сади непопулярні в Білорусі - в країні їх всього 9, томи вони не допомагають вирішити проблему забезпеченості місцями у дошкільних закладах.

4. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

4.1. Кроки реформування дошкільної освіти

Освіта має пріоритетне значення для Казахстану. У 2009 році Казахстан посів перше місце в індексі розвитку ЮНЕСКО «Освіта для всіх» завдяки майже стовідсоткового охоплення початкової освітою, рівнем грамотності дорослого населення і рівності статей.[75]

В червні 1999 року Законом «Про освіту» була введена нова модель національної системи освіти, яка відповідала Міжнародній стандартній класифікації освіти, рекомендованої ЮНЕСКО. Відповідно до неї, на основі принципу безперервності і наступності було встановлено 4 освітніх рівня:

1. Дошкільне виховання та навчання.
2. Середня освіта.
3. Вища освіта.
4. Фундаментальна наукова освіта.

Згідно із Законом «Про освіту» предшкола є першим рівнем національної освітньої системи, і діти передшкільний віку мають право на обов'язкову освіту нарівні з дітьми шкільного віку. Річна передшкільна підготовка дітей 5-6 років стала безкоштовною і обов'язковою з листопада 1999 року відповідно до постанови Уряду РК № 1762 «Про питання обов'язкової передшкільний підготовки дітей». Згідно з цією постановою у загальноосвітніх школах можуть відкриватися річні передшкільні класи для дітей 5-6 років і передшкільні групи в дошкільних закладах. Передшкільна підготовки в державних дитячих садах і школах є безкоштовною.

Крім того, Законом РК «Про освіту» та постановою Уряду РК від 22 листопада 1999 року № 1762 «Про питання обов'язкової передшкільний підготовки» були визначені державні вимоги до змісту дошкільного виховання і навчання, що відображено в Державному загальноосвітньому стандарті освіти Республіки Казахстан (2001 рік).76

Надалі, сучасна система освіти була підкріплена такими документами стратегічного характеру, як Державна програма «Освіта» (2000 р.), «Стратегія розвитку освіти до 2010 р.» (2004 р.), «Державна програма розвитку освіти на 2005-2010 рр. »(2004 р.), закон «Про освіту»(2007 р.),«Стратегічний план МОН РК на 2011 - 2015 роки»(2010 р.),«Державна програма розвитку освіти Республіки Казахстан на 2011-2020 роки»(2010 р.)77

4.2.Законодавча база

На сьогодні з метою реалізації Указу Президента Республіки Казахстан (РК) від 1 лютого 2010 року № 922 «Про Стратегічному плані розвитку Республіки Казахстан до 2020 року» діє Державна програма розвитку освіти Республіки Казахстан на 2011 - 2020 роки, затверджена постановою Уряду РК від 7 грудня 2010 року № 1717[78], одними з найважливіших цілей і завдань якої є «забезпечення повного охоплення дітей якісним дошкільним вихованням і навчанням, рівного доступу дітей до різних програм дошкільного виховання і навчання для їх підготовки до школи, а також збільшення мережі дошкільних закладів; оновлення змісту дошкільного виховання і навчання; забезпечення кадрами організацій дошкільного виховання і навчання ».

---

[75] *Обзор по Казахстану. Всемирный банк. Режим доступу: http://www.worldbank.org/ru/country/kazakhstan/overview*
[76] *Режим доступу: http://www.school79.kz/law/default.asp*
[77] *Режим доступу: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U000000448 http://rudocs.exdat.com/docs/index-460428.html; http://ru.government.kz/documents/govprog; http://www.edu.gov.kz/; www.educontrol.kz/sites/default/.../pr.SP_rus.nov.red.janv.2012.doc*
[78] *Режим доступу: http://www.edu.gov.kz/ru*

Держпрограма «Освіта-2020» визначена Президентом республіки Нурсултаном Назарбаєвим[79] в якості пріоритетної поряд із двома іншими соціально-гуманітарними програмами розвитку - «Охорона Здоров'я-2020» та «Державна мова-2020» припускає як перегляд фінансування сфери в напрямку багаторазового збільшення, так і реформу методів управління нею в напрямку суспільно-державного контролю та корпоративного менеджменту. У результаті виконання Програми (перший етап: 2011 - 2015 роки, другий етап: 2016 - 2020 роки) 100% дітей у віці з 3 до 6 років будуть забезпечені дошкільним вихованням і навчанням. Крім того, заходи з виконання Програми носять міжгалузевий характер і спрямовані на всі суб'єкти системи освіти, що дозволить проводити єдину освітню політику, забезпечить вирішення проблеми диспропорцій у розвитку регіональних систем освіти і формування єдиного освітнього та інформаційного простору.

Згідно Послання Президента Республіки Казахстан народу Казахстану від 29 січня 2010 року «Нове десятиріччя - новий економічний підйом - нові можливості Казахстану» ухвалена Програма по забезпеченню дітей дошкільним вихованням і навчанням «Балапан» на 2010 - 2014 роки, затверджена постановою Уряду Республіки Казахстан від 28 травня 2010 року № 48880. Основна мета даної Програми - задоволення потреби населення в якісних послугах організацій дошкільної освіти - розвиток альтернативної мережі дошкільних організацій.

У 2014 році охоплення дошкільним вихованням і навчанням дітей дошкільного віку планується довести до 70% від загальної кількості дітей. У зв'язку з цим, з метою посилення якості дошкільної освіти був створений Республіканський центр «Дошкільне дитинство», діяльність якого спрямована на науково-методичне забезпечення умов для повноцінного розвитку особистості дитини, на формування та реалізацію державної політики в галузі дошкільної освіти.

З метою підвищення якості змісту дошкільного виховання і навчання ще в 2001 р. був затверджений Державний загальнообов'язковий стандарт дошкільного виховання і навчання81. У 2011 р. даний стандарт доповнено положенням про модель випускника і педагога дошкільної організації.

Аналіз світових тенденцій показав, що йде трансформація дошкільного виховання в дошкільну освіту. Країнами «великої сімки» його основою в XXI столітті визначено раннє навчання дітей. Це обумовлено доведеною сензитивністю дошкільного віку для всебічного розвитку, в тому числі творчого потенціалу дитини. У США, Великобританії, ФРН такий розвиток вже активно реалізується. Тому в Казахстані переглядають зміст і методи дошкільного навчання і виховання. Вони повинні ґрунтуватися на особистісно-діяльнісній парадигмі, технологіях, орієнтованих на суб'єктну роль дітей. Для такої моделі необхідно підготувати нове покоління педагогів дошкільної освіти. Нова система повинна включити в себе і активний механізм взаємодії з батьками. Вони на даному етапі найбільш мотивовані до процесу виховання своїх дітей, і тут треба закладати фундамент участі батьків у всіх рівнях освіти.

4.3. Фінансування дошкільної освіти

Частка витрат державного бюджету на дошкільне виховання і навчання протягом останніх років становить близько 0,1% від внутрішнього валового продукту (далі - ВВП). У країнах, які є членами Організації економічного співробітництва та розвитку - від 1 до 2% від ВВП.

У грудні 2004 року Уряд РК затвердило «Правила про порядок діяльності дошкільних організацій Республіки Казахстан», що визначають основні функції дитячих садків і передшкільних класів незалежно від їх виду та форми власності. Податковий кодекс республіки передбачає надання податкових пільг приватним дошкільним організаціям, наприклад, звільнення від сплати ПДВ, податку на нерухомість та земельного податку.

---

[79] *Реформы образования в Казахстане: качество умноженное на количество. Режим доступу: BNews.kz «www.bnews.kz».*
[80] *Режим доступу: http://akimat-talgar.kz/p/progbalapan*
[81] *Режим доступу: http://www.obruch.ru/index.php?id=8&n=20&r=17*

Важливим кроком стало впровадження подушного державного фінансування, що привело до розвитку приватних дитячих садів і центрів.

Згідно з Планом реалізації Програми "Балапан" з республіканського бюджету передбачені цільові трансферти на введення додаткових місць в дошкільних організаціях освіти за такими напрямами:

1. На розміщення державного освітнього замовлення в 2010 році 89 723 місця на суму 8 549,5 млн. тенге і в 2011 році 68 777 місць на суму 12 133,6 млн. тенге шляхом відкриття міні-центрів, відновлених, переданих і викуплених раніше приватизованих дитячих садків у комунальну власність у встановленому законодавством порядку, а також введення місць в рамках державно-приватного партнерства;

2. На будівництво об'єктів дошкільної освіти: в 2010 році розпочато будівництво 39 об'єктів на 10 940 місць в сумі 10 661,6 млн. тенге і в 2011 році розпочато будівництво 56 об'єктів на 15 460 місць в сумі 36 535,4 млн.тенге.

Однією з ефективних заходів вирішення проблеми дефіциту дошкільних організацій, запропонованих у Програмі «Балапан» проголошено розміщення державного освітнього замовлення в дошкільних організаціях незалежно від форм власності. Не встигнувши вкоренитися у свідомості чиновників, керівництва приватних дитячих садів і батьків, програма почала пробуксовувати82. В кінці 2011 року приватним дитячим садкам наказали повернути частину вже отриманих коштів назад до бюджету. Перерахунок відбувається через умови програми «Балапан», що передбачає субсидії на дітей від 3 до 6 років за принципами подушного фінансування, коли держава оплачує вартість послуг за фактичне перебування дітей, не включаючи дні відсутності дитини через хворобу або відпустки батьків.

Приватні дитсадки відмовляються отримувати половинчасті зарегульовані субсидії, приймаючи пріоритетно дітей на ринкових умовах поза програми «Балапан», з гарантованою повною оплатою від батьків.

На сьогодні щомісячний бюджет доходів приватного дитячого садка від однієї дитини приблизно такий: 25 000 тенге - батьківський внесок, 25 000 тенге - субсидія держави по програмі «Балапан», окремі щомісячні внески за бажанням для вивчення англійської мови, хореографії - 2-3 тис. тенге.

Виконавчий директор Науково-Освітньої Фундації «Аспандау» Тимур Сакенов83 констатує необхідність конкуренції в питаннях розвитку освіти між (1) державними програмами, (2) приватними інтересами (3) ентузіазмом громадянського суспільства у відкритому і рівноправному середовищі. Потрібна конкуренція у всьому, включаючи конкуренцію підходів: приватних (ринкових), державних (загальних) і змішаних. Проблема розвитку додаткової та дошкільної освіти проявилася в класичних дилемах: платно-безкоштовно, загально-приватне, хто власник, хто субсидує, допомагає, розподіляє.

4.4. Рівень охоплення дошкільною освітою

За даними Міністерства освіти і науки РК на 2012 рік, в республіці функціонують 8096 дошкільних організацій (у 2010 р. - 6446 од.),, які відвідують 587,8 тис. дітей (2010 р. - 446 400). Для порівняння, в 2010 році діяло тільки 6446 установ з 446,4 тис. дошкільнят. Незважаючи на наявність позитивної динаміки, охоплення дітей від 3-х до 6-ти років дошкільним вихованням і навчанням, згідно з даними за 2011 рік, становить лише 65,4%, з 1-го до 6-ти років - 47,5%. Це обумовлює як мінімум дві найважливіші проблеми:

- Половина дітей не отримують належної дошкільної підготовки, що ускладнює згодом роботу шкільних вчителів.

[82] *Информация о результатах контроля программы по обеспечению детей дошкольным воспитанием "Балапан" на 2010-2014 годы. 06.09.2012 / криминал и коррупция. Режим доступу: http://www.nomad.su*
[83] *«Балапан»: дошкольное и дополнительное образование. Режим доступу: http://forbes.kz/*

- Через відсутність місць у дошкільних закладах один з батьків дитини часто змушений сидіти з ним вдома. У результаті сім'я живе на одну, а не на дві зарплати.

За даними органів освіти за станом на 1 грудня ц.р. в республіці зареєстровано 362,6 тис. заяв на влашування до дошкільних закладів, що на 65,9 тис. (18,1%) більше, ніж у 2010 році. Найбільший рівень черговості спостерігається в Південно-Казахстанській області (55,3 тис.) і містах Алмати (41 тис.), Астана (49 тис.).

Діаграма 4.1. Динаміка охвата дітей дошкільною освітою, 1999-2020 гг., у % від загальної кількості дітей дошкільного віку

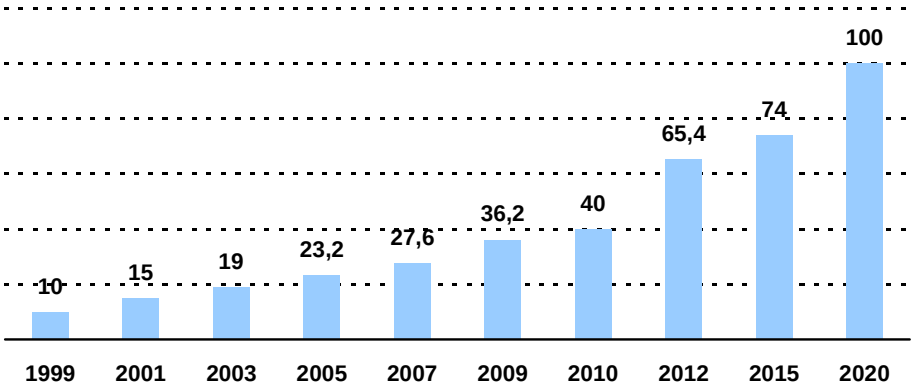

Джерело: МОН РК, 2015, 2020 – прогнозні показники

Незважаючи на дію програми «Балапан» і численні доручення керівництва республіки щодо забезпечення дітей дошкільним вихованням, Казахстану поки не вдається навіть наблизитися до радянських показників. Як видно з Діаграми 4.2, на зорі незалежності в дитячих садах Казахстану виховувалися більше мільйона малюків. Тоді як зараз їх число тільки наближається до півмільйона.

Діаграма 4.2. Динаміка чисельності дітей в дошкільних закладах, Республіка Казахстан, 1991-2011 рр.

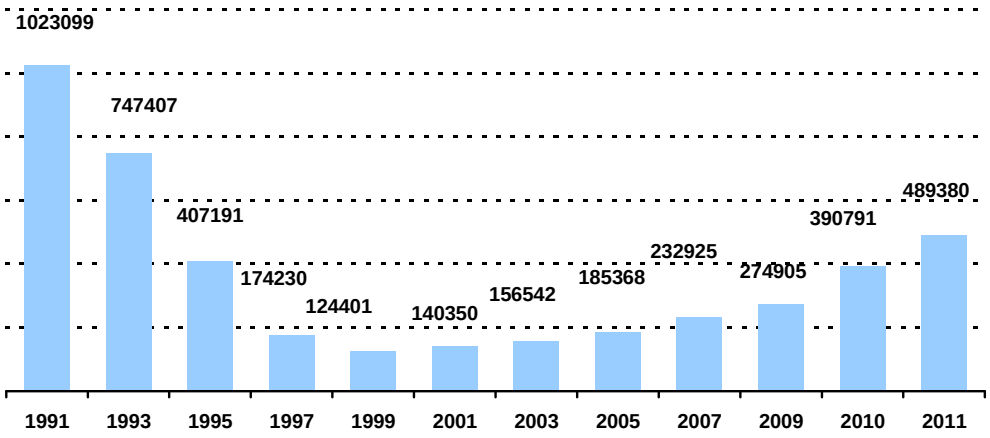

Джерело: Рейтинг обеспеченности регионов Казахстана дошкольными учреждениями[84]

Для вирішення проблеми доступу до дошкільної освіти в РК розвивається державно-приватне партнерство.[85] У рамках реалізації програми «Балапан» у порівнянні з 2010 роком мережа збільшена

[84] *Казпотребнадзор.2012 Режим доступу: http://nadzor.kz/?p=368*

на 1650 одиниць (487 дитячих садків, 1163 міні-центрів). Розміщення держзамовлення в рамках програми «Балапан» з коштів республіканського бюджету дозволило збільшити мережу приватних садів на 152 одиниці або на 43,8%, і їх кількість в 2012 році склало 499 одиниць[86]. Відкриття приватних дошкільних організацій на належному рівні вирішується в Південно-Казахстанській (49), Алматинської (23), Кизилординська (18) областях та м. Алматі (36).

Діаграма 4.3. Динамика чисельності дошкільних закладів в РК, 1991- 2012 рр.

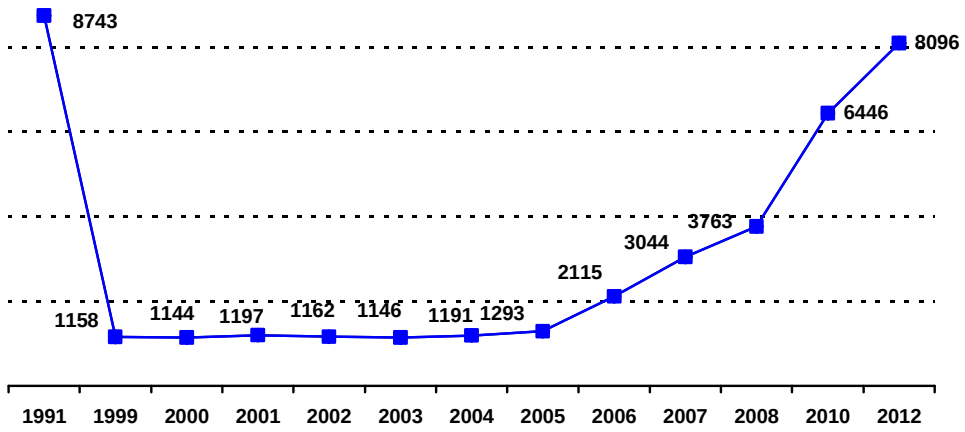

Джерело: МОН РК

Незважаючи на вжиті заходи по введенню додаткових місць шляхом розміщення державного замовлення в дошкільних організаціях та будівництва нових дитячих садків, станом на 1 січня 2012 року чергових в дитячих дошкільних організаціях в порівнянні з 2011 роком зросла з 296 745 дітей до 362 679 дітей, що становить 122,5%[87].

Державна послуга «Реєстрація дітей дошкільного віку (до 7 років) для направлення в дитячі дошкільні організації Республіки Казахстан» з 1 грудня 2011 року здійснюється в електронному форматі «Е-Акімат».

Для цього споживачу необхідно за наявності електронного цифрового підпису вийти на сайт e-gov.kz і зареєструвати дитину в дитячий сад. Послуга є безкоштовною і виявляється протягом 3-х робочих днів. По закінченні цього терміну в особистий кабінет користувача приходить напрямок в дитячий садок або повідомлення про взяття дитини в чергу, або відмова з роз'ясненням причин. Для тих, хто встав у чергу (як через Інтернет, так і традиційним способом), на порталі доступна ще одна зручна послуга перегляду пересування в черзі.

4.5. Види дошкільних закладів, організація роботи

Державна програма розвитку освіти в Республіці Казахстан на 2005-2010 роки визначила необхідність забезпечення дітям рівних стартових можливостей в отриманні освіти та розширення доступу до дошкільної освіти за рахунок поступового переходу до обов'язкового дошкільної освіти дітей, починаючи з трирічного віку.

Основні послуги дошкільної освіти в Казахстані показані в Таблиці 4.1. МОН є основним відповідальним державним органом з надання формального дошкільної освіти в країні. Тим часом, спостерігається зростання приватного сектора дошкільної освіти . За послугами вони є формальними

[85] Розроблене Республіканським центром «Дошкільне дитинство» методичний посібник «Забезпечення державно-приватного партнерства в розвитку мережі дошкільних організацій» направлено в усі регіони для використання в роботі.
[86] Режим доступу: Наука и образованиеhttp://www.nashaagasha.org
[87] Информация о результатах контроля программы по обеспечению детей дошкольным воспитанием "Балапан" на 2010-2014 годы. 06.09.2012 / криминал и коррупция. Режим доступу: http://www.nomad.su

(тобто ясла повного і неповного дня, дитячі центри для дітей (1 - 3) років і дошкільні групи для дітей 1-6/7 років в дитсадку-школі) або неформальними (наприклад, няні і доглядальниці).

Таблиця 4.1. Види та послуги дошкільних закладів в РК

Ясла (1-3)	Дитячий садок (3-6+)	Передшкільна підготовка	Будинки дитини при Міністерстві охорони здоров'я та обласних відділах охорони здоров'я
Ясла (10 годин)	Дитячий садок (3-6+) – 10 годин Ясла-сад (1-6+) (10 годин) Комплекс дитячий сад-школа (1-10) (10 годин) Дошкільні міні-центри (міні - дитсад, дитсад на дому) – форми міні- дошкільних центрів) : • Неповний день (2 години) /гнучкий режим • Група різновікових дітей (гнучка програма) • На базі дитсадку, середньої школи, на дому (у вчителя) Дошкільні групи в дитячих будинках (4-7) (24 години)	Предшкільні класи на базі середньої школи (5-6+) (4 години без харчування) Предшкільні групи в дошкільних закладах (5-6+) (10 годин)	Будинки дитини (0-4) (24 години)

4.6. Зміст освіти та кадрове забезпечення

У дошкільних закладах РК реалізуються програми виховання і навчання дітей "Алғашқи қадам" (1 - 3 роки), "Зерек балу" (3 - 5 років), "Біз мектепке барамиз" (5 - 6 років), розроблені Республіканським центром «Дошкільне дитинство» та затверджені Міністерством освіти і науки РК в 2009 році, для чого в 2011 році підготовлена навчально-методична література по 26 найменуваннях[88]. Всі ці програми включають 5 освітніх областей: "Здоров'я", "Пізнання", "Комунікація", "Творчість", "Соціум", з урахуванням особливостей розвитку відповідного віку дитини.[89]

У Казахстані впроваджена міжнародна програма «Step by step», побудована на активній участі батьків у процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку[90].

Програма виховання і навчання дітей раннього віку (від року до 3 років) «Алғашқи қадам» відповідає вимогам нового державного стандарту РК для дошкільного виховання і навчання. Програма забезпечує заміну авторитарних моделей виховання, містить нові ідеї створення психологічного комфорту в інтеграції п'яти освітніх областей («Здоров'я», «Комунікація», «Пізнання», «Творчість», «Соціум»). Зміст програми передбачає особистісно-орієнтований підхід дітям раннього віку у всіх видах і формах їх діяльності в дошкільній організації.

Програма виховання і навчання дітей молодшого дошкільного віку «Зерек балу» (від 3 до 5 років) є продовженням комплекту нових програм, відповідних нинішнім вимогам держастандарту РК щодо дошкільного виховання і навчання. Програма спрямована на розкриття потенційних можливостей дітей від 3 до 5 років. Зміст програми забезпечить цілісне, фізичне, соціальне, комунікативне, творче, пізнавальне розвиток особистості дитини-громадянина Республіки Казахстан.

---

[88] *Режим доступу: http://kst-detsad4.kz*
[89] *Режим доступу http://www.twirpx.com/file/347735/*
[90] *Дошкольное образование в Казахстане Режим доступу: http://www.testent.ru/publ/obsuzhdenija_polzovatelej_i_gostej/obshhij_razdel/doshkolnoe_obrazovanie_v_kazakhstane/5-1-0-2313*

Програма для дітей 5-6 річного віку "Біз мектепке барамиз" визначає базисне зміст дошкільної освіти, забезпечує розвиток особистості дитини та її готовність до подальшого шкільного навчання. В основі програми передбачена орієнтація на фундаментальні закономірності розвитку дитини і забезпечення умов для її психічного і фізичного зростання. Зміст програми спрямовано на реалізацію мети навчання і виховання дітей старшого дошкільного віку, яка передбачає створення умов для розкриття індивідуального вікового потенціалу дитини, формування системи знань, спрямованих на різнобічний розвиток особистості, яка володіє ключовими компетенціями, що базуються на загальнолюдських і національних цінностях, виховання творчої особистості, здатної до позитивних відносин у соціумі.

Кадри

Важливим кроком стало введення в 2000 році спеціальності "Педагогіка і методика дошкільного виховання" в "Класифікатор спеціальностей вищої освіти", тобто, була відновлена підготовка кадрів з вищою освітою за дошкільним спеціальностями.

Випускнику за фахом «Дошкільне навчання та виховання», присуджується академічна ступінь бакалавра дошкільного навчання і виховання. Кваліфікації та посади визначаються відповідно до «Кваліфікаційного довідника посад керівників, фахівців та інших службовців", затвердженого наказом Міністерства праці та соціального захисту від 22.11.2002 р.

Бакалавр дошкільного навчання і виховання може займати наступні посади:
- Вихователь у дошкільній організації;
- Викладач педагогічного коледжу;
- Провідний спеціаліст в департаменті управління освітою;
- Фахівець з дошкільного виховання в інститутах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Кваліфікованих педагогів дошкільної освіти готують в педагогічних інститутах і університетах (4-5 років) або в педагогічних коледжах (2-3 роки). Випускники ВНЗ можуть працювати в будь-якому дошкільному закладі або в середній школі, а випускники педколеджу можуть працювати тільки в дошкільному закладі або початковій школі (1-4 класи).

Істотний внесок у розвиток інноваційних навчальних та виховних програм для дітей цього віку, підвищення кваліфікації вихователів дитячих садків і вчителів початкових класів, підготовку студентів педагогічних спеціальностей вносять громадські та міжнародні організації. У їх числі ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Освітній центр "Step by step", започаткований Фондом "Сорос-Казахстан".

4.7. Проблеми дошкільної освіти

- Надзвичайно складна ситуація з дефіцитом місць у дитячих садках складається в регіонах з високою народжуваністю, де темпи будівництва нових дошкільних закладів не встигають за зростанням народжуваності.
- Низький охоплення дітей дошкільною освітою в чому обумовлює колосальний розрив у рівні дошкільної підготовки першокласників.
- Потенціал дошкільної освіти в справі виховання майбутнього покоління Казахстану використовується в недостатній мірі. Дошкільні установи діють в основному як «місце перепровадження» дітей, куди батьки їх можуть влаштувати на час свого перебування на роботі.
- В республіці не забезпечений рівний доступ до дошкільної освіти. В даний час дошкільна освіта та виховання дітей недоступно багатьом сім'ям у зв'язку з низьким рівнем доходів. Особливо актуальним є питання охоплення дошкільною освітою в сільських територіях, де дитячих садків майже нема.

Рекомендації для України

- Впроваджувати державно-приватне партнерство.
- Переглянути структуру фінансування дошкільної освіти.
- Розробити механізми стимулювання великих приватних компаній до будівництва дитячих садків для дітей своїх співробітників. Для цього повинен паралельно діяти метод «батога і пряника», тобто заходи адміністративного впливу та матеріального стимулювання. В останньому випадку мова йде про зниження рівня податків для підприємств і установ, що повністю задовольняють потреби працівників в дитячих садах.
- Істотно підняти зарплати вихователів у державних дошкільних закладах для якісного поліпшення їх складу та збільшення конкуренції між ними. Підвищення заробітних плат вихователів ні в якому разі не повинно призвести до збільшення оплати за дитячі садки. Для цього підвищення зарплат соцпрацівників повинно проводитися за рахунок бюджетних коштів.
- Замість традиційних і в більшості випадків формальних курсів підвищення кваліфікації розробити і впровадити з урахуванням міжнародного досвіду ефективні сучасні програми навчання кадрів. Зокрема, вихователі дитячих садків повинні оволодіти прогресивними знаннями в сфері дитячої психології і педагогіки.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Перелік показників оцінки результативності програм дошкільної освіти для окремих завдань

Найменування завдання	**Рекомендовані показники**	**Одиниця виміру**	
Створення умов для обов'язкового здобуття дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти	кількість дошкільних закладів освіти, середньорічні витрати на одну дитину кількість дітей в дошкільних закладах	одиниць Грн. осіб	
Забезпечення конституційних прав і державних гарантій щодо доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку шляхом розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності	кількість ДНЗ, у яких кількість дітей перевищує кількість місць охоплення дітей віком до 6 років дошкільним вихованням,	одиниць %	
Зміцнення навчально-методичної та матеріально-технічної бази дошкільних навчальних закладів	завантаженість ДНЗ, питома вага витрат бюджету на закупівлю інвентарю, іграшок	% %	
Забезпечення особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її задатків, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних особливостей	кількість випускників ДНЗ, які вступають до школи з рівнем знань, що забезпечує освоєння шкільної програми знань, у % до загальної чисельності	%	
Збереження та зміцнення здоров'я дітей з раннього дитинства	рівень захворюваності на грип та гострі інфекції верхніх дихальних шляхів, у розрахунку на 1000 середньорічної чисельності дітей	осіб	
Розширення переліку форм роботи з батьками	задоволеність батьків освітніми послугами,	%	

European Research Association

ERA – ЄВРОПЕЙСЬКА ДОСЛІДНИЦЬКА АСОЦІАЦІЯ

Додаток 2. Дошкільні навчальні заклади по містах та районах Полтавської області на кінець 2011 року

	Кількість закладів, одиниць	В них місць, одиниць	Кількість дітей у закладах, осіб
Полтавська область	589	36193	42751
м.Полтава	54	7261	10514
м.Комсомольськ	10	2020	2400
м.Кременчук	48	6443	8011
м.Лубни	9	825	1329
м.Миргород	7	888	1449
Райони			
Великобагачанський	15	496	597
Гадяцький	38	1602	1745
Глобинський	22	1035	1037
Гребінківський	15	429	544
Диканський	15	718	723
Зіньківський	23	1025	902
Карлівський	14	768	892
Кобеляцький	17	798	899
Козельщинський	4	216	299
Котелевський	13	569	604
Кременчуцький	19	699	681
Лохвицький	20	1230	1197
Лубенський	24	756	687
Машівський	20	459	503
Миргородський	21	596	523
Новосанжарський	20	940	819
Оржицький	22	994	742
Пирятинський	26	941	926
Полтавський	19	944	988
Решетилівський	22	732	942
Семенівський	16	555	454
Хорольський	17	691	878
Чорнухинський	9	341	277
Чутівський	14	735	688
Шишацький	16	487	501